

Een verloren strijd?

De reflectie van Nederlandse militairen op de legitimering van het militair ingrijpen door de legervoorlichting tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1950)

Masterscriptie Maatschappijgeschiedenis: geschiedenis van Nederland in een mondiale context

Erasmus school of history, culture and communication
Erasmus Universiteit Rotterdam

Fleur van Mulbregt

355958fm

fvanmulbregt@hetnet.nl

Juli 2015

Scriptiebegeleider: Prof. dr. Kees Ribbens

Tweede Lezer: Prof. dr. Ben Schoenmaker

Voorwoord

Toen ik een jaar of tien was, kwamen de Indonesische ouders van een oude studievriend van mijn vader een avond bij ons eten. Het bleken ontzettend vriendelijke mensen en na vijf minuten had ik er een extra stel grootouders bij. Een grote rijkdom. Tot mijn verbazing klonk het Nederlands dat mijn nieuwe opa en oma spraken bijna precies hetzelfde zoals ik het sprak – in tegenstelling tot dat van hun zoon. ‘Maar Fleur,’ zei mijn vader toen, ‘zij zijn gewoon naar een Nederlandse school geweest, hoor.’ Ik vond het machtig interessant en het werd een gezellig avond.

Een paar jaar later spraken mijn vader en ik er nog eens over. Mijn vader had indertijd gevraagd hoe zij de Tweede Wereldoorlog hadden ervaren. ‘Ach,’ had mijn nieuwe opa uiteindelijk geconcludeerd, ‘wat is nou vijf jaar oorlog na driehonderd jaar Nederlandse bezetting?’ Het is een uitspraak die bij mij bleef hangen. Hier had ik nooit bij stilgestaan.

In mei 2011 overleed mijn oudoom in Nieuw Zeeland. Net als zijn eerder overleden broer (de vader van mijn vader), had hij gevochten in Indonesië. Beiden hadden stapels brieven, verslagen, een dagboek en tientallen foto’s nagelaten. Het lezen van die verslagen vond ik onvoorstelbaar. ‘Het is het goed recht van een volk zich zelf te besturen,’ schreef mijn oudoom verbitterd op de boot terug naar huis, ‘als het er toe in staat is.’ Indonesië was dat volgens hem niet.²

Het leek alsof er sprake was van drie verschillende werelden. Die van mijn nieuwe opa, waar Nederland de kwade bezetter was geweest, die van mijn oude opa, waar Nederland de rol van welwillende helper vervuld had, en tot slot mijn wereld. Ik wist van dit alles vrijwel niets.

Onwetendheid is een goede aanleiding voor onderzoek en ik kan verzekeren dat ik mij hier dan ook met veel enthousiasme op heb gestort. Goede begeleiding bleek echter voor mij een onmisbare randvoorwaarde. Graag wil ik mijn scriptiebegeleider vanuit de Erasmus Universiteit Rotterdam, meneer Ribbens, bedanken voor zijn vertrouwen, motiverende opmerkingen en het meedenken bij oplossingen voor bron- en analyseproblemen. Mevrouw Grever en meneer Adriaansen wil ik graag bedanken voor het kritisch meedenken en het sturen van interessante artikelen en links. Meneer Schoenmaker wil ik bedanken voor het lezen van mijn scriptie, meneer Schaap voor de tips voor het codeerschema en mevrouw

---

¹ Afbeelding op de kaft: Ad van Mulbregt, [opschrift:] Ad op de brug bij Babat 1949 (De foto is afkomstig uit een familiealbum in mijn bezit).

² Piet van Mulbregt, Indië zoals ik het zag (verslag is in beheer van Fleur van Mulbregt, geschreven in 1950) 1.

Willemse voor haar literatuurtips over discours. Mevrouw Harmsen bedank ik tot slot hartelijk voor de chocolademelk.

Vanuit mijn stage bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie wil ik graag mijn stagebegeleider, Thijs Brocades Zaalberg, bedanken voor alle informatieve gesprekken en discussies. Ook wil ik Remy Limpach, Petra Groen, Erwin Rossmeisl en de studiezaalmedewerkers bedanken. In slechts achttien dagen hebben jullie mijn kennis van militaire interventie in Indonesië, voorlichting en het militaire bedrijf in zijn algemeen zeer weten te verrijken.

Tot slot wil ik ook mijn familie bedanken voor het meestressen en mijn vrienden voor het meezuchten. Het waren mooie tijden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	6
1.1. Introductie	6
1.2. Vragen over voorlichting	7
1.2.1. <i>Onderzoeksdoel en -vraag</i>	7
1.2.2. <i>Deelvragen en hoofdstukindeling</i>	10
1.3. Historiografie	11
1.3.1. <i>De Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog in het Nederlandse collectief geheugen</i>	11
1.3.2. <i>Het voorlichtingsbeleid aan de militairen</i>	14
1.3.3. <i>Ontvangst door militairen</i>	15
1.3.4. <i>Relevantie</i>	17
1.4. Onderzoekbronnen	17
1.5. Theoretische concepten	21
1.6. Methoden	24
1.6.1. <i>Codeerschema</i>	24
1.6.2. <i>Discoursanalyse</i>	25
1.7. Samenvattend overzicht	28
2. In het kader van voorlichting: legitimering in de interne politieke legervoorlichting	29
2.1. Introductie	29
2.2. De oorlog in vogelvlucht	32
2.2.1. <i>De onafhankelijkheidsverklaring</i>	32
2.2.2. <i>Noodgedwongen onderhandelen</i>	33
2.2.3. <i>Eindelijk militair ingrijpen</i>	35
2.2.4. <i>Het diplomatieke verlies</i>	38
2.3. Het belang van voorlichting	40
2.3.1. <i>Nederlands kwetsbare positie</i>	40
2.3.2. <i>De totstandkoming van de Regeringsvoorlichtingsdienst</i>	41
2.3.3. <i>De totstandkoming van de Legervoorlichtingsdienst en Dienst Legercontacten</i>	43
2.4. Het beleid van de voorlichtingsdiensten	44
2.4.1. <i>Stuurloos of zelfstandig?</i>	44
2.4.2. <i>De onverbloemde waarheid of overtuigende propaganda?</i>	46
2.5. De boodschap van de legervoorlichting	48

2.5.1.	<i>Materialen en middelen</i>	48
2.5.2.	<i>Legitimering</i>	53
2.6.	Conclusie	60
3.	‘Voor recht en veiligheid’: kwam de boodschap aan?	62
3.1.	Introductie.....	62
3.2.	De Nederlandse militairen: de mobilisatie van oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen	64
3.3.	De dagboekschrijvers en hun legitimeringsargumenten.....	66
3.3.1.	<i>Verdeling van legitimeringsargumenten naar onderwerp en waardeoordeel</i> ...	66
3.3.2.	<i>De waardering van militairen per argument</i>	75
3.4.	Ontvangst van de voorlichting.....	80
3.5.	Conclusie	87
4.	Een wereld van verschil: de ontvangst van de voorlichting door militairen verklaard.	89
4.1.	Introductie.....	89
4.2.	Kerk, school en opvoeding: kolonialisme als het heersende tijdsbeeld	91
4.2.1.	<i>Koloniaal discours</i>	91
4.2.2.	<i>Faciliterende instituten</i>	92
4.2.3.	<i>Het koloniaal discours van de voorlichting en de militairen</i>	95
4.3.	De voorlichting tegenover de ‘werkelijkheid’	98
4.3.1.	<i>De guerrillaoorlog</i>	98
4.3.2.	<i>Moreel</i>	100
4.4.	Voorlichting tegenover de ‘waarheid’	102
4.5.	Conclusie	103
5.	Conclusie	106
6.	Literatuurlijst	111
	Primaire bronnen	111
	Secundaire literatuur	112
	Internet- en krantenartikelen:	115
	Appendix A: Codeerschema	116
	Codeerschema voorlichting.....	116
	Codeerschema dagboeken (gegevens auteur, egodocument en fragmenten).....	119
	Appendix B: Informatie over de dagboekschrijvers en hun egodocumenten	127
	Gegevens over de auteur	127
	Gegevens over de egodocumenten	128
	Appendix C: De locatie van militairen per maand weergeven	129

1. Inleiding

1.1. Introductie

Paradoxaal genoeg kunnen uitzonderlijk ellendige tijdperken in de geschiedenis door grote groepen mensen met enthousiasme in het collectief geheugen opgenomen worden. De Tweede Wereldoorlog speelt bijvoorbeeld een belangrijke en zeer aanwezige rol in onze herinneringscultuur. Hoe anders ligt dat voor de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Alleen al het benoemen of periodiseren van deze oorlog leidt tot onenigheid. Eindigde de oorlog toen Nederland Indonesië officieel op 27 december 1949 als soevereine staat erkende, of al eerder?³ Indonesië verklaarde zich immers op 17 augustus 1945 onafhankelijk.⁴ Dat roept ook de vraag op wanneer de oorlog begon. Was dit met aanvang van de ‘Eerste Politonele Actie’ in 1947 of toen de eerste Nederlandse militairen net na de Tweede Wereldoorlog in 1946 arriveerden?⁵ Of vocht de bevolking van Indonesië al driehonderd jaar lang voor haar vrijheid?

Over gebruik van de juiste term voor de oorlog geeft het *NRC Handelsblad* in zijn stijlgids aan dat ‘het gewapend optreden van Nederlandse troepen in Indonesia na WO II’ niet bestempeld dient te worden als een ‘koloniale oorlog’. ‘Eerder juist is politonele acties. [...] Deze acties, die allebei maar twee enkele weken hebben geduurd, werden met deze term aangeduid, omdat het hier geen oorlog betrof, maar een orde vraagstuk dat in principe een politietoek was. Vermijd daarom de term koloniale oorlog.’⁶ Het *NRC-Handelsblad* respecteert de notie dat een gebeurtenis bekeken moet worden vanuit de historische context. Dat voorkomt anachronismen. In het geval van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog doet de term echter afbreuk aan de complexiteit van de gebeurtenis en de belangen van alle betrokken partijen.

In Indonesië staat de periode bijvoorbeeld bekend als ‘de Agressie’. Dat roept een geheel andere connotatie op dan de ‘Politonele acties’ en is niet per se minder waar. Het verschil is slechts dat de term ‘Politonele Acties’ door de Nederlandse overheid is geïntroduceerd. Van een oorlog kon geen sprake zijn omdat het ordehandhaving in eigen gebied betrof, zo redeneerde de overheid. Door de term ‘Politonele Acties’ aan te houden,

---

³ Vincent Houben, ‘The unmastered past: decolonization and Dutch collective memory’, *European review* 8 (2000) 81.

⁴ Wim van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000) 12.

⁵ Peter Romijn, ‘Learning on “the job”: Dutch war volunteers entering the Indonesian war of independence, 1945-46’, *Journal of genocide research* 14 (2012) 321.

⁶ Auteur onbekend, ‘Indonesië en Nederlands-Indië. Koloniale oorlog en politonele acties’, *NRC stijlboek*: <http://apps.nrc.nl/stijlboek/indonesi%C3%AB-en-nederlands-indi%C3%AB> (28-12-2014).

wordt de manier waarop de Nederlandse overheid de gebeurtenissen trachtte te *framen*, overgenomen. Het benadrukt het historische belang van de Nederlandse overheid. De term laat de Indonesische perceptie volledig buiten beschouwing, alsmede het internationale perspectief van de bijvoorbeeld de Verenigde Naties en de Verenigde Staten. Tot slot impliceert de term dat het conflict slechts vier weken in twee perioden besloeg. Het doet de guerrilla en counter guerrilla zoals de Indonesische, maar ook de Nederlandse troepen die bijna vijf jaar voerden, tekort.⁷ Naar aanleiding van deze problematiek heb ik ervoor gekozen het conflict de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog te noemen. De term is niet objectiever dan ‘de Politie Acties’, maar legt de nadruk op de gewelddadige aard en de resulterende onafhankelijkheid van een proces in plaats van de eenzijdige motieven waarmee slechts één partij de controle, het initiatief en het morele gelijk van het conflict claimde.

Het is opvallend dat de term ‘Politionele Acties’ nog altijd veel gebruikt wordt in het hedendaagse Nederlandse taalgebruik. Ook vandaag de dag wordt nog vooral de Nederlandse agency in het conflict benadrukt. Recente schoolboeken zetten de onafhankelijkheid van Indonesië neer als een Nederlandse keuze.⁸ Als deze term en het bijhorende gedachtegoed van een ‘ordevraagstuk’ zeventig jaar na dato nog altijd springlevend zijn, roept dit de vraag op wat de invloed van de overheidsvoorlichting eind jaren 1940 was op Nederlandse burgers en militairen. In dit onderzoek wil ik dan ook achterhalen in welke mate militairen overtuigd werden door de overheidsvoorlichting.

1.2. Vragen over voorlichting

1.2.1. Onderzoeksdoel en -vraag

De Nederlandse omgang met haar koloniale verleden is alles behalve soepel geweest. In de spaarzame perioden waarin daadwerkelijk discussie over de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog gevoerd werd, stonden meestal de mate van gebruikt geweld en de vraag of er sprake was van oorlogsmisdaden centraal.⁹ Ook de afgelopen zeven jaar is er een opleving geweest van interesse naar het onafhankelijkheidsproces van Indonesië. Enerzijds heeft dit te maken met de ingediende schadeclaims van nabestaanden van Nederlands

---

⁷ C. Fasseur, ‘politionele acties’ in R.C. van Caenegem e.a. (eds.), *Grote Winkler Prins encyclopedie deel 18* (Amsterdam 1982) 263-264.

⁸ Marjolein Hartman, *Geschiedschrijving in Nederlandse schoolboeken. De weergaven van de dekolonisatie van Indonesië in het Nederlandse geschiedenisonderwijs tussen 1945-2013* (masterscriptie, Universiteit van Utrecht 2013) 85-88.

⁹ Stef Scagliola, ‘Silences and myths of a “dirty war”. Coming to terms with the Dutch-Indonesian decolonisation war (1945-1949)’, *European Review of History* 14 (2007) 251.

oorlogsgeweld.¹⁰ Een andere reden hiervan kan zijn dat de generatie Indiëgangers op leeftijd is. Wie nog uit eerste hand informatie wil krijgen, moet dit nu doen.

Naar aanleiding van onderzoeken van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KLTV) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) is extra aandacht gekomen voor de belevenissen van militairen en in het bijzonder in combinatie met hun receptie van voorlichting en propaganda. Met deze scriptie wil ik een bijdrage aan dit onderzoekgebied leveren door mij te richten op een enkel aspect van de voorlichting, namelijk de legitimering van het militair ingrijpen. Centraal staat de ontvangst van de militairen. Gezien de beperkte schaal is dit onderzoek indicatief en een aanzet tot grootschaliger onderzoek. Mij hoofdvraag luidt als volgt: *In hoeverre overtuigde de legervoorlichting de Nederlandse militairen van de legitimiteit van het militair ingrijpen in Indonesië in de periode 1945-1950 en hoe kan dit worden verklaard?*

Militair ingrijpen definieer ik als het inzetten van militaire machtsmiddelen om een politiek doel te bereiken. Onder deze machtsmiddelen valt onder andere het gebruik van militair geweld. Dat doel betrof in dit geval het behouden van een Nederlandse invloedssfeer in Indonesië.¹¹ De definitie is dus niet zo ruim dat het de aanwezigheid van Nederlandse militairen in Indonesië beslaat. Dat kan immers ook gelegitimeerd worden met argumenten dat dit de ontwikkeling van de Nederlandse jongens ten goede komt. Tegelijkertijd definieer ik het ook niet zo nauw dat alleen verantwoording van gebruikt geweld aan bod komt. Ook aan medische hulp, huiszoekingen, patrouilles, administratie, voedseluitdeling en bouwwerkzaamheden behoren tot ‘militair ingrijpen’. Militair ingrijpen kan op verschillende niveaus gelegitimeerd worden. Het mandaat waarmee de macht werd ingezet, staat op strategisch niveau. Daarnaast is sprake van verschillende operationele werkzaamheden, zoals gevechtsoperaties, maar dus ook bouwwerkzaamheden en dergelijke. Tot slot is er nog sprake van het tactisch en technisch niveau. Dit betreft de wijze waarop een eenheid en individu in een gevecht optreden.¹² In mijn onderzoek komen voorbeelden van alle drie de niveaus voor.

‘Legitimeren’ wordt in dit onderzoek niet gezien als een juridische of zelfs morele onderbouwing voor militair ingrijpen, maar als het afleggen van verantwoording over dit

---

¹⁰ Floribert Baudet, bespreking van Louis Zweers, *De gecensureerde oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Rotterdam 2013), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 129 (2014) review 68: <http://bit.ly/1Irx0IL> (29-07-2015).

¹¹Roel Frakking, “‘Who wants to cover everything, covers nothing’: the organization of indigenous security forces in Indonesia, 1945–50”, *Journal of genocide research* 14 (2012) 352.

Koninklijke Landmacht (ed.) ‘Landoperaties Doctrine Publicatie 3.2’ (2014) 1.13: <http://goo.gl/YKV7bq> (3 juli 2015).

¹² Landmacht (ed.), *militaire doctrine* (Goes 1996) 12-15.

ingrijpen. De nadruk ligt dus op het *strategisch narratief* dat de overheid verkondigde om het militair ingrijpen aan de Nederlandse krijgsmacht te verantwoorden.

‘Nederlandse militairen’ betreft alle militairen die onder de Nederlandse vlag in Indonesië vochten, hoewel ik enkele groepen buiten beschouwing laat. Militairen uit het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) laat ik buiten beschouwing. KNIL-militairen waren overwegend van Indonesische afkomst en hadden andere motieven om te vechten dan de Nederlandse militairen. Van de Nederlandse militairen die ik onderzoek, richt ik mij uitsluitend op de militairen die hun acties overwegend aan land uitvoerden. Dit betekent dat ik mij vooral op de Koninklijke Landmacht (KL) richt, maar ook de Koninklijke Marechaussee (KMar) en de mariniersbrigade van de marine (KM) meeneem in mijn onderzoek. De Koninklijke Luchtmacht (KLu) en Marine laat ik verder buiten beschouwing, daar zij een kleine deel van het totaal aantal militairen aandroeg, onder een eigen commandant viel en een eigen voorlichtingsdienst had. De mariniersbrigade is hierin een uitzondering. De marine leverde de troepen en het materieel van de mariniersbrigade, maar het bevel over deze brigade viel onder de reguliere legercommandant, generaal Simon Spoor. De voorlichting van de landmacht beïnvloedde dus ook de mariniersbrigade, vandaar dat ik deze groep meeneem in mijn onderzoek.¹³ Tot slot is belangrijk te vermelden dat ik mij alleen richt op militairen die op Java en Sumatra hebben gediend. Hier lag het zwaartepunt van de acties. De bovenstaande onderzoeksbependingen zijn mede beïnvloed door mijn bronkeuze. Hier zal ik later nog op ingaan.

In deze scriptie staat de wijze waarop de militairen de voorlichting ontvangen en hoe zij hierop reflecteerden centraal. Hoe dit beleid het gedrag van militairen en burgers beïnvloedde, laat ik grotendeels buiten beschouwing. De term ‘overtuigde’ slaat dus op ontvangst van en de reflectie op de overheidsvoorlichting, maar niet op de fysieke reactie of het gedrag van de militairen naar aanleiding hiervan.

De tijdspanne van dit onderzoek loopt van 1945 tot en met 1950. Officieel duurde de oorlog van 17 augustus 1945 (de onafhankelijkheidsverklaring van Soekarno en Mohammad Hatta, twee dagen na de Japanse capitulatie) tot en met de soevereiniteitsoverdracht op 28 december 1949. Dergelijke data zijn echter politiek geënte menselijke constructen.¹⁴ In de praktijk liepen voor sommige militairen de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische

---

¹³ Elands, M. en J.A. de Moor (eds.), ‘Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950. Een bibliografisch overzicht.’ *Nederlands Instituut voor Militaire Historie*: <http://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/brochures/2011/11/28/bibliografie-indie/bibliografie-indie.pdf> (02-01-2015) 11-12.

¹⁴ Eviatar Zerubavel, *Time maps. Collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003) 83.

Onafhankelijkheidsoorlog vloeiend in elkaar over: van gewapend verzet tegen de Duitsers naar het bevrijden van Indonesië van Japan. Na de soevereiniteitsoverdracht verbleven sommige militairen nog wel een jaar in Indonesië, puur omdat Nederland een groot tekort aan troepentransportschepen had. Tot die tijd werden de militairen gedwongen om of met hun voormalige vijand samen te werken, of hier in ieder geval in vrede naast te leven. Pas in 1951 keerden de laatste groepen terug, waaronder KNIL-militairen van Molukse afkomst.¹⁵ De boodschap die de Nederlandse overheid over trachtte te brengen, bleef relevant zolang er militairen in Indonesië gelegerd waren die hierop konden reflecteren.

1.2.2. Deelvragen en hoofdstukindeling

In deze scriptie onderscheid ik drie te onderzoeken onderdelen: de legitimering van het militair ingrijpen zoals dit in de legervoorlichting werd gepresenteerd, de legitimering van het militair ingrijpen zoals de militairen dit ervoeren, en een verklaring van het spanningsveld tussen de legitimering van de legervoorlichting en de militairen. Deze onderdelen zijn gebaseerd op het communicatiemodel van Stuart Hall, waar ik later nog op in zal gaan. Naar aanleiding van deze onderdelen heb ik drie deelvragen opgesteld, die ieder in een apart hoofdstuk aan bod zullen komen.

De eerste, in hoofdstuk 2 behandelde, deelvraag is: *Hoe legitimeerden de legervoorlichtingsdiensten het Nederlandse militair ingrijpen in Indonesië en waarom werd hiervoor gekozen?* Het doel van dit hoofdstuk is tweeledig. Allereerst wil ik een overzicht geven van de politieke en militaire beslissingen rondom het conflict. Dit geeft de lezer een overzicht van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog, maar geeft ook de context aan waarin de voorlichtingsdiensten tot stand zijn gekomen. Daarnaast kan ik in dit hoofdstuk aangeven hoe de voorlichting werd gepresenteerd. Dit stelt me in staat te onderzoeken waarom voorlichting van belang was en op grond waarvan werd gekozen voor welke middelen, materialen en legitimerende boodschappen. Een laatste aspect dat in dit hoofdstuk aan bod komt is de mate waarin getracht werd alle militairen van voorlichting te voorzien. In de introductie van hoofdstuk 2 wijd ik verder uit over de manier waarop ik deze deelvraag beantwoord.

In hoofdstuk 3 komen de ontvangers van de voorlichting aan bod. Deelvraag 2 luidt dan ook: *Hoe reflecteerden de Nederlandse militairen op de legitimeringsopvattingen van de voorlichtingsdiensten en hoe kan dit worden verklaard?* Aan de hand van deze vraag wil ik

---

¹⁵ Gijs Beets, Evelien Walhout en Santo Koesoebjono, 'Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland', *Maandstatistiek van de bevolking* 50 (2002) 13.

allereerst een overzicht geven de verwachtingen waarmee Nederlandse militairen naar Indonesië vertrokken. Waar in hoofdstuk 2 de politieke en militair-strategische beslissingen aandacht kregen, staat in hoofdstuk 3 de militair zelf centraal. Hoe werd hij voorbereid en hoe werd hij ingezet in Indonesië? Daarnaast onderzoek ik in hoeverre de legervoorlichting aankwam. Het laatste doel van dit hoofdstuk is analyseren hoe de militairen op de legitimering reflecteerden en in hoeverre zij de legervoorlichtingslegitimering overnamen of juist verwierpen.

De legitimeringsboodschap van de legervoorlichting werd door de legervoorlichtingsinstanties en de militairen verschillend geïnterpreteerd. De militairen namen de legerlegitimering slechts ten dele over en voor waar aan. Wat vooral interessant is, is dat de legitimering op bepaalde gebieden makkelijker geaccepteerd werd dan op andere. Deze genuanceerde acceptatie roept in hoofdstuk 4 de laatste deelvraag op: *Hoe kan de dubbele houding van de militairen jegens de voorlichting worden verklaard?* Allereerst kijk ik naar het koloniale discours zoals dat in de jaren 1940 in Nederland heerste. Waar bestond dit uit en welke personen en instanties drukten hier hun stempel op? Vervolgens kijk ik naar de genuanceerde verschillen tussen het discours van de legervoorlichting en dat van de militairen. De militairen werden geconfronteerd met een militaire werkelijkheid in Indonesië die botste met de voorlichting. Hoe beïnvloedde die werkelijkheid de optiek van de militairen over legitimering? Daarnaast werd de voorlichting ook gebruikt om het politieke beleid mee te legitimeren. In hoeverre kwam dit overeen met de militaire werkelijkheid?

1.3. Historiografie

1.3.1. De Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog in het Nederlandse collectief geheugen

De omgang van Nederland met zijn koloniale verleden is ongemakkelijk. Stef Scagliola heeft onderzocht waarom de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog zich vanaf het begin in een taboesfeer bevonden. Informatie over geweld en wreedheden was nauwelijks beschikbaar en slechts in beperkte kringen. Uiteindelijk bloedde de kritiek die werd geuit een stille dood. Het publiek kon of wilde de wrede zijde van de ‘Politioenele Acties’ niet onder ogen zien en daarmee werd het onderwerp als geheel nauwelijks aangehaald.¹⁶ Ook vandaag de dag valt de herinnering aan déze vijfjarige oorlog in het niet bij degene die er vlak voor werd uitgevochten. Een voor de hand liggende verklaring is de verliezersrol die Nederland speelde.

---

¹⁶ Stef Scagliola, *Taboe en doofpot. De houding van regering en historici ten aanzien van de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië 1945-1950* (Rotterdam 1996) 1-2.

De winnaar schrijft immers de geschiedenis. Kolonialisme wordt niet meer als iets van deze tijd beschouwd. Slavernij, economische uitbuiting, culturele vernietiging en ook de *white man's burden* worden streng veroordeeld. Nederland kon en kan in de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog niet de onschuld claimen, zoals het wel bij de Tweede Wereldoorlog heeft gekund.

Scagliola geeft ook andere argumenten om de herinneringsproblematiek te verklaren. De Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog kenmerkte zich door een zeer versnipperd oorlogsgebied. De oorlog was namelijk het schoolvoorbeeld van een guerrillaoorlog waarin het geweld jegens de bevolking langzaam escaleerde.¹⁷ Sommige eenheden werden met de meest heftige oorlogssituaties geconfronteerd, terwijl andere slechts administratieve dienst verrichten.¹⁸ Eén verhaal creëren was hierdoor moeilijk. Dit is problematisch omdat het collectief geheugen zich niet leent voor een pluralistisch narratief.¹⁹ Een bijkomend gevolg van de guerrillaoorlog was dat de vijand onzichtbaar was, 'want ze hadden geen uniformen aan'.²⁰ Dit deed het onderscheid tussen burgers en militairen vervagen. Wie was dus het slachtoffer en wie de dader?

Daarnaast beargumenteren Benjamin Valentino, Paul Huth en Dylan Balch-Lindsay dat een guerrillaoorlog altijd tot hogere aantallen burgerdoden leidt dan bij gebruikelijke oorlogsvoering, waarbij twee of meer duidelijk te onderscheiden legers tegenover elkaar staan. De drie onderzoekers stellen zelfs dat het bij guerrillaoorlog tot de strategie behoort om burgers te doden, omdat de guerrillastrijders niet van hen te onderscheiden zijn. Een andere reden is dat guerrillastrijders zich na een snelle aanval terugtrekken in de anonimiteit en daardoor moeilijk te bevechten zijn. Voor de tegenpartij is het dus aantrekkelijk om te voorkomen dat de afhankelijke guerrilla's door de lokale bevolking gesteund worden. Levensmiddelen, hulpbronnen en toevluchtsoorden worden vernietigd om de guerrilla's te verzwakken. Tegelijkertijd behoren deze middelen toe aan burgers. In combinatie met het doden van deze burgers, leidt dit tot represailles om de burgers de boodschap mee te geven dat samenwerking met de guerrilla's genadeloos wordt afgestraft.²¹ De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog voldeed aan dit patroon.

---

¹⁷ Scagliola, 'The silences and myths of a "dirty war"', 239.

¹⁸ *Ibidem*, 239.

¹⁹ *Ibidem*, 243.

²⁰ Chris Vos, 'Een open zenuw. Televisie over de koloniale oorlog in Indonesië', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 2 (1999) 69.

²¹ Benjamin Valentino, Paul Huth en Dylan Balch-Lindsay, "'Draining the sea": mass killing and guerrilla warfare', *International organization* 58 (2004) 376-377.

Ambigüiteit rondom de rol die een land tijdens een oorlog vervuld heeft, is ook niet bevorderlijk voor het vormen van een collectief geheugen. Welke rol moest Nederland op zich nemen? Die van slachtoffer, overwinnaar of agressor?²² Dit taboe rond de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog, past in een bredere tendens. Het postkoloniale debat in de samenleving en de media is in Nederland vrijwel geheel afwezig. Ook over de gevolgen van kolonialisme in de Caraïben en Suriname wordt nauwelijks gediscussieerd – en dat terwijl de Surinaamse gemeenschap in Nederland ruim 40% van het gezamenlijk aantal Surinamers in Nederland en Suriname bedraagt.²³ Ulbe Bosma geeft voor het uitblijven van een postkoloniaal debat meerdere redenen. Hij stelt dat het postkoloniaal debat ook in de Angelsaksische wereld en Frankrijk problematisch is, maar dat het Nederlandse debat gekenmerkt wordt door de afwezigheid van een theoretisch kader.²⁴

Allereerst, zo meent hij, komt dit doordat het Nederland ontbreekt aan grote postkoloniale denkers, zoals Sartre. Voor zover er sprake is van interesse voor de koloniale en postkoloniale tijd, vindt deze discussie vooral plaats in de Nederlandse literatuur die vaak overladen is met het nostalgische *tempo doeloe* – het verlangen naar vroegere Indische (jeugd)jaren – en oriëntalisme. Het postkoloniaal debat is in Nederland ook niet zo gemakkelijk te voeren omdat het niet ras of religie is dat de scheidlijn in de maatschappij vormt, maar etniciteit. Dit begrip draait meer om cultuur, taal en geschiedenis van een volk. Ras en religie zijn daar onderdeel van. Daarnaast is Nederland geneigd om de weinige postkoloniale discoursen die er zijn, te beschouwen als mondiale discoursen in plaats van nationale postkoloniale discoursen.²⁵

Tot slot zijn postkoloniale migranten in Nederland niet zo zichtbaar als in het buitenland. De meesten van hen hebben altijd het Nederlandse staatsburgerschap gehad. Zij vormen bovendien maar een klein deel van het totaal aantal migranten, dit in tegenstelling tot Frankrijk en Engeland, en zijn onderling nooit zo sterk georganiseerd geweest als in deze landen. Tot slot is Nederland geneigd om de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog niet te beschouwen als een ‘koloniale oorlog’, maar een ‘bevrijdingsoorlog’.²⁶ Dit, zo zal blijken, wijkt niet af van de manier waarop de overheid de oorlog in de jaren 1945-1950 trachtte te legitimeren.

---

²² Scagliola, ‘The silences and myths of a “dirty war”’, 244.

²³ Ulbe Bosma, ‘Introduction: Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands’, in Ulbe Bosma (ed.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 10.

²⁴ Ulbe Bosma, ‘Why is there no post-colonial debate in the Netherlands?’, in Ulbe Bosma (ed.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 202.

²⁵ *Ibidem*, 209, 200, 206.

²⁶ *Ibidem*, 197-201.

1.3.2. *Het voorlichtingsbeleid aan de militairen*

Ondanks het taboe rond het onderwerp, brak de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog op zeldzame momenten door in het maatschappelijk debat. Naar aanleiding daarvan is onderzoek naar diverse aspecten van de oorlog gedaan. Geweldsexcessen hebben meestal de boventoon gevoerd. Joop Hueting verklaarde in 1969 in het tv-programma *Achter het Nieuws* van de VARA oorlogsmisdaden te hebben begaan en vanaf dat moment barstte het debat in de kranten en op televisie los. Uiteindelijk leidde het zelfs tot onderzoek in opdracht van de overheid in de vorm van de ‘Excessennota’. Niet veel later verdween het debat echter weer naar de achtergrond.²⁷ Ook op dit moment is deze discussie weer actueel naar aanleiding van het indienen van schadeclaims in 2011 en 2012 voor het schenden van het oorlogsrecht in Zuid-Celebes en het dorp Rawagede.²⁸

De verschenen literatuur in andere onderzoeksgebieden van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog is schaarser. De rol die diverse Nederlandse voorlichtingsdiensten hadden in de uitgedragen voorlichting is onderzocht. Ten dele hing dit ook samen met het onderzoek naar het bestaan van een doofpot ten tijde van de oorlog zelf. Volgens Chris Vos is er in de media nooit sprake geweest van een ‘etherstilte’. Zowel tijdens als na de ‘Politionele Acties’ werd het onderwerp behandeld en hij stelt dat het, op de bezetting na, zelfs ‘het meest geprogrammeerde onderwerp binnen de Nederlandse audiovisuele geschiedschrijving’ was.²⁹ Iedereen die iets over de oorlogstaferelen in Indonesië wilde weten, kon dat volgens Vos te weten komen. Daar staat echter tegenover dat het niet zozeer om de kwantiteit, maar eerder om de kwaliteit van het beeldmateriaal ging. Volgens Gerda Jansen Hendriks is het geweld dat in Indonesië gebruikt werd nooit op camera vastgelegd. De Rijksvoorlichtingsdienst had de facto een monopolie op het nieuws uit Nederlands-Indië. Tegen het einde van de oorlog waren de onafhankelijke Nederlandstalige media uit Indonesië verdwenen en besloot de Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD) deze rol over te nemen door eigenaar te worden van de enige Nederlandstalige krant, radiostudio en filmstudio. Volgens haar was er in de beginperiode weinig informatie beschikbaar en de informatie die er was, was gemanipuleerd

---

²⁷ Karin van den Born e.a., ‘De excessennota’: <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2001-2002/De-excessennota.html> (28-20-2014).

²⁸ Baudet, bespreking van Louis Zweers, *De gecensureerde oorlog*, review 68. Lidy Nicolassen, “‘Nieuwe studie nodig naar geweld politionele acties’”, *De Volkskrant*, 19 juni 2012: <http://www.volkskrant.nl/binnenland/nieuwe-studie-nodig-naar-geweld-politionele-acties~a3273441/> (31-12-2014).

²⁹ Vos, ‘Een open zenuw’, 95.

ten behoeve van de overheid. De ooggetuigenverslagen die beschikbaar waren, maakten minder indruk dan beelden.³⁰

Louis Zweers bevestigt dit beeld van mediacensuur in zijn boek *'Doodzwijgen leek de beste oplossing'*. *Militairen versus de media in Nederland-Indië 1945-1949*. Zweers concludeert dat de in Indonesië aanwezige journalisten tijdens de oorlog onderworpen waren aan censuur – en als gevolg daarvan ook aan zelfcensuur deden – en zich voor hun informatievoorziening afhankelijk opstelden ten opzicht van de militaire en regeringsvoorlichtingsdiensten. 'De Nederlandse media [bevestigden] het heersende discours van het militaire optreden', waarbij de 'Politionele Acties' werden neergezet als onderdeel van een wederopbouwmissie.³¹ Het beeld dat Hendriks over de RVD schetst, wordt hiermee enerzijds ontkracht, maar tegelijkertijd bevestigd. Het monopolie van de RVD was niet alomvattend, maar het beleid van de overheid zoals de RVD dat bevestigde, echode zeker door in de zelfcensuur van de journalisten. Zweers behandelt vooral de verstrengeling tussen de pers en de voorlichtingsdiensten. Voorlichting aan militairen staat bij hem niet centraal.³²

Juist enkele minder recente scripties uit de jaren 1980 geven een uitgebreider beeld van de boodschap die de voorlichtingsdiensten en in het bijzonder de legervoorlichtingsdienst uitdroeg. Jan van der Lee en Erik Peddemors zetten in hun scriptie de beleidslijnen en het optreden van de RVD uiteen en concludeerden dat deze dienst grotendeels zelf het beleid bepaalde. De algemene boodschap die de dienst uitdroeg was primair het herstellen van het gezag om het land weer op te bouwen, en secundair het streven naar een staatskundig model in de vorm van een Verenigde Staten van Indonesië. A. Houwer stelt dat juist de RVD er niet in slaagde om haar doelgroepen te manipuleren. Het buitenland en de Indonesische bevolking accepteerden de voorlichting niet. De Nederlandse bevolking zelf wel, omdat zij tamelijk kritiekloos was.³³

1.3.3. Ontvangst door militairen

J. Schulten stelt dat de militairen, van hoog tot laag, 'zonder enige restrictie het door de voorlichting gepropageerde vijandbeeld' overnamen.³⁴ Ook Louis Zweers neemt deze

---

³⁰ Gerda Jansen Hendriks, "Not a colonial war": Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945-49', *Journal of genocide research* 14 (2012) 405, 414.

³¹ Louis Zweers, *"Doodzwijgen leek de beste oplossing"*. *Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Rotterdam 2013) 352-356.

³² *Ibidem*, 353.

³³ A. C. M. Houwer, Propaganda en politiek. De regeringsvoorlichtingsdienst in Nederlands-Indië 1945-1950 (plaats en (doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Utrecht, 1986) 66.

³⁴ J.W.M. Schulten, 'Soldaten, legerleiding en thuisfront: een belangengemeenschap onder een ongelukkig gesternte', in G. Teitler en P.M.H. Groen (eds.), *De politionele acties* (Amsterdam, 1987) 39.

constatering over en Wim van den Doel beaamt dit.³⁵ Uitgebreid onderzoek naar de receptie van de voorlichting door militairen, of reflectie op die voorlichting door de militairen ontbreekt echter. In enkele scripties is hier wel aandacht aan besteed.

Florence Imandt deed in 1988 onderzoek naar het verband tussen voorlichting en moreel. Ze maakte hiervoor gebruik van vragenlijsten die ze onder veteranen verspreidde. Daarnaast deed zij uitgebreid archiefonderzoek naar de organisatie, het beleid en de middelen van de Legervoorlichtingsdienst (LVD). Haar conclusie was dat de LVD een ernstig gebrek aan structuur in haar voorlichtingsbeleid en voorlichtingsmiddelen had, maar dat dit wel verbeterde tijdens de oorlog. Inhoudelijk kwam de boodschap die de diverse media verspreidden wel overeen. Imandt stelt dat de militairen vooral de politieke voorlichting te kort vonden schieten. Van haar 29 respondenten meende 48,1%, waaronder veel dienstplichtigen, meende dat zij te weinig informatie kregen over het doel van het verblijf. Tegelijkertijd was twee derde van haar respondenten zich bewust van het impliciete deel van de voorlichting, maar accepteerden zij dit doel niet. Bij vervolgvragen van Imandt bleek echter toch dat de militairen niet twijfelden aan de juistheid van de voorlichting. Ze wijt deze dubbele houding jegens de voorlichting aan het feit dat de veteranen de afloop van de oorlog kenden.³⁶

Florine van Berne concludeerde in haar scriptie uit 2014 dat de militairen de voorlichting deels overnamen, maar dat dit in grote mate afhing van de ‘persoonlijkheden, milieus, achtergronden en de verschillende ervaringen in Indonesië’ van de militair.³⁷ Aangezien een groot deel van de militairen politiek pas geïnteresseerd werd toen zij naar Indonesië moesten, stond deze groep open voor beïnvloeding door de voorlichting. Toch meent zij dat de militairen het slechts ten dele eens waren met de legitimering die de voorlichtingsdiensten uitdroegen. Ze bleven zelf denken, en werden vooral kritisch op het moment dat zij met de daadwerkelijke oorlogsvoering geconfronteerd werden.³⁸

Margrit van Paridon tot slot schreef in haar scriptie niet zozeer over de reflectie van militairen op de voorlichting, maar wel over de ervaring van militairen in Indonesië. Zij trekt verschillende conclusies uit de door haar bestudeerde dagboeken. Een hiervan is dat zij constateert dat oorlogsvrijwilligers vaker uitgebreidere aantekeningen maken over de

---

³⁵ Zweers, *“Doodzwijgen leek de beste oplossing”*, 37.

Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 204.

³⁶ Florence Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’?: interne legervoorlichting met betrekking tot Indonesië 1945-1950 en de relatie met moreel (doctoraalscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 1988) 113- 117.

³⁷ Florine van Berne, “Ze maken het je vijand, anders schiet je niet.” De reflectie op het door de militaire voorlichtingsdienst gepropageerde doel van het militair optreden in Indonesië gedurende 1945-1950 in egodocumenten van Nederlandse militairen (bachelorscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam 2014)33.

³⁸ *Ibidem*, 34.

politieke beslissingen. Ze lijken meer betrokken. Daarnaast ziet zij ook een verandering in de houding naar de bevolking en de vijand toe. Enerzijds wordt de vijand naar mate de oorlog vordert met steeds meer respect behandeld. Anderzijds gingen de militairen de bevolking juist steeds meer wantrouwen. Maakten zij wel of niet deel uit van de guerrilla-oorlog en bij wie zou hun loyaliteit liggen op het moment dat de Nederlandse machtsuitoefening in het gebied niet meer absoluut bleek?³⁹

1.3.4. Relevantie

Het onderzoek naar de ervaring van militairen in Indonesië en het functioneren van de voorlichtingsdiensten is nog altijd erg gefragmenteerd. Onderzoek naar de ontvangst van de reflectie op de voorlichting is nog nauwelijks gedaan. Florine van Berne komt hier nog het best bij in de buurt. Haar onderzoek is vooral kwalitatief van aard, maar maakt niet de stap naar een verklaring voor de wijze waarop de militairen op de voorlichting reflecteren. In dit verkennende onderzoek tracht ik hiertoe een aanzet te geven, door het bronnenmateriaal naast kwalitatief ook kwantitatief te analyseren. Op maatschappelijk gebied hoop ik dat dit onderzoek bijdraagt aan het bespreekbaar en onderzoekbaar maken van de Onafhankelijkheidsoorlog en de gevolgen die zij gehad heeft voor Indonesische en Nederlandse militairen en burgers.

1.4. Onderzoeksbronnen

Ik maak gebruik van primaire en secundaire bronnen voor zowel mijn onderzoek naar voorlichting als voor het onderzoek naar de reflectie van militairen op legitimering. Met betrekking tot de voorlichting dient de secundaire literatuur vooral om de organisatiestructuur, beleidslijnen en invloed van individuen aan het licht te brengen. Hier gebruik ik ook enkele primaire bronnen voor uit het Nationaal Archief. Ik gebruik echter vooral scripties en een enkel boek. Met betrekking tot de verstrekte materialen en vooral de inhoudelijke boodschap van de legervoorlichting, richt ik mij op primaire bronnen, zoals dagorders, voorlichtingsboekjes, enkele radiotranscripten, jaargang 1946 van het tijdschrift *Wapenbroeders* en interne memo's uit de top van de legervoorlichtingsdiensten. Dit is afdoende om een beeld te weergeven van wat de legervoorlichting verkondigde en een verandering in de tijd te kunnen aanwijzen.

---

³⁹ Margrit van Paridon, *Dagboeken van Jan Soldaat. Een reconstructie van de dienstdtijd in Nederlands-Indie gedurende de politionele acties aan de hand van dagboeken* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2011), 68-69.

Zoals al eerder gesteld staat de voorlichtingsontvangst door militairen centraal. Dit deel van mijn onderzoek is nog grotendeels onontgonnen werk. Ik maak hiervoor gebruik van dagboeken van militairen uit de collectie van het NIMH. Dagboeken zijn het meest geschikt om te achterhalen wat er op een specifiek moment in iemands hoofd omging. Dit aspect is belangrijk omdat het onderzoek zich richt op de ontvangst van voorlichting ten tijde van de oorlog zelf. Wie achteraf over zijn of haar leven vertelt, kan dit onmogelijk doen zonder een nieuw levensverhaal te construeren.⁴⁰ Inherent aan het verhaal is de plot, waarin willekeurige gebeurtenissen met elkaar verbonden worden en tot een eenduidig geheel worden gesmeed. Als gevolg daarvan is het aantrekkelijk om gebeurtenissen die als losstaand ervaren zijn, achteraf als onderdeel van patronen te zien.⁴¹ Het is dus voor de hand liggend dat militairen achteraf geneigd zijn om hun overtuigingen en denkbeelden toe te schrijven aan voorlichting of andere factoren, terwijl zij dat tijdens de oorlog niet zo ervoeren. Bovendien veranderen mensen hun denkbeelden en het is naïef te denken dat een oude mening later met dezelfde stelligheid en vanzelfsprekendheid onderbouwd zal worden. Memoires zijn dus minder geschikt.

---

⁴⁰ Paul Ricoeur, 'Life in quest of narrative', in David Wood (ed.), *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation* (New York 1991) 26.

⁴¹ *Ibidem*, 21-22.

Afbeelding 1.1: Enkele voorlichtingsboekjes zoals deze aan de militairen werden verstrekt

Bronnen: Defensiebibliotheek NIMH, *Voor recht en veiligheid* (Batavia, 1947).
 Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Onze taak overzee* (Den Haag 1947).
 Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.) *Welkom mannen* (Batavia 1947).
 Defensiebibliotheek NIMH, Dienst Welzijnsverzorging (ed. met medewerking van de Dienst voor Legercontacten), *De laatste loodjes.....* (Djakarta 1950).

Een ander voordeel is dat de zelfcensuur die de militairen in brieven toepasten om hun familie niet ongerust te maken, op dagboeken veel minder van toepassing is. Militairen schreven voor zichzelf. Voor zover militairen selectief waren over hetgeen dat zij in hun dagboeken schreven, is dat een uiting van wat zij belangrijk vonden en niet van censuur.

Anderzijds is ook een dagboek nooit volledig authentiek. Ieder dagboek is voor publicatie om wat voor reden dan ook bewerkt. Dit kan om eenvoudige spellingscorrecties

gaan, maar ook om uit persoonlijke overwegingen weggelaten stukken. De grens tussen een dagboek en memoires is ook niet altijd eenvoudig te trekken. Een benadering van de oplossing is dagboeken te selecteren die, voor zover dit te achterhalen is, zo dicht mogelijk liggen bij hetgeen dat tijdens de oorlog door de militairen geschreven werd.

Het aantal beschikbare dagboeken waaruit ik heb kunnen kiezen, is talrijk. Aan gepubliceerde dagboeken heeft het NIMH enkele tientallen exemplaren in bezit.⁴² Daarnaast beschikt het NIMH ook nog over een collectie van tientallen ongepubliceerde dagboeken. Ook bij het beperkt zoeken in de collectie van het NIOD, op de zoekterm ‘politieele acties’, komen ongeveer veertig egodocumenten bovendien, waaronder vooral dagboeken.⁴³ Uiteindelijk heb ik een selectie van zeven dagboeken gemaakt, waaronder één ongepubliceerd dagboek. Voor informatie over de auteurs en de documenten zelf, verwijs ik u naar de bijlagen B en C. De dagboeken zijn beschreven door vijf militairen van de Landmacht, één van de Marechaussee en een marinier. Allen vochten op Java of Sumatra. Mijn bronnenmateriaal werkt wat dat betreft dus beperkend voor mijn onderzoek.

De dagboeken zijn in verschillende mate bewerkt. Meestal betreft dit persoonlijke gegevens, zoals het wijzigen van namen van vrienden en familie of het weglaten van fragmenten over relaties. Eén dagboek, dat van Bert Ronner, is ook tussen de tekst door voorzien van later geschreven commentaar. Dit creëert een plot in zijn observaties. Toch verwijzen alle dagboeken verrassend vaak naar voorlichting en legitimering. Ik heb, gelet op de mate van redactionele wijzigingen, geen verschil kunnen vinden in het meer of minder naar voorlichting verwijzen. In beide uitersten van het spectrum gebeurt dit impliciet en expliciet vrijwel even vaak. Wel valt het op dat Ronner in zijn achteraf geschreven stukken, vaker naar de legitimering van het militair ingrijpen verwijst.

De zeven gebruikte dagboeken bieden een beperkt inzicht in het beeld dat de militairen hadden van de legitimering en de voorlichting. Ze kunnen onmogelijk representatief zijn voor de gehele Nederlandse soldatenpopulatie op Indonesische grond. Wel hoopte ik dat de mate van bewerking van de gepubliceerde dagboeken, mijn onderzoeksresultaten niet minder betrouwbaar zou maken. Gepubliceerde dagboeken zijn immers onderhevig aan de marktwerking: ze moeten goed verkopen. In de praktijk weken de gepubliceerde dagboeken qua vorm, stijl en onderwerpen niet veel af van de ongepubliceerde dagboeken die ik heb bekeken. De markt neemt deze documenten blijkbaar voor lief.

---

⁴² Elands en De Moor (eds.), ‘Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950’.

⁴³ NIOD (ed.) ‘Zoekresultaten “dagboeken politieele acties”’: [http://www.niod.nl/nl/bronnen/zoekresultaat?n_o_m=facet&list=0&query=%28dagboeken+politieele+acties%29+\(type:\(text+OR+archiefstuk\)\)](http://www.niod.nl/nl/bronnen/zoekresultaat?n_o_m=facet&list=0&query=%28dagboeken+politieele+acties%29+(type:(text+OR+archiefstuk))) (01-01-2015).

Mogelijkerwijs wordt deze tendens bijgestaan door een hernieuwde interesse in egodocumenten.⁴⁴

Een andere verwachting was dat de gepubliceerde dagboeken meer gewijzigd zouden zijn om de sociaal wenselijke denkbeelden die vandaag de dag heersen uit te dragen. Ook hier ben ik geen bewijs van tegengekomen. Sommige militairen blikken in hun voor- of nawoord wel terug op hun denkbeelden en geven aan dat dit nu eenmaal het heersende tijdsbeeld was. Zij schromen niet een waardeoordeel over deze denkbeelden te vellen. Tegelijkertijd valt op dat zij er veel waarde aan hechten om hun dagboek te presenteren zoals zij het indertijd geschreven hebben, inclusief alle minder mooie opvattingen. De meeste schrijvers die hun dagboek publiceerden, deden dit om hun verhaal te doen, ofwel omdat zij na jaren van zwijgen zelf die behoefte voelden, of omdat vanuit de vrienden- en familiekring interesse voor hun ervaringen bestond.

In mijn scriptie heb ik gekozen voor het handhaven van de namen van Indonesische steden en gebieden, zoals de militairen die hanteerden. In mijn bronmateriaal (dagboeken en archiefstukken) worden consequent de Nederlandse koloniale namen en de oude spelling gebruikt. Jakarta heet bijvoorbeeld Batavia, Sulawesi Celebes en Cirebon Cheribon. Dit omzetten is natuurlijk een optie, maar op deze manier kan ik dichter bij het bronnenmateriaal blijven. In citaten en geparafraseerde delen, kan ik zo consequent dezelfde spelling hanteren.

1.5. Theoretische concepten

Mijn deelvragen zijn vormgegeven aan de hand van het communicatiemodel van Stuart Hall. De theorie van Hall maakt deel uit van een beweging die in de jaren 1970 een cultuurwetenschappelijke benadering van de media benadrukte. Media staan niet los van de maatschappij, zo werd de heersende gedachte. Hall ontwikkelde een communicatiemodel gericht op televisie. Het model is echter op alle vormen van mediacommunicatie toe te passen. Het uitgangspunt van Halls theorie is ‘dat er geen objectieve werkelijkheid bestaat, maar alleen specifieke waarnemingen, definities en constructies van die werkelijkheid.’⁴⁵

Hall stelt dat een boodschap altijd een gecodeerde weergave betreft. Door middel van taalgebruik, beelden en signalen wordt een bericht *gecodeerd*. Het model werkt als volgt: allereerst vormen de verzenders een specifieke weergave van een serie gebeurtenissen; zij

---

⁴⁴ Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, ‘De gevaarlijkst van alle bronnen’. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven’, in A. Baggerman en R. Dekker (eds.), *Egodocumenten: nieuwe wegen en benaderingen* (Amsterdam 2004) 5.

⁴⁵ Hans Sleurink en Arjan van den Berg, *Media-educatie, een kennisinventarisatie* (Assen 2000) 16.

coderen de gebeurtenissen. Deze weergave is afhankelijk van de context waar de verzenders zich in bevinden, het dominante *discours* dat zij willen uitdragen, de feitenkennis die zij bezitten en de technische mogelijkheden.

Michel Foucault geeft een goede definitie van het begrip discours. Hij stelt dat mensen zich altijd tot verschillende discourses verhouden. Een *discours* bestaat uit de gereguleerde praktijken die een verklaring geven voor een groep samenhangende uitspraken. Hierbij moet ‘uitspraken’ worden opgevat als verschillende vormen waarin de mens zich uitdrukt. Dialogen, dagboeken en foto’s zijn elk uitspraken.⁴⁶ Kort door de bocht bepaalt een discours wat in een bepaalde context als waarheid wordt beschouwd.

Het bericht dat verzonden is, staat echter niet vast in het discours dat de verzenders uit wens te dragen. Zodra het zichtbaar is, staat het open voor interpretatie. De boodschap wordt door de ontvanger niet per se geïnterpreteerd zoals de zender dit wil.⁴⁷ Ontvangers hebben immers *agency* en zijn in staat zich op eigen voorwaarden tot een discours te verhouden. Discursieve kennis is immers een product van onderhandeling en interactie.⁴⁸ Zodra het bericht ontvangen wordt, is het discours waarbinnen de verzenders het verstuurd niet langer meer dominant. Ontvangers kunnen het bericht zelf *decoderen*, en vervolgens interpreteren en betekenis geven afhankelijk van het discours waar zij zich in bevinden en van wat zij dus als waarheid beschouwen.

Als de militair een dominante positie inneemt in het discours van waaruit de voorlichting wordt opgesteld, zal hij de voorlichting voor waar aannemen. Als hij een onderhandelde positie inneemt zal hij slechts een deel van voorlichting accepteren en voor waar aannemen. Tot slot kan de militair ook een tegengestelde positie innemen, waarbij hij de voorlichting geheel verwerpt als waar.⁴⁹

De voorlichtingsdiensten zijn hier de zenders en de militairen de ontvangers. Het model stelt in staat te zien waarom militairen de voorlichting wel of niet klakkeloos aannemen, maar ook in hoeverre de militairen de voorlichtingsboodschap anders interpreterden en wat de verschillen in discours tussen militairen en voorlichters waren. Hierdoor kan ook worden verklaard waarom de legervoorlichting ervoor koos om de oorlog op een bepaalde manier te *framen* en uit te bouwen tot een *strategisch narratief*.

---

⁴⁶ Sara Mills, *Discourse* (Londen en New York 1997) 7.

⁴⁷ John Storey, *Cultural studies and the study of popular culture* (Edinburgh 2003, tweede druk) 9-11.

⁴⁸ Naomi van Stapele, ‘Intersubjectivity, self-reflexivity and agency: Narrating about ‘self’ and ‘other’ in feminist research’, *Women Studies International Forum* (2014) 14.

⁴⁹ Storey, *Cultural studies and the study of popular culture*, 13-14.

Framing is het proces is waarbij mensen een specifiek beeld vormen van onderwerp of juist een ander beeld gaan vormen. Dit beeld is afhankelijk van het verwachtingspatroon van een individu. Dit patroon is afhankelijk van de houding die iemand jegens een onderwerp heeft, dat weer voortkomt uit de waarde die hij of zij hecht aan dit onderwerp.⁵⁰ De waarde die iemand aan een onderwerp hecht, is afhankelijk van de mate waarmee diegene zich ermee identificeert. Framing kan bewust en onbewust worden ingezet.

Een *strategisch narratief* is een specifiek frame of verzameling van frames dat gebruikt kan worden om bijvoorbeeld de ‘Politionele Acties’ te legitimeren. Robin Stryker omschrijft strategisch narratief als methode om gebeurtenissen in chronologische volgorde te ordenen en zo voor een belanghebbende groep een gunstige betekenis te geven.⁵¹ De invulling van de boodschap die de overheid door middel van voorlichting ter legitimering wenste te verspreiden, namelijk dat het herstellen van orde in Indonesië noodzakelijk was en het goedrecht van Nederland, is dus een strategisch narratief.

Een strategisch narratief was een vereiste voor de Nederlandse voorlichting. Het maakte deel uit van een voorlichtingsbeleid waarbij propaganda werd ingezet om het moreel hoog te houden. Enerzijds moest het moreel hooggehouden worden door het militaire personeel te informeren ten aanzien van allerlei zaken betreffende hygiëne, vermaak, gebeurtenissen in Nederland en de cultuur van Indonesië. Daarnaast moest begrip worden gekweekt voor het regeringsbeleid ten aanzien van Indonesië.⁵² Moreel is een ingewikkeld begrip met een groot aantal brede definities. Een van de meest gebruikte is de stemming die heerst onder de troepen.⁵³ Vanuit operationeel oogpunt gebruik ik een iets scherpere definitie. Moreel is de ‘eensgezindheid van aanvaarding van de taak van de eenheid en van de bereidheid zich daarvoor in te zetten.’⁵⁴ Jonathan Fennell heeft hier nog een aanvulling op: de taak moet opgedragen worden door een autoriteit van een instituut, in dit geval dus de regering.⁵⁵

---

⁵⁰ Dennis Chong en James N. Druckman, ‘Framing theory’, *Annual review of political science* 10 (2007) 104-105.

⁵¹ Robin Stryker, ‘Beyond history versus theory: strategic narrative and sociological explanation’, *Sociological methods & research* 24 (1996) 305, 309.

⁵² Jan Hoffenaar, Objectiviteit beoogd, gekleurd betoogd. De berichtgeving over Duitsland, de Republiek Indonesië en de Sowjet-Unie in de militaire kranten ‘de Pen Gun’ en ‘Het lichtspoor’ in de periode juni 1945 – april 1949’ (Doctoraalscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam 1985) 3.

⁵³ Steven van den Bos, Preparing for and engaging in military action. A reconstruction of Marine and shock troop morale during the Indonesian war of independence, 1945-1949 (stageonderzoek, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag 2014) 4.

⁵⁴ Commandant commando opleidingen KL, *voorschrift nr 2-1351. Handboek voor het dienstplichtig kader. Algemeen voor alle wapens en dienstvakken* (Den Haag 1977) 7.

⁵⁵ Jonathan Fennell, ‘In search of the ‘X’ factor: morale and the study of strategy’, *Journal of strategic studies* 37 (2014) 806.

De legervoorlichting voldeed hiermee aan de definitie van propaganda zoals gegeven door Houwer in zijn scriptie over de Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD). Hij omschreef propaganda als het bewust streven naar beïnvloeding: het doel is het behoud van de status quo of juist een verandering van de sociale en/of politieke ordening. De belangrijkste methode is psychologische oorlogsvoering, maar deze wordt begrensd door beperkte communicatiemiddelen. Of het een leugen of werkelijkheid betreft, doet er niet toe, zo lang het publiek maar de indruk krijgt van een keuze.⁵⁶

1.6. Methoden

1.6.1. Codeerschema

Hall geeft een verklaringsmodel voor het beantwoorden van mijn hoofdvraag. Het model is daarmee niet gelijk een onderzoeksmethode. Het onderzoek naar de voorlichting is voornamelijk een kwalitatieve bronnenanalyse en een literatuurstudie. Voor het onderzoek naar de dagboeken gebruik ik een andere methode. Hoewel ook dit deels een kwalitatieve bronnenanalyse is, breng ik eerst lijn in de argumentatie van de dagboekschrijvers aan, door een kwantitatieve analyse toe te passen aan de hand van een codeerschema. Het codeerschema is terug te vinden in bijlage A.

Het schema bestaat uit drie delen. In het eerste deel noteer ik algemene gegevens over de auteur. Het is mogelijk dat sommige factoren, zoals of een militair dienstplichtig of vrijwillig was, invloed hadden op het soort legitimeringsargument dat werd aangevoerd. Veel van de variabelen zijn vooral van toepassing wanneer grotere hoeveelheden dagboeken worden ingevuld. Aangezien dit onderzoek een opzet voor vervolgonderzoek is, heb ik dergelijke variabelen toch opgesteld. Het tweede deel van het schema bevat gegevens over het egodocument, bijvoorbeeld welke periode het dagboek beschrijft. Het derde deel tot slot bevat alle fragmenten uit de egodocumenten die uitspraken doen over de legitimiteit van het Nederlandse militaire optreden. De datum waarop het fragment werd opgeschreven, is genoteerd, evenals de plaats en het legitimeringsonderwerp dat de auteur aanvoerde. In hoofdstuk 3 ga ik hier nader op in. Het codeerschema stelt in staat om legitimiteitsopvattingen van militairen systematisch te inventariseren, verandering in het soort argumenten door de tijd heen waar te kunnen nemen, en te zien in hoeverre de militairen uit de voorlichting afkomstige termen overnamen.

---

⁵⁶ Houwer, Propaganda en politiek, 5-7.

1.6.2. *Discoursanalyse*

Om het verschil in betekenis dat de voorlichters en militairen aan de voorlichtingslegitimering gaven te onderzoeken, maak ik gebruik van een discoursanalyse. Ik gebruik in het bijzonder de methode van ‘tegendraads lezen’, ontwikkeld door Karin Willemse. Deze methode stelt dat ook informatie die niet letterlijk in de tekst is opgeschreven, kan uit deze tekst worden afgeleid.

Een dagboek geeft meer weer dan alleen de gebeurtenissen die erin zijn vastgelegd. Het zegt ook iets over de schrijver zelf, aangezien het vanuit het perspectief van de schrijver is vastgelegd. Bovendien is de manier waarop de gebeurtenissen weergegeven worden een keus van de schrijver. Achterhalen waarom militairen een bepaalde mening over de voorlichting koesterden, kan dus door hier in dagboeken letterlijk verklaringen over te zoeken, maar ook door te achterhalen waarom voor een bepaalde representatie van feiten werd gekozen. De bewuste of onbewuste keuze voor een specifieke weergave van de werkelijkheid hangt samen met het discours waartoe de schrijver zich verhoudt.

Een discours is een product van onderhandeling tussen meerdere personen en is een uiting van een machtsstructuur. Binnen een discours kunnen praktijken uitspraken verklaren en daarmee een waarheid construeren. Aangezien een discours onderhandeld wordt, is er nooit sprake van één discours en dus één waarheid. Over verschillende waarheden, bijvoorbeeld dat de ‘Politionele Acties’ deel uitmaakten van een wederopbouwmissie, bestaat altijd discussie. Een bepaald discours kan echter dominant zijn. Dit houdt in dat het vanuit grote delen van maatschappij gesteund wordt en geïnstitutionaliseerd is. De groep die deel uitmaakt van het dominante discours heeft meer macht dan groepen uit een subdiscours en deze macht wordt gedefinieerd door de mate van controle die de dominante groep over andere groepen kan uitoefenen. De dominante groep kan daarmee het handelen en de gedachten van andere groepen beïnvloeden.⁵⁷

Vanuit Nederlands perspectief bepaalde de voorlichting van de overheid het dominante discours met betrekking tot de Onafhankelijkheidsoorlog. Vanuit het perspectief van de Verenigde Naties en de Verenigde Staten werd deze uitleg steeds meer als een subdominant discours beschouwd en dus niet als een waarheid. Een dominant discours wordt altijd aangevochten en kan zijn dominantie verliezen. Het feit dat vandaag de dag internationaal gesproken wordt van de ‘Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog’ en niet van de ‘Politionele Acties’ geeft aan dat een subdominant discours dominant is geworden en vice

---

⁵⁷ Teun van Dijk, ‘Critical Discourse Analysis’, in D. Schiffrin, D. Tannen and H.E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (Oxford 2001) 354-355.

versa. De vraag is dus hoe Nederlandse militairen zich toentertijd tot het dominante Nederlandse discours verhielden en wanneer zij dit verwierpen, uit welk subdiscours zij hun alternatieve denkbeelden ontleenden.⁵⁸

Over de waarheid valt binnen een discours te onderhandelen. Dit wordt verklaard door het feit dat ieder mens, ongeacht de mate waarin iemand vastgeroest is of onderdrukt wordt in een discourse, *agency* heeft. Tine Davids definieert *agency* als de subjectiverende kracht die van mensen actoren maakt in plaats van louter objecten gevangen in structuren.⁵⁹ *Agency* maakt dat iemand zich actief positioneert in of buiten een discours. Mensen kunnen kiezen. De mate van dominantie van het discours waarin een mens zich bevindt, bepaalt de bewegingsvrijheid die een mens heeft om deze *agency* in te zetten.⁶⁰ De mening van Nederlandse militairen dat Indonesië politiek een onvolwassen land was dat nog niet toe was aan zelfbestuur, conformeerde aan het dominante discours. Het was voor de militairen dan ook geenszins moeilijk om deze mening te uiten: in dit geval konden zij hun *agency* breed inzetten. Voor Indonesiërs die voor militairen werkten, maar zichzelf wel als volwassenen beschouwden die zelfstandige politieke beslissingen konden nemen, was deze bewegingsvrijheid weer kleiner.

Als mensen de bewegingsvrijheid hebben om zich tegen discursieve praktijken af te zetten, of deze juist te bevestigen, dan maakt dat dit gedrag tot een keuze. Mensen kunnen een tijdelijke verbintenis aangaan met de subjectposities die discursieve praktijken voor ons construeren. Dit is wat Stuart Hall *identiteit* noemt. Volgens hem is het een proces en ook altijd meervoudig, aangezien discourses ook altijd meervoudig zijn. Iemand kan zonder moeite militair, katholiek en vader zijn. Een identiteit wordt dan ook onderhandeld.⁶¹ Identiteit, *agency* en de bestaande discourses kunnen niet letterlijk uit een tekst worden afgelezen. Mening van mensen komen niet alleen tot uiting door wat zij in een tekst zeggen, maar ook door hoe zij het zeggen. Discoursanalyse heeft tot doel de maximale hoeveelheid informatie uit een tekst af te kunnen leiden, ook wanneer dit niet letterlijk in de tekst geschreven staat. De drie kernbegrippen hierbij zijn intertekstualiteit, intersectionaliteit en intersubjectiviteit.⁶²

---

⁵⁸ Mills, *Discourse*, 18-20.

⁵⁹ Tine Davids, 'The micro dynamics of agency: Repetition and subversion in a Mexican right-wing female politician's life story', *European Journal of Women's Studies* 18 (2011) 155.

⁶⁰ *Ibidem*, 166.

⁶¹ Stuart Hall, 'Who needs identity?', in Paul du Gay, Jessica Evans and Peter Redman (eds.) *Identity Reader* (Londen 2005) 19.

⁶² Karin Willemsse, "'Everything I told you was true": The biographic narrative as a method of critical feminist knowledge production', *Women Studies International Forum* (2014) 39-40.

Intertekstualiteit gaat in op de relatie die de tekst aangaat met andere teksten. Maaïke Meijer stelt dat teksten extra betekenis krijgen door te verwijzen naar andere teksten die al betekenis hebben. Intertekstualiteit is in theorie ontzettend breed omdat mensen met ieder woord dat zij gebruiken, naar een eerder gebruik van dat woord of hiermee samenhangende woorden terugverwijzen. Intertekstualiteit als bruikbaar onderzoeksinstrument gaat echter niet om alle intertekstualiteit die in een tekst te vinden is, maar het gaat om de intertekstualiteit die de lezer kan vinden waardoor de tekst voor hem of haar extra betekenis krijgt. Zo zullen militairen en burgers in hun dagboeken en brieven verwijzen naar conversaties die zij gevoerd hebben, maar ook naar diverse media en voorlichting.⁶³

Intersectionaliteit gaat in op de betekenis die de tekst krijgt door een relatie met mensen buiten de tekst aan te gaan. De informatie die in een dagboek of brief belandt, wordt niet alleen bepaald door de denkbeelden van de schrijver, maar ook door de sociale en fysieke omgeving waar deze zich bevindt. Teun van Dijk definieert context als een dynamisch begrip, namelijk als de mentaal vertegenwoordigde structuur van de eigenschappen van de sociale situatie die relevant zijn voor de productie of het begrip van discourse. Met andere woorden: context is de samenhangende sociale omgeving waarin uitspraken worden gedaan. Context kan worden veranderd, net als een discours. Waar discours echter verwijst naar gereguleerde praktijken die samenhangende uitspraken verklaren, bepaalt context de groepen samenhangende uitspraken die gedaan worden. Deze uitspraken bepalen op hun beurt weer de context.⁶⁴ Het gaat hier enerzijds om de context waarin het verhaal verteld wordt. Een zeer persoonlijk of *gênant* verhaal zal iemand bijvoorbeeld niet snel in een zaal met honderden vreemdelingen verkondigen. Anderzijds gaat het ook om mensen die betrokken waren bij het maken van de tekst. Als militairen wisten dat de legerleiding aan censuur deed, pasten zij zelfcensuur toe waardoor de tekst dus beïnvloed werd door de context.

Afhankelijk van de context bij zowel het schrijven als vertellen, benadrukt de auteur ook verschillende identiteiten. In een brief naar huis kan de identiteit van de schrijver als zoon bijvoorbeeld belangrijk zijn, terwijl in een dagboekverslag uit alles, zelfs uit het beschrijven van zaken als wassen en stoelgang, blijkt dat de identiteit van de schrijver als militair voorop staat. Daarnaast kunnen in dagboeken ook waardeoordelen worden geuit door te *zwijgen*. Een schrijver kan zo uitdrukking geven aan de veronderstelling dat het publiek van deze informatie al op de hoogte is, maar ook dat hij of zij het als onbelangrijk of als een taboe beschouwt. De context van het verhaal bepaalt ook de *focalisatie*. Dit is de relatie tussen dat

---

⁶³ Maaïke Meijer, *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie* (Amsterdam 1996) 20-24, 33-35.

⁶⁴ Van Dijk, 'Critical Discourse Analysis', 358.

wat te zien is en dat wat wordt waargenomen.⁶⁵ Het bepaalt vanuit wiens perspectief de schrijver gebeurtenissen aan de lezer wil laten en geeft daarmee ook een inkijk in de manier waarop de schrijver zich tot discoursen verhoudt.

Intersubjectiviteit ten slotte, heeft betrekking op de betekenis die de onderzoeker aan de tekst geeft. De onderzoeker pleegt immers de meeste censuur en het is belangrijk dat de onderzoeker zich dat realiseert en zijn of haar keuzes verantwoordt. Daarnaast bevindt de onderzoeker zich ook een discours van waaruit hij of zij vragen stelt en antwoorden zoekt. Hoewel dit aspect in mijn onderzoek niet centraal staat, hoop ik dat mijn voorwoord enig inzicht heeft gekregen in mijn motivaties voor dit onderzoek.

1.7. Samenvattend overzicht

Voor een beter begrip van de door mij gebruikte bronnen, methoden en concepten, volgt hieronder een schematische weergave.

Hoofdstuk	Hoofdstuk 2	Hoofdstuk 3	Hoofdstuk 4
Onderwerp	Legitimering door de legervoerlichting	Reflectie op legitimering door de militairen	Verklaring van het spanningsveld
Bronnen	Boeken, scripties en archiefmateriaal	Dagboeken en aanvullende literatuur	Primair bronnenmateriaal zoals gebruikt voor hoofdstuk 3 en 4, en aanvullende literatuur
Theoretische concepten	Framing, strategisch narratief, propaganda, moreel	Framing, strategisch narratief, propaganda, moreel	Encoding/decoding, discours, identiteit propaganda, moreel
Methoden	Literatuuranalyse en kwalitatieve bronnenanalyse	Codeerschema en kwalitatieve bronnenanalyse	Discoursanalyse
Methodische concepten			Intertekstualiteit, intersectionaliteit,

⁶⁵ Mieke Bal, *Narratology: Introduction to the theory of narrative* (Toronto 1985) 142.

2. In het kader van voorlichting: legitimering in de interne politieke legervoorlichting

‘Alleen verbonden met Nederland kan Indië waarlijk vrij zijn!’⁶⁶

2.1. Introductie

‘Voor elke voordracht moet worden gezocht naar die punten, waar alle groepen van het leger in haar diverse schakeeringen bijeenkomen. De voornaamste van die punten zijn: de waarheid en de werkelijkheid.’ Zo vatte een woordvoerder de kernpunten van de Legervoorlichtingsdienst (LVD) in 1947 samen. Tegelijkertijd toonden de notities in een paar regels dat uit deze kernpunten een inhoudelijke spanning voortvloeide: ‘Onder de “waarheid” is hier verstaan de juiste toedracht van de feiten die men aan den troep verwacht mede te deelen, onder de “werkelijkheid” de dagelijksche ervaringen van den troep, die soms in flagranten strijd zijn met de “waarheid”.’⁶⁷ De woordvoerder van de LVD te Bandoeng vreesde vooral dat de ‘voorlichter voorgoed alle gezag over hem verloren’ had, wanneer de aan de militair voorgelichte waarheid botste met de werkelijkheid. ‘Wie verstandig wil voorlichten,’ stelde de woordvoerder, ‘strijkt zijn gehoor niet tegen de haren in.’⁶⁸

Deze notities vormen een interessante inkijk in het reilen en zeilen van de LVD. De spanning bevond zich namelijk niet alleen op inhoudelijk, maar ook op organisatorisch gebied. De notities vormden een bijlage bij een brief waarin gevraagd werd waarom er, gezien de inhoud van het stuk, ‘noch een qualificatie betreffende de geheimhouding, noch een aanwijzing van de bestemming op voorkwam.’ Dit alles ‘daar immers het stuk allerminst geschikt is voor bespreking met den troep.’⁶⁹ Uiteraard is dit slechts één brief in het meters tellende archief van de interne voorlichting van militairen in Nederlands-Indië. Toch roept het vragen op. Waarom achtten de legertop en de overheid voorlichting noodzakelijk? Waarom en in hoeverre achtten zij legitimering van het militair ingrijpen in Indonesië van belang? Hoe en door wie werd de voorlichting georganiseerd? Welke richt- en beleidslijnen werden

---

⁶⁶ Legervoorlichtingsdienst, *Indië, waarom wij er heen gaan* (Den Haag 1946) 11.

⁶⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, bijlage bij een brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst: Legervoorlichtingsdienst – Batavia: Enkele notities over de voorlichting aan den troep, 1.

⁶⁸ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, bijlage bij een brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst: Legervoorlichtingsdienst – Batavia: Enkele notities over de voorlichting aan den troep, 2-3.

⁶⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst.

gehanteerd en waarom? Welke middelen en materialen werden ingezet ten behoeve van de voorlichting? Wat betrof de legitimerende inhoud van de voorlichting eigenlijk, in acht genomen dat er een spanning tussen de ‘werkelijkheid’ en de ‘waarheid’ ervaren werd?

Al deze vragen dragen bij aan het beantwoorden van één hoofdvraag: *Hoe legitimeerden de legervoorlichtingsdiensten het Nederlandse militair ingrijpen in Indonesië en waarom werd hiervoor gekozen?* Een belangrijke noot is wellicht dat ‘waarom werd hiervoor gekozen’ betrekking heeft op de keuze óm het militair ingrijpen te legitimeren en op de wijze waaróp het ingrijpen werd gelegitimeerd. Voor zover de eerder gestelde korte vragen niet direct terugkomen in de deelvraag, dienen zij als opzet van de context waarin de legervoorlichting met betrekking tot de legitimering geplaatst werd.

Het doel van dit hoofdstuk is vierledig. Allereerst heeft dit hoofdstuk een belangrijk functie in het theoretisch geheel van deze scriptie. Het communicatiemodel van Stuart Hall omschrijft een zender die een boodschap verstuurd, de interpretatie van de ontvanger en een verklaring voor de spanning tussen beiden op grond van een discoursanalyse. Dit hoofdstuk sluit aan op het eerste deel van het communicatiemodel en tracht een overzicht en verklaring te geven van de verzonden boodschap en de motieven voor deze verzending.

Ten tweede tracht dit hoofdstuk een beknopt overzicht te bieden van het soort voorlichting dat door de legervoorlichtingsinstanties aan de Nederlandse militairen in Indonesië werd uitgedragen en welke instanties deze voorlichting verzorgden. De Marinevoorlichtingsdienst (Marvo) en Luchtmachtvoorlichtingsdienst (Luvo) laat ik buiten beschouwing. De beide organisaties waren erg klein – de 41 werknemers die de Marvo zag de minister van Marine als buitenproportioneel in vergelijking met de Legervoorlichtingsdienst.⁷⁰ Daarnaast was het aandeel van de beide krijgsmachtonderdelen, vooral die van de luchtmacht, relatief klein in vergelijking met de landmacht en marechaussee. Ik heb dan ook geen dagboeken van (op zee werkend) Marine- of Luchtmacht personeel ingezien. Bij de voorlichtingsdiensten die ik wel onderzoek, richt ik mij niet zozeer op een overzicht van materiaal, maar op een overzicht van argumenten met betrekking tot legitimering. Ik analyseer welke legitimeringsonderwerpen telkens terugkeren, waar de voorlichting zich tegen afzet en hoe taalgebruik strategisch wordt ingezet om het militair optreden te legitimeren. Dit doel is hoofdzakelijk beschrijvend en inventariserend van aard, maar is een noodzakelijke en opstap voor het onderzoek in hoofdstuk 3 en daarom heb ik het als losstaand doel geformuleerd.

---

⁷⁰ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 34.

Aanvullend op dit doel tracht dit hoofdstuk te verklaren waarom voor een dergelijke legitimeringswijze werd gekozen en waarom voorlichting überhaupt van belang werd geacht. Bovendien wordt ook de rol van specifieke legitimeringsvoorlichting binnen het totaalaanbod geanalyseerd. Werd legitimering van prominent belang geacht of juist gebagatelliseerd?

Een laatste doel is aan te geven in hoeverre de voorlichtingsdiensten een overtuigend, logisch en samenhangend, maar ook qua middelen goed-verkopend verhaal konden presenteren met betrekking tot de legitimering van het militair ingrijpen in Indonesië. Als het aanbod van voorlichting al gebrekkig functioneerde, zou het logisch zijn dat militairen minder geneigd waren de voorlichting te accepteren.

Om de gestelde vragen te beantwoorden en opgeworpen doelen te behalen, behandel ik eerst kort de politieke besluitvorming en de beoogde militaire strategie omtrent de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Dit geeft de lezer een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit deze oorlog, maar geeft ook weer waar de voorlichtingsdiensten op reageerden en in welke omstandigheden zij opereerden. Anderzijds blijkt later in deze scriptie dat de politieke besluitvorming frustrerend was voor de militairen en invloed had op de manier waarop zij tegen voorlichting aankeken. Het vergemakkelijkt bovendien ook de taak van de voorlichtingsdiensten niet. De politieke besluitvorming moet dus zeker aan bod komen.

Vervolgens zal ik ingaan op de redenen waarom de voorlichtingsdiensten werden opgericht en hoe zij werden georganiseerd. Dit geeft inzicht in de betrokken partijen en personen en de verschillende (en soms tegenstrijdige) belangen. Bovendien toont de effectiviteit van de voorlichtingsdiensten en geeft het een inzicht in beleidsverandering voor zover deze beïnvloed werd door de afwisseling van top personeel.

Daarna ga ik in op de beleidslijnen en de middelen die de voorlichtingsdiensten tot hun beschikking hadden. Een hypothese van dit onderzoek is dat voorlichting meer geloofwaardigheid heeft, wanneer het een aanvulling vormt op de politieke realiteit. In deze paragraaf wordt dus ook gekeken in hoeverre de opgestelde beleidslijnen een reactie vormden op de politieke realiteit en in hoeverre de voorlichting tot doel had deze politieke realiteit te weergeven.

Tot slot analyseer ik de voorlichting inhoudelijk. Ik geef een overzicht weer van de voorlichtingsargumenten, uitgesplitst naar onderwerp. Legitimeringsvoorlichting was impliciet en expliciet aanwezig. Beide vormen van voorlichting worden besproken. Aangegeven wordt ook hoe legitimeringsvoorlichting in de loop van de vijf jaar veranderde.

2.2. De oorlog in vogelvlucht

2.2.1. De onafhankelijkheidsverklaring

Op 6 december 1942 sprak koningin Wilhelmina de historische 7 Decemberrede uit. De misleidende titel gaf aan dat de doelgroep de Indonesische bevolking betrof: daar was het tijdens het uitspreken van de rede immers al 7 december. De koningin benadrukte eerst de historische en sterke band met de kolonie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ‘is dit wederzijds begrijpen nog verdiept, doordat dezelfde strijd in volle omvang is gevoerd, en hetzelfde leed in volle zwaarte wordt ondergaan.’ De vijand trachtte in beide geografische gebieden aan de hand van propaganda ‘de geesten te verleiden’ voor een ‘nieuwe orde’. De koningin maakte zich echter wel een voorstelling van de wijze waarop Nederland en de koloniën na de oorlog met elkaar verder zouden moeten. Volgens haar zou een rijksverband voldoen, ‘waarin Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao tezamen deel zullen hebben, terwijl zij ieder op zichzelf de inwendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch met den wil elkander bij te staan, zullen behartigen.’⁷¹

Wilhelmina stond zelf niet achter 7 Decemberrede. Luitenant gouverneur-generaal Hubertus van Mook had de rede opgesteld om onder andere naar de Verenigde Staten toe goed over te kunnen komen.⁷² Interessant bij deze rede waren echter de voorwaarden voor dit nieuwe rijksverband. ‘Daarbij zal voor verschil van behandeling op grond van ras of landaard geen plaats zijn, doch zullen slechts de persoonlijke bekwaamheid der burgers en de behoeften van de verschillende bevolkingsgroepen den doorslag geven voor het beleid der regering.’ Hoewel Van Mook vast bleef houden aan een Nederlands-Indonesische Unie, meende hij dus wel dat er geen plaats voor verschil meer was. Hoewel deze rede vanuit Nederlands perspectief geen volledig realistisch toekomstperspectief schetste, blijkt hier wel een verwachting uit: Nederland achtte zijn koloniale politiek na de Tweede Wereldoorlog met vanzelfsprekendheid te kunnen voortzetten.

Hoe groot was de verrassing dan ook toen Soekarno, Hatta, Soetan Sjahrir en hun aanhangers de Republiek Indonesië op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse overgave, onafhankelijk verklaarden. Voor hen waren de beloften van gelijkheid, gedaan in tijd van oorlog door een koningin die het land nog nooit bezocht had, weinig waard en ook niet

---

⁷¹ Wilhelmina der Nederlanden, ‘Rede van Koningin Wilhelmina’ http://www.npogeschiedenis.nl/speler.WO_VPRO_712852.html (11-05-2015).

⁷² Jan Kuijk, ‘...werd de zevende december belangrijk’, *Trouw*, 8 december 2003: http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1778709/2003/12/08/werd-de-zevende-december-belangrijk.dhtml?cw_agreed=1 (21-05-2015).
Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 60.

verstrekking genoeg.⁷³ Bovendien had Wilhelmina bij het uitspreken van deze reden wel een ‘ontvoogdingsbeleid’ voor ogen, maar dit betrof een langzaam proces. De nationalistische beweging in Indonesië bestond al enkele decennia. De Nederlandse bestuurlijke elite werd daarentegen steeds minder toegankelijk. Europeanen leefden steeds meer naast de Indonesische bevolking in plaats van met.⁷⁴

De opkomst van het Indonesische nationalisme was door de Nederlandse bestuurders en beleidsmakers niet onopgemerkt gebleven. Echter, de conservatieve koloniebehoudende stroming voerde de boventoon. Zoals Cees Fasseur stelt, was er slechts plaats voor een zelfstandig Indonesië en niet voor een onafhankelijk Indonesië.⁷⁵ Zelfs dit streven was vaak nog te hoog gegrepen. Minister Welter van Koloniën meende dat bestuurlijke hervormingen noodzakelijk zouden zijn om met de toenemende nationalistische gevoelens in Indonesië om te kunnen gaan. Tegelijkertijd stelde hij dat de Nederlandse regering geen enkel deel van haar macht uit handen zou moeten geven om aan onafhankelijkheid tegemoet te treden.⁷⁶ Uit deze optiek sprak een aanname dat de Nederlandse overheid met enkele eenvoudige bestuurlijke hervormingen de nationalisten de mond kon snoeren. Dit bleek later een ernstige onderschatting te zijn.

2.2.2. Noodgedwongen onderhandelen

In eerste instantie drong de ernst van de onafhankelijkheidsverklaring niet tot de Nederlandse regering door. Nederland had tijdens de Tweede Wereldoorlog nauwelijks contact met de Indonesische bevolking gehad en wist dus ook niet wat de sociale en politieke situatie in het land was, of hoe de Indonesiërs tegen de terugkeer van de Nederlanders aan zouden kijken.⁷⁷ Daarnaast had Nederland het al zwaar genoeg met de wederopbouw in eigen land en voor de bevolking vormde dit dan ook een prioriteit.⁷⁸ Nederland had tot slot ook eenvoudigweg de mankracht en middelen niet om Indonesië te ‘bevrijden’. Op de dag van de overgave van Japan werd besloten dat de bevrijding van Indonesië onder de Britse

---

⁷³ C. Fasseur, ‘Restauratie en revolutie. De laatste regeringsjaren van koningin Wilhelmina’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 110 (1995) 507.

⁷⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 45.

⁷⁵ C. Fasseur, ‘Restauratie en revolutie’, 499.

⁷⁶ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 52.

⁷⁷ Jaap de Moor, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011) 152.

⁷⁸ Jan Bank, ‘Rubber, rijk, religie. De koloniale trilogie in de Indonesische kwestie 1945-1949’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 96 (1981) 255.

J. C. H. Blom, ‘Jaren van tucht en ascese. Enige beschouwingen over de stemming in herrijzend Nederland (1945-1950)’ *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 96 (1981) 304.

verantwoordelijkheid zou vallen.⁷⁹ De Britten zagen wel in dat het nationalisme van de Indonesiërs niet onderschat moest worden en drongen er bij Nederland op aan om met Hatta en Soekarno te gaan onderhandelen. Van der Plas, die namens het Nederlandse gezag in september 1945 arriveerde, geloofde echter dat de groep nationalistten beperkt was tot een zeer kleine groep fanatiekelingen, bestaande uit collaborateurs en extremisten die het volk manipuleerden met ‘bedriegelijke leuzen en terreur’.⁸⁰ Nederland had wel degelijk baat bij het uitschakelen van de Republiek. De argumenten hiervoor waren tweeledig. Enerzijds achtte Nederland de Indonesische rijkdom van belang om Nederland te kunnen opbouwen. De overheid geloofde oprecht in de uitdrukking ‘Indonesië verloren, rampspoed geboren’.⁸¹ Daarnaast ontleende Nederland aan haar koloniale rijk een zeker prestige. Jan Bank onderscheid een politiek en een cultureel prestige, waarbij het laatste vooral tot uiting kwam in missie en zending.⁸² Waar de Britten dus voor politieke onderhandeling waren, wilde Nederland in het gebied zo snel mogelijk beginnen met het verwijderen van de Republiek.

Voordat Nederland echter aan militair ingrijpen kon denken, was in Indonesië een machtsvacuüm ontstaan, de zogenoemde Bersiap-periode. Het Japanse gezag was verdwenen, het Britse gezag strekte zich uit tot het bezetten van enkele sleutelposities en tegelijkertijd bevonden zich KNIL-compagnieën op Java die de gewapende pemoeda’s (jongeren) angst aanjaagden.⁸³ Naast een uiting van crimineel geweld, was de Bersiap ook een revolutionair proces. Deze spanning leidde tot bloedvergieten onder Nederlanders en Chinezen, vooral op Java en Sumatra. De Britten en de Republiek wisten in de loop van oktober op Java betrekkelijke rust te brengen, maar deze was van korte duur.⁸⁴ Begin november werd de Britse brigadier Mallaby neergeschoten in Soerabaja. De Britten besloten op te rukken en raakten in gevecht met de Indonesische militairen. Hoewel Van Mook en de zijnen daarop besloten dat militair ingrijpen ondoenlijk was, was de overheid in Nederland nog steeds van mening dat met de Republiek niet onderhandeld moest worden.⁸⁵ In december 1945 stelde de Nederlandse overheid een nota op waarin besloten werd dat gestreefd zou worden naar een Gemenebest van Indonesië. De verschillende gebieden in Indonesië zouden een zekere mate

---

⁷⁹ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 74.

⁸⁰ Petra Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Leiden 1991) 25-27.

Van Berne, “Ze maken het je vijand, anders schiet je niet.”, 8.

⁸² Bank, ‘Rubber, rijk, religie’, 230.

⁸³ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 90.

Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 33.

⁸⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 94-95.

Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 13.

⁸⁵ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 110.

van autonomie kunnen krijgen en op de lange termijn (minstens 25 jaar) een gelijkwaardige positie ten opzichte van Nederland binnen het koninkrijk zou krijgen.⁸⁶ Dit uitgangspunt zorgde uiteraard voor een grote botsing met de Republiek, aangezien deze niet als officiële woordvoerder van Indonesië werd erkend. Als gevolg hier mislukte de onderhandelingen die op 14 april op de Hoge Veluwe gehouden werden.⁸⁷

Op 16 juli 1946 begon dan ook de conferentie van Malino. Onder de genodigden bevonden zich niet de vertegenwoordigers van de Republiek, maar juist de afgevaardigden van de buitengewesten en eilanden van over de gehele archipel. Tot Van Mooks vreugde kozen de meeste afgevaardigden inderdaad voor een model van de Verenigde Staten van Indonesië (VSI), waarbij Indonesië zelfstandig zou zijn, maar voorlopig binnen rijksverband.⁸⁸ De vreugde was van korte duur: zowel de Indonesische bevolking als de Nederlandse overheid reageerden niet erg enthousiast op Van Mooks plannen.

2.2.3. Eindelijk militair ingrijpen

Generaal Simon Spoor meende in 1942 al dat het voor het gezagsherstel in Indonesië van het allergrootste belang was dat de macht in de handen van de militairen kwam te liggen. Helaas voor hem kwam de overgave van de Japanse troepen te vroeg: Nederland had nog niet de middelen om iets te kunnen betekenen in Indonesië.⁸⁹ Met de opbouw daarvan was in Nederland echter in 1944 al begonnen in de vorm van de *Binnenlandse Strijdkrachten*. In eerste instantie zouden zij Duitsland helpen bezetten. Toen dit niet nodig bleek zouden zij Indonesië helpen bevrijden van de Japanners of, toen ook Japan capituleerde, de geallieerde troepen helpen.⁹⁰ In november 1945 arriveerden in totaal acht bataljons met oorlogsvrijwilligers. In eerste instantie werden deze door de Britten echter niet toegelaten in Indonesië. Zelfs als dit wel het geval was geweest, waren dit niet genoeg troepen om een eiland als Java of Sumatra mee te kunnen herbezetten, laat staan de gehele archipel. Volgens Van Mook en zijn adviseurs kon het nog wel tot 1947 duren voor de Nederlandse troepenopbouw voltooid was en begonnen kon worden met het ‘pacificeren’ van Indonesië.⁹¹

Om de troepenmacht te versterken, werden daarom ook dienstplichtige militairen ingezet. Dit veroorzaakte een juridisch probleem, aangezien Nederlandse dienstplichtigen niet zonder hun toestemming overzee mochten worden ingezet. Ondanks kritiek werd vervolgens

---

⁸⁶ *Ibidem*, 122-123.

⁸⁷ *Ibidem*, 130.

⁸⁸ *Ibidem*, 143.

⁸⁹ De Moor, *Generaal Spoor*, 143, 160.

⁹⁰ Romijn, ‘Learning on “the job”’, 320.

⁹¹ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 35, 49, 62.

in oktober 1946 een definitieve grondwetswijziging doorgevoerd, die de inzet van dienstplichtigen in Indonesië mogelijk maakte. In feite was dit een voortzetting van het wetsbesluit van 22 juni 1944, dat door de Nederlandse regering in Londen gevormd was. Volgens dit besluit konden dienstplichtigen wel overzee ingezet worden als zij deel uitmaakten van de strijd tegen Japan en hier beriep de regering zich op.⁹² In september (dus nog voor het definitieve wetsbesluit van oktober) werden de eerste dienstplichtigen echter al uitgezonden. Het totaal aantal oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen gedurende de hele oorlog, kwam uiteindelijk neer op 120.000 militairen.⁹³

Na de verkiezingen van 17 mei 1946 gingen de PvdA en de KVP samen verder in een coalitie die bereid was om met de Republiek te onderhandelen. Dit resulteerde in een wapenstilstand die op 14 oktober gesloten werd. Deze wapenstilstand was moeilijk te handhaven, aangezien er discussie over de demarcatielijnen bestond. In Sumatra en in Bandoeng werden de Nederlanders en de Republiek het eens, maar in Soerabaja en Semarang niet. Nederland stelde vervolgens zelf een demarcatielijn vast die uiteraard vaak geschonden werd. Van Mook kwam met het idee om een Nederlands-Indonesische Unie op te richten (als uitbreiding van het VSI-model en in Linggadjati werd vervolgens met de Republiek over dit voorstel onderhandeld. Nederland wilde vooral niet te veel toezeggingen doen over de onafhankelijkheid van Indonesië, terwijl de Republiek hier wel helderheid in wilde verkrijgen. In november 1946 kwamen Nederland en de Republiek uiteindelijk toch tot een akkoord waarbij de Republiek het de facto gezag over Java, Madoera en Sumatra zou uitoefenen en met Nederland in een Unie zou samenwerken. De meeste politici in Nederland waren niet blij met het akkoord en wisten het zodanig aan te passen, dat duidelijk werd dat Nederland superieur aan de Republiek zou blijven. Nederland tekende de aangepaste constructie, terwijl de Republiek een variant van het contract tekende waarin zij erkend zou worden als de bestuurder van Java en Sumatra binnen de VSI. Dit gebeurde op 25 maart 1947.⁹⁴

Veel geloofwaardigheid had het akkoord niet en niet alleen vanwege de ‘dubbele’ aard ervan. Beide partijen hadden geen behoefte om Linggadjati daadwerkelijk uit te voeren.⁹⁵ Diverse incidenten langs de demarcatielijnen, zowel geïnitieerd door Nederlanders als door de Republiek en andere groeperingen, zorgden voor toenemende spanning. Door de aanhoudende

---

⁹² Hoffenaar, *Objectiviteit beoogd, gekleurd betoogd*, 33.

⁹³ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 18.

Romijn, ‘Learning on “the job”’, 320.

⁹⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 158, 159, 162, 168, 175, 193.

⁹⁵ Thijs Brocades Zaalberg, ‘In de Oost, 1946-1950’, in Ben Schoemaker (ed.), *200 jaar Koninklijke Landmacht, 1814-2014* (Amsterdam 2014) 144.

guerrilla van de Indonesiërs, slaagde Nederland er niet in grip te krijgen op de gebieden die officieel onder controle van het land stonden.⁹⁶ Daarnaast was Nederlands-Indië sinds de Japane bezetting niet meer economisch rendabel geweest. Nederlands-Indië moest dringend producten gaan exporteren, wilde het land niet failliet gaan.⁹⁷

Na twee ultimatum, toestemming van het Nederlandse kabinet en geen complete afkeuring van de Verenigde Staten, begon Nederland met een grootschalig georganiseerde militaire actie: Operatie Product, oftewel de ‘Eerste Politonele Actie’.⁹⁸ In de nacht van 20 op 21 juli vertrokken de Nederlandse militairen met doel de leiding en aanhangers van de Republiek te arresteren en de vijand onschadelijk te maken. Hierdoor zouden de diverse fabrieken in Indonesië eindelijk weer op gang gebracht kunnen worden. De militaire operatie was succesvol. Twee derde van Java en een derde van Sumatra werden bezet.⁹⁹ Onder internationale druk van de Verenigde Naties dienden de vijandelijkheden echter per direct gestaakt te worden, zoals op 5 augustus ook gebeurde. Enerzijds was de operatie voor Nederland een groot succes, omdat de economische productieplaatsen waren veiliggesteld. Anderzijds hadden generaal Spoor en Van Mook van de Nederlandse overheid geen toestemming gekregen om naar Djokjakarta op te rukken. Volgens de eerstgenoemden was dit noodzakelijk om de tegenstand van de Republiek voor eens en altijd uit te schakelen.¹⁰⁰

Op 29 augustus 1947 werden nieuwe demarcatielijnen vastgesteld, de zogeheten Van Mook-lijnen. De vreugde was van korte duur. De infrastructuur in het gigantische, nu door Nederland bezette gebied was slecht. Zowel de fysieke infrastructuur als telefoon- en telegraafverbindingen waren vaak vernietigd. De opbouw van deze structuren verliep moeizaam omdat de vijand niet was uitgeschakeld, maar meer nog dan voor Operatie Product ondergronds was gegaan. Spoor en Van Mook meenden nog steeds dat met een daadwerkelijke opbouw in het bezette gebied alleen begonnen kon worden als de vijandelijke, strategische sleutelpositie Djokjakarta kon worden ingenomen. Gezien de internationale druk was een militaire operatie geen reële optie en raadde Spoor Van Mook aan een verdeel-en-heers-politiek te voeren. Van Mook trachtte daartoe een tegenbalans voor de Republiek te creëren, door te pleiten voor zelfstandige districten en het diplomatieke belang van de Republiek te bagatelliseren.¹⁰¹

---

⁹⁶ Brocades Zaalberg, ‘In de Oost, 1946-1950’, 154.

⁹⁷ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 191.

⁹⁸ *Ibidem*, 218.

⁹⁹ *Ibidem*, 220.

Brocades Zaalberg, ‘In de Oost, 1946-1950’, 144.

¹⁰⁰ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 106-109

¹⁰¹ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 242, 247.

Ondertussen was de situatie voor de Republiek minder gunstig geworden vanwege territoriumverlies. Door internationaal beklag bij de Veiligheidsraad en inmenging van de Verenigde Staten, werden Nederland en de Republiek weer aan de onderhandelingstafel geplaatst, en wel op het Amerikaanse schip de USS Renville. De besprekingen begonnen in december 1947, maar vlotten nauwelijks. Door zware Amerikaanse druk op beide partijen werd op 17 januari toch de Renville-overeenkomst getekend. De Van Mook-lijnen werden door de Republiek erkend evenals het feit dat de VSI zou worden opgericht. Nederland zag zijn soevereine positie in het hele gebied dus bevestigd. Hier stond echter tegenover dat de Republiek een welwillend gebaar richting de Verenigde Staten had kunnen maken. Bovendien meende de Republiek dat de status quo, van de Republiek als redelijk soevereine macht binnen eigen grondgebied hiermee was bevestigd. Volksreferenda zouden de mogelijkheid bieden dat andere gebieden zich in de toekomst bij de Republiek aansloten. De Republiek verwachtte dat het volk hiertoe inderdaad zou overgaan.¹⁰² Net als Linggadjadi was dit akkoord dus tweezijdig en daardoor geen goed uitgangspunt voor verdere beslissingen.

2.2.4. Het diplomatieke verlies

Ook nu leek het akkoord in eerste instantie gunstig uit te pakken voor de Nederlanders en keurig nageleefd te worden door de Republiek. Tot de verbazing van Nederlandse militairen leverden allerlei Republikeinse militairen die zich binnen de Nederlandse grens zoals vastgesteld door de Van Mook-lijn bevonden, hun wapens in en vertrokken naar Republikeins grondgebied. Op Java en Sumatra bracht de eerste helft van 1948 relatieve rust.¹⁰³ De onderhandelingen tussen de Republiek en de Nederlands-Indische regering liepen in maart echter al weer muurvast. Nadat de Republiek in het laatste kwartaal van 1948 een communistische revolutie, de Madioen-opstand, wist te onderdrukken, meende de Nederlands-Indische regering dat dit het moment was om militair in te grijpen. De Nederlandse overheid dacht hier anders, want de Republiek bestreed het communisme, een goede zaak dus, ook volgens de Verenigde Staten.¹⁰⁴

In oktober 1948 nam Van Mook ontslag alvorens zelf ontslagen te worden. Louis Beel verving hem en arriveerde als hoge vertegenwoordiger van de Kroon. Bespreken met de Republiek liepen op niets uit en Nederland verloor hiermee de laatste restjes goodwill van de Verenigde Staten. Spoor overtuigde Beel van de mogelijkheden van militair ingrijpen. In de

---

Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 77.

¹⁰² Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 256.

¹⁰³ Brocades Zaalberg, 'In de Oost, 1946-1950', 153.

¹⁰⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 280.

nacht van 18 op 19 december werd een nieuwe militaire operatie gestart, Operatie Kraai, ofwel de ‘Tweede Politionele Actie’.¹⁰⁵ Ook deze actie was militair een succes, in de zin dat de Nederlandse troepen grote gebieden veroverden, waaronder Djokjakarta. Toch herhaalde Spoor hiermee zijn fout van de ‘Eerste Politionele Actie’. Het leger van de Republiek werd namelijk niet verslagen en het Nederlandse leger moest opnieuw een groter gebied bewaken met minder mensen. Bovendien reageerde de internationale gemeenschap met grote afkeer.¹⁰⁶ De Verenigde Staten dreigden onder andere met het stopzetten van de Marshallhulp en op 5 januari moesten de actie dan ook worden stopgezet.¹⁰⁷ Beel kon dit niet begrijpen. In zijn optiek zou de bevolking oprecht voor een Nederlands bewind kiezen wanneer de dreiging van de Republiek was uitgeschakeld. Spoor trachtte de orde dan ook te handhaven met ‘zuiveringsacties’ waarbij in onder andere Oost-Java hard op werd getreden door militairen van de Republiek.¹⁰⁸

Onder druk van de Verenigde Naties werden nieuwe besprekingen gevoerd. Herman van Roijen, die de Nederlandse regering advies gaf, raadde aan zijn verklaring te accepteren, waarin Djokjakarta terug zou worden gegeven aan de Republiek. Het was volgens Van Roijen de enige manier om nog een band met Indonesië aan te houden. De regering stemde toe en op 7 mei 1949 werd het Van Roijen-Roem akkoord getekend. Beel nam ontslag.¹⁰⁹ Dit was het voor de Nederlandse overheid het eerste zichtbare begin van het einde. Tot die tijd hadden de Nederlandse militaire overwinningen de beleidsvoerders in Nederlands-Indië en Nederland nog blind kunnen maken voor het feit dat het behoud van de Indonesische kolonie op zijn eind liep. Gezien het ontbreken van de duidelijke demarcatielijn na de ‘Tweede Politionele Actie’ nam de strijd in na het akkoord weer kort toe. Militairen van de Republiek claimden landsgebieden waar ook het Nederlands gezag nog heerste. Van hogerhand werd besloten hier niet gewelddadig tegen op te treden, waardoor in de meeste gebieden op Java en Sumatra zowel Nederlandse en Republikeinse militairen aanwezig waren. Deze twee groepen leefden afhankelijk van het gebied soms wel en soms niet vredig naast elkaar.¹¹⁰

Op 23 augustus begon de rondetafelconferentie in Den Haag. De belangrijkste kwesties die tussen de Republiek en Indonesië besproken werden, betroffen het overnemen van de staatsschuld van Nederlands-Indië door Indonesië, het samenwerken van Nederland en Indonesië in een Unie, en de toekomst van Nieuw-Guinea. Uiteindelijk werd besloten dat

---

¹⁰⁵ *Ibidem*, 289-290.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 292.

¹⁰⁷ Fasseur, ‘politonele acties’ 263-264.

¹⁰⁸ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 294, 304.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 203.

¹¹⁰ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 310.

Nederland en Indonesië in een zeer uitgekledde Unie zouden samenwerken en dat Indonesië de Nederlands-Indische staatsschuld zou overnemen, maar dat Nederland twee miljard gulden aan leningen kwijtschold. Daarnaast zou de kwestie rond Nieuw-Guinea opgeschort zou worden.¹¹¹ Dit laatste gebeurde pas in 1963, toen Nederland Nieuw-Guinea via de Verenigde Naties aan Indonesië over deed.¹¹² Op 27 december 1949 vond de soevereiniteitsoverdracht plaats. Koningin Juliana tekende deze.

2.3. Het belang van voorlichting

2.3.1. Nederlands kwetsbare positie

Nog voor aanvang van de Onafhankelijkheidsoorlog was het voor de politici en militaire bevelvoerders duidelijk dat Nederland zich in een kwetsbare positie bevond. Nederland had tijdens en na de Tweede Wereldoorlog zelf nauwelijks militaire middelen en kreeg te maken met een onverwacht sterk verzet toen het zijn machtspositie in Indonesië opnieuw wilde bevestigen. Op militair gebied was Nederland in eerste instantie afhankelijk van de geallieerde Britten en op politiek vlak bleken onder andere de Verenigde Staten een uiteindelijk beslissende druk op Nederland uit kunnen oefenen.

Ook in eigen land had Nederland het niet gemakkelijk. Vanuit de linkse en de kerkelijke hoek werd kritiek op het beleid in Indonesië geuit.¹¹³ Bij het vertrek van de eerste dienstplichtigen naar Indonesië, kwam aanvankelijk een groot deel niet opdagen na het inschepingsverlof. In september 1946 vonden onder andere een grote havenstaking en demonstratie plaats tegen de inzet van dienstplichtigen.¹¹⁴ Na vijf jaar zelf in oorlog verkeerd te hebben, bestond onder Nederlandse dienstplichtigen en het volk weinig animo om ook nog naar Indonesië te gaan. En wat voor land was dit? Indonesië bevond zich aan de andere kant van aardbol, terwijl menig dienstplichtige gedurende de oorlog vooral in zijn eigen dorp was gebleven. Indonesië had een totaal ander klimaat, was vele malen groter, had een grote diversiteit in bevolkingsgroepen en talen en bovendien was in eerste instantie onduidelijk wie precies de vijand was. Waren dit de Japanners, de collaborateurs als Hatta en Soekarno, of toch het Indonesische volk, dat bijdroeg aan een guerrillaoorlog?

Het activeren of anderzijds beïnvloeden van 1) de eigen Nederlandse bevolking 2) de eigen militairen (zowel oorlogsvrijwilligers als dienstplichtigen 3) het buitenland 4) de vijand

---

¹¹¹ *Ibidem*, 311-316.

¹¹² *Ibidem*, 332.

¹¹³ Scagliola, *Taboe en dooffpot*, 1-2.

¹¹⁴ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 18.

en 5) de lokale bevolking waren in deze context dus relevant. Aangezien de krijgsmacht ook slechts een onderdeel in het grote geheel was en qua mandaat en middelen afhankelijk was van de immer veranderde politiek, moesten niet alleen militaire beslissingen verantwoord worden, maar ook de politieke – zelfs als deze gaandeweg de oorlog met elkaar leken te conflicteren. Waarom werden de militairen überhaupt voorgelicht en hoe werd dit georganiseerd?

2.3.2. De totstandkoming van de Regeringsvoorlichtingsdienst

In 1945 bleek de informatievoorziening over Indonesië vrijwel geheel afwezig. De voorlichtingsdiensten moesten daartoe opnieuw worden opgebouwd. Hier was tijdens de Tweede Wereldoorlog wel al een basis voor gelegd, want in Londen werd als voortzetting van de Regeringspersdienst (RPD) de Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD) opgericht. De regering in ballingschap wilde dat deze laatstgenoemde dienst hielp met het winnen van de oorlog. Dat betekende dat de RVD onder andere voorlichting moest geven aan de geallieerden, de Nederlanders in Nederland, de overzeese gebiedsdelen en verantwoordelijk was voor de interne voorlichting. Deze voorlichting vond vooral plaats via de radio. Denk bijvoorbeeld aan Radio Oranje.¹¹⁵

Opvallend is dat de regering deze voorlichtingsdienst meer als voorlichtings- dan als propaganda-apparaat beschouwde. De RVD werd dan ook ingedeeld bij het Ministerie van Algemene Oorlogsvoering met minister Schermerhorn aan het hoofd, en niet als zelfstandig apparaat beschouwd. Dit neemt niet weg dat de RVD veel meer dan de RPD gericht was op propaganda. Toen de RVD in 1944 weer naar Nederland terugkeerde, week die in zijn grondslagen dan ook fundamenteel af van zijn voorgangers. De methoden van de dienst waren, zo lijkt het, naar Londens voorbeeld meer op propaganda gebaseerd. Laurens Kruyt stelt echter dat dit een te gemakkelijke verklaring is, aangezien de RVD in Nederland met een compleet nieuwe bezetting van start ging. Kruyt concludeert dat de nieuwe RVD-top naast voorlichting ook propaganda wenste te implementeren, omdat dit een toelichting op de regeringspolitiek en opvoeding van het volk betrof. Schermerhorn meende dat de tijden veranderden en het tot de taak van de regering behoorde om de burgers bewust te maken van het denkproces dat de regering tot haar besluiten had doen leiden.¹¹⁶ ‘Tenslotte moet een regering’, zo stelde hij, ‘wil men niet al te spoedig onder het gewicht van het algemeen

---

¹¹⁵ Laurens Kruyt, ‘Over Soekarno zwijgen’. De voorlichting over de dekolonisatie van Nederlands-Indië in de periode 1945-1947 (doctoraalscriptie, Amsterdam 1988) 32.

¹¹⁶ *Ibidem*, 33-34.

onbehagen te gronde gaan, zorgen voor een zo breed mogelijk, eerlijk draagvlak in de gehele bevolking.¹¹⁷

Ondanks het feit dat de RVD direct onder het Ministerie van Algemene Oorlogsvoering werd geplaatst en zo de indruk van een kleine, integere en op voorlichting gerichte organisatie wekte, werden toch vergelijkingen met Nazi-Duitsland gemaakt. Hoe de RVD organisatorisch in zijn werk moest treden, bleef een punt van discussie. Twee vooraanstaande voorlichters, Wansink en Brugmans namen eind januari 1946 ontslag en werden bij de RVD-Batavia aangenomen.¹¹⁸ De RVD-Batavia was in oktober 1945 opgericht.¹¹⁹ In tegenstelling tot de RVD, was de RVD-Batavia niet onder de Nederlandse overheid geplaatst, maar onder die van Nederlands-Indië. In de dagelijkse praktijk hadden de twee overheidsdiensten daardoor weinig met elkaar te maken en opereerden zij zelfstandig van elkaar.¹²⁰ Met betrekking tot de voorlichting over de Indonesische kwestie kenden zij wel een overeenkomst: beiden hadden in eerste instantie gebrek aan heldere richtlijnen vanuit de regering, die slecht met de RVD communiceerde. Hier kwam voor de RVD-Batavia bij dat zij allerlei problemen had op organisatorisch gebied. Er schaarste aan papier, stencilapparaten en schrijfmachines, maar ook een tekort aan goed personeel en een geschikte huisvesting.¹²¹

De RVD-Batavia slaagde er niet in om aan zijn taken te voldoen. Toen de Britten nog het geallieerde commando over Indonesië voerde, was de verstandhouding tussen hen en de RVD-Batavia slecht. De laatstgenoemde had daardoor nauwelijks toegang tot drukkerijen en radiostations, al verbeterde deze situatie met een wisseling van contactpersonen aan Britse zijde in januari 1946.¹²² De mate waarin de RVD-Batavia invloed trachtte uit te oefenen was beperkt. De organisatie richtte zich wegens het uitblijven van richtlijnen op het bestrijden en tegenspreken van Republikeinse propaganda. Daarnaast gaf de dienst ook geen voorlichting aan het buitenland. Dit was een kwalijke zaak, aangezien de Republiek dit wel deed en Nederland hiermee de kans verspelde om het eigen perspectief op de situatie uit te leggen aan derde partijen. Ondanks aandringen van de Britten, leverde Nederland geen persstukken aan.¹²³

---

¹¹⁷ *Ibidem*, 98-99.

¹¹⁸ *Ibidem*, 38.

¹¹⁹ Mirjam Maters, *Van zachte wenk tot harde hand: persvrijheid en persbreidel in Nederlands-Indië, 1906-1942* (Hilversum 1998) 286.

¹²⁰ Kruyt, 'Over Soekarno zwijgen', 38.

¹²¹ Houwer, Propaganda en politiek, 10-11.

¹²² *Ibidem*, 13.

¹²³ Houwer, Propaganda en politiek, 13-14.

2.3.3. *De totstandkoming van de Legervolichtingsdienst en Dienst Legercontacten*

Tegelijk met het oprichten van de RVD te Den Haag, begon ook de kritiek op deze organisatie, die te veel weg zou hebben van indoctrinatie. Om dit te kunnen onderzoeken, werd een werkgroep opgericht. Naar aanleiding van ondervindingen van die werkgroep werd besloten tot meerdere voorlichtingsinstanties om gerichter te kunnen voorlichten. Zo kwam in 1945 al de Legervolichtingsdienst tot stand, die bij de Generale Staf (opperste legerleiding van de Koninklijke Landmacht) werd ondergebracht.¹²⁴ Ook deze LVD in Den Haag had grote beperkingen. Haar voornaamste probleem was dat zij, net als de RVD, geen richtlijnen van de regering ontving. Van Goethem, het hoofd van de LVD in haar beginjaren, deed daar in een brief die hij eind 1946 stuurde dan ook zijn beklag over: ‘Zo heb ik min of meer in mijn eentje een jaar doorgepionierd’.¹²⁵

Florence Imandt schat dat de LVD op dat moment ongeveer 10 mensen in dienst had. Pas in 1947 kreeg de LVD langzaam maar zeker enige structuur. Ze telde op 1 november 1947 37 medewerkers en had verschillende afdelingen. Zo was er een afdeling *Publicaties en tentoonstellingen*, die ook verantwoordelijk was voor de publicaties van brochures en affiches, een *Persafdeling*, een *Radioafdeling*, een afdeling *Cursussen en lezingen* en een afdeling voor *Documentatie*.¹²⁶ Ondanks de toenemende professionalisering van de LVD, meende generaal Spoor dat voorlichting voor de Nederlandse regering nog altijd het onderschoven kindje was. Hij bekritiseerde zowel de LVD als de RVD. Spoor, die al voor de Tweede Wereldoorlog werkzaam was bij het KNIL, bracht de bezettingsjaren in Australië door. Hij was daar in dienst van de Nederlands-Indische militaire inlichtingendienst (NEFIS), een functie die voor hem benadrukte dat informatievoorziening belangrijk was.¹²⁷ Spoor was van mening dat de voorlichting van de RVD en LVD nog altijd niet functioneerde.

Om de legervolichting meer naar eigen opvattingen te kunnen inrichten en vooral om hier de nodige mensen, middelen en geld aan te besteden, richtte Spoor de LVD-Batavia in september 1946 op. In april 1947 werd de dienst omgedoopt tot de Dienst Legercontacten (DLC).¹²⁸ Ook deze instantie kende, net als de RVD, interne en externe voorlichting. De LVD en latere DLC hadden bijvoorbeeld ook een beleid ten aanzien van het leveren aan binnen- en buitenlandse pers.¹²⁹ De interne voorlichting was gericht op allerlei zaken, zoals tropenhygiëne, geslachtsziekten en omgang met de bevolking. Daarnaast was er uiteraard

---

¹²⁴ Schulten, ‘Soldaten, legerleiding en thuisfront’, 33.

¹²⁵ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 31.

¹²⁶ *Ibidem*, 32.

¹²⁷ De Moor, *Generaal Spoor*, 128.

¹²⁸ Zweers, ‘Doodzwijgen leek de beste oplossing’, 37.

¹²⁹ *Ibidem*, 44-48.

sprake van politieke voorlichting. Hoewel voor de LVD/DLC alleen al in Batavia 160 personen werkzaam waren, was de dienst niet zo succesvol en efficiënt als Spoor had gehoopt.¹³⁰

Koenders, het hoofd van de DLC stelde dat oorzaken niet zozeer binnen de organisatie lagen, maar in de gigantische taak die de DLC voor zich had en waar zij niet op voorbereid was. Zo was een van de problemen de gemengde samenstelling van de militairen. Zij kwamen uit het hele land en hadden verschillende opleidingsniveaus. Gerichte voorlichting was moeilijk te realiseren, waardoor de DLC problemen voorzag met het overtuigen. Een tweede zeer belangrijke factor was een groot tekort aan deskundig personeel. Voorlichting en propaganda in de huidige vorm was nieuw in Nederland. Gezien de schaal waarop deze moest worden geïmplementeerd, bestond een groot tekort aan deskundigen.¹³¹

2.4. Het beleid van de voorlichtingsdiensten

2.4.1. Stuurloos of zelfstandig?

De regering en militaire top waren allebei overtuigd van het belang van een goedwerkend voorlichtingsapparaat. Over de mate van dit belang, de doelgroepen en de doelstellingen bestond echter grote discussie. Overwegend kan gesteld worden dat de militaire staf in Nederlands-Indië veel meer belang aan voorlichting hechtte dan de overheid in Nederland.¹³² Als gevolg daarvan bleven beleidslijnen vanuit de regering voor de RVD en LVD uit. Dit was de belangrijkste reden waarom de voorlichting van beide organisaties in Indonesië spaak liep. In Nederland lag de situatie anders. De interesse voor de politieke situatie in Indonesië was niet groot. Kwesties als het zedelijk peil van de troepen, de organisatie van de geestelijke verzorging en de vraag wanneer de militairen naar huis zouden terugkeren, namen een veel belangrijke plaats in beslag.¹³³ Als gevolg daarvan hadden vooral de RVD en LVD/DLC in Indonesië last van het uitblijven van een overheidsbeleid. De taak van de RVD-Batavia was in essentie vrij simpel, namelijk ‘de Nederlandse politiek op adequate wijze weergeven en weerspiegelen’.¹³⁴ De taak van de LVD en DLC, die in de geest van Spoors uitgangspunten met betrekking tot voorlichting waren opgesteld, bestond uit: ‘A. het leger voorlichten omtrent hetgeen er in de maatschappij geschiedt; B. de maatschappij voorlichten nopens

---

¹³⁰ Schulten, ‘Soldaten, legerleiding en thuisfront’, 34.

¹³¹ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 36.

¹³² *Ibidem*, 33.

¹³³ Schulten, ‘Soldaten, legerleiding en thuisfront’, 34.

¹³⁴ Jan van der Lee en Erik Peddemors, *Een stabiele factor in labiele verhoudingen. Voorlichting en opstelling van de RVD-Batavia ten aanzien van het Nederlandse beleid in Indonesië 1946-1949* (doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Utrecht 1986) 6.

hetgeen er in en door het leger geschiedt; c. de maatschappij = de buitenwereld “Legergezind” (army-minded) maken teneinde het leger in staat te stellen zijn taak op de beste wijze te verrichten – dus het bevorderen van een zg. thuis-front.’¹³⁵

Hoe werden deze onnauwkeurige en zeer breed te interpreteren gedachten over voorlichting verwerkt tot concrete richtlijnen, in het bijzonder voor interne voorlichting? Op 10 februari 1946 stelde de overheid, na aandringen van Van Mook een overheidsbeleid samen. Hieruit bleek dat Indonesië een federatie moest worden waarbij regionale overheden en centrale regering hun taken evenredig moesten verdelen. In die hoedanigheid zou Indonesië deel uit gaan maken van de het Koninkrijk der Nederlanden. Op 31 maart 1946, toen de eerste troepen zich al lang en breed in Indonesië bevonden, werd voor het eerst een nota met betrekking tot voorlichting opgesteld. Enerzijds kwam deze voort uit onvrede over het beleid van de Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD), anderzijds werd een voorlichtingsbeleid mogelijk doordat de Nederlandse overheid nu eindelijk een politiek beleid voor toekomst van Indonesië had vastgesteld.¹³⁶ De Republiek werd in dit beleid erkend als de vertegenwoordiger van Java en Sumatra in de onderhandelingen.

Tijdens de besprekingen van 31 maart werd het beleid met betrekking tot doelgroep, organisatie en inhoudelijke richtlijnen vastgesteld. Qua doelgroep richtte de RVD-Batavia zich op de media (uit het buitenland, Nederland en Indonesië), de Indonesische bevolking en de Indische Nederlanders. Organisatorisch bestond er een driehoeksverhouding tussen het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen, de Nederlands-Indische regering te Batavia en de RVD-Batavia, waarbij de laatstgenoemde materialen aanleverde voor de eerstgenoemde, die dat vervolgens kon uitwerken door middel van de RVD in Den Haag. Terecht concludeert Kruyt dat de organisatie van de RVD te Batavia nooit erg strak is geweest. De RVD-Batavia communiceerde niet alleen een beleid, maar produceerde dit ook zelf.¹³⁷

Het RVD-Bataviabeleid werd gebaseerd op verwachtingen en doelstellingen. Een van de uitgangspunten was bijvoorbeeld dat het buitenland begrip had voor Nederland en dat de Indonesische bevolking pro-Nederlands was. Besloten werd ook dat koloniale terminologie vermeden moesten worden en dat de RVD beter met de LVD samen moest gaan werken. Vooral deze laatste opmerking is interessant omdat, volgens de RVD, de LVD ‘vrijwel uitsluitend op eenzijdige opgevatte en ouderwetsche getinte militairen eischen gebaseerd’

---

¹³⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 14 april 1947 memo van de legercommandant aan het hoofd Legervoorlichtingsdienst.

¹³⁶ A.C.M. Houwer, Propaganda en politiek. De regeringvoorlichtingsdienst in Nederlands-Indië (1945-1950), (1986) 15.

¹³⁷ Kruyt, ‘Over Soekarno zwijgen’, 45-46.

is.¹³⁸ Spoor verweet de RVD juist dat dier voorlichting ‘te laat, niet concreet genoeg, te verzachtend en aarzelend’ van aard was.¹³⁹ In de periode 1945-1947 leefden verschillende beleidsmakers van de RVD en LVD met elkaar in onmin. In maart 1947 trad Ozinga aan bij de RVD-Batavia. Voor Spoor was dit een verbetering, Ozinga meende net als hij dat de Republikeinen erkend moesten worden als de vijand die zij waren. Meer dan voorheen, waren de RVD-Batavia en de LVD-Batavia het eens over de lijn die gevolgd moest worden: propaganda. Immers, Spoor wilde het Nederlandse volk en de regering voorbereiden op mogelijk militair ingrijpen. Volgens hem was deze actie de enige oplossing.¹⁴⁰

2.4.2. De onverbloemde waarheid of overtuigende propaganda?

Vanaf 1947 traden de RVD en LVD/DLC meer eensgezind naar buiten. Dit kwam niet zozeer doordat de twee instanties intensiever gingen samenwerken, maar doordat de overheid eindelijk een duidelijk beleid naar voren bracht, waar beide instanties hun voorlichting op baseerden. Het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen verzorgde een voorlichtingsbeleid waarin het vijandbeeld nader werd gespecificeerd. De voorlichters moesten vermijden om te spreken van de Republiek, maar moesten de vijand als terroristen, bandieten en bendes bestempelen. Dit was bedoeld om aan buitenlandse pers tegemoet te komen¹⁴¹

Vanaf dat moment verschenen meer nota's, memo's en verklaringen over beleid van de DLC. De minister van Oorlog, Alexander Fiévez, schreef in november 1948 een nota waarin gesteld werd dat de interne voorlichting ‘de legerleiding de gegevenheid [geeft] zich door middel van de moderne publiciteitsmiddelen rechtstreeks tot de troep te wenden, ter ondersteuning van de taak der commandanten, ter bevordering van het begrip omtrent de legertaak, ter verhoging van het moreel en ter verklaring van noodzakelijke maatregelen en de bevordering van de vrijwillige nakoming daarvan.’¹⁴² Koenders, een luitenant-kolonel van het KNIL, die in april 1947 het hoofd van de DLC werd, had eerder dan Fiévez al een soortgelijk beleid opgesteld: de interne voorlichting moest ‘de morele eigenschappen van de militair [...] stimuleren’ en ‘het gezichtsveld van de militair verruimen’ door hem voor te lichten over de militaire en politieke gebeurtenissen in Indonesië.

Uit deze opvattingen sprak een problematiek waar alle voorlichtingsinstanties mee te maken kregen. In maart 1947 stuurde de (toen nog) LVD uit Bandoeng ‘enkele notities over

---

¹³⁸ *Ibidem*, 49.

¹³⁹ Zweers, “*Doodzwijgen leek de beste oplossing*”, 36.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 37.

¹⁴¹ Schulten, ‘Soldaten, legerleiding en thuisfront’, 36.

¹⁴² Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 33.

de voorlichting aan den troep' waarin werd aangehaald dat de 'waarheid' verteld moest worden, maar met respect voor de 'werkelijkheid van de militairen. 'Wanneer men b.v. zegt dat de "republiek" niets liever wil dan een spoedige vreedzame oplossing van het conflict en dat zij daarom ook van harte hoopt dat de "wapenstilstand" zal alagen [sic], dan is dat de waarheid. De werkelijkheid voor den troep is echter, dat zij nog dagelijks bloot staan aan aanvallen van de republikeinse weermacht, waardoor in de eerste maanden na het sluiten van het "bestand" ruim zestig kameraden het leven verloren en ruim honderd anderen gewond werden.'¹⁴³

De legervoorlichting trachtte dus zo veel mogelijk te schipperen tussen de politieke beloften en de beleveniswereld van de militairen. Echter, zo vermelden de notities ook, 'Dit kan men voor de troep in een voordracht onmogelijk tezamen rijmen, omdat men gehouden is, rekening te houden met zijn gemiddelde bevattingvermogen, dat niet op het niveau ligt waarop een ingewikkeld politiek spel wordt begrepen en aanvaard.'¹⁴⁴ Uit de notities blijkt verder, dat de legervoorlichting vooral vreesde voor de verslapping van het moreel en de discipline. Dat de troepen wel eens aan de inhoudelijke legitimering zouden kunnen twijfelen, daar werd met geen woord over gerept. Mogelijke communisten beschouwde de legervoorlichting als een groep apart. Spoor verbood politieke betrokkenheid van militairen uitdrukkelijk niet, maar 'den militair worden ten deze slechts beperkingen opgelegd indien het betreft het lidmaatschap van destructief georiënteerde partijen.'¹⁴⁵ De gewone, van gezond verstand getuigende militair zou per definitie open staan voor de voorlichting. Tezamen met het feit dat de voorlichters redelijk zelfstandig konden opereren, verklaart deze gedachtegang waarom in brieven binnen het voorlichtingsapparaat en de overheid weinig over inhoudelijke richtlijnen werd gerept.

Deze bevindingen over de organisatiestructuur en beleidslijnen van de LVD en DLC tonen grote overeenkomsten met die van de RVD. A. Houwer concludeerde in zijn scriptie over deze voorlichtingsdienst dat deze in eerste instantie slecht ondersteund werd door de overheid. In 1946, toen de RVD eindelijk een nota met betrekking tot haar beleid wist neer te

---

¹⁴³ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, bijlage bij een brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst: Legervoorlichtingsdienst – Batavia: Enkele notities over de voorlichting aan den troep, 1.

¹⁴⁴ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, bijlage bij een brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst: Legervoorlichtingsdienst – Batavia: Enkele notities over de voorlichting aan den troep, 1.

¹⁴⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 14 april 1947 memo van de legercommandant aan het hoofd Legervoorlichtingsdienst.

zetten, was de RVD er vooral op gericht om niet de Republiek, maar Japan als aanstichters van het onheil neer te zetten. Pas november 1946 en maart 1947 stond samenwerking met de Republiek zelfs voorop.

Spoor drong bij de overheid echter sterk aan op de mogelijkheid van militair ingrijpen en de RVD nam deze gedachtegang over. De wantoestanden binnen de Republiek werden blootgelegd, zodat Nederland een aanleiding om militair in te grijpen. In juli 1947 gebeurde dit inderdaad. Zo werd Nederland klaargestoomd voor de ‘Eerste Politionele Actie’. Tussen 1948 en mei 1949 werd deze politiek steeds agressiever. Waar in aan het begin van deze periode de Republiek politiek uitgeschakeld zou moeten worden, mondde dit op het eind uit op totale vernietiging. Toen de soevereiniteitsoverdracht onvermijdelijk bleek, zette de RVD op het behouden van zoveel mogelijk invloed van Nederland in Indonesië.¹⁴⁶

2.5. De boodschap van de legervoorlichting

2.5.1. Materialen en middelen

Aan de hand van beperkte richtlijnen, maar met een grote consensus onder de relatief kleine groep voorlichtingspersoneel wisten de LVD en DLC een grote hoeveelheid voorlichtingsmateriaal voor de troepen te produceren. Het is onmogelijk om alle materialen langs te gaan. Niet alleen is het te veel om te behandelen, maar is het materiaal ook erg gevarieerd en verspreid over talloze archieven. Een indexlijst over verschenen materialen, is niet te vinden. Informatie over oplagen, verspreiding en ontvangst zijn schaars, gefragmenteerd en meestal vrijwel geheel afwezig. In deze paragraaf geef ik kort een overzicht van het soort materialen dat de LVD produceerde en kijk ik naar de wijze waarop dit werd ingezet.

Een belangrijke noot is dat de interne legervoorlichting uniform van aard was. Hoewel de DLC erkende dat de troepen uit een zeer gemêleerde groep bestonden, maakten zij effectief geen onderscheid in voorlichting naar opleidingsniveau of functie binnen de krijgsmacht. Het enige onderscheid dat bestond was of de voorlichting in het Nederlands of Maleis werd gegeven.¹⁴⁷ Dit verschil is miniem – bij menig voorlichtingsstuk in een archief zit de letterlijke Maleise vertaling erachter geniet – en voor dit onderzoek ook niet relevant, aangezien het KNIL buiten beschouwing wordt gelaten. Wel was voorlichting soms gericht op kleinere eenheden. Zo gaf de LVD in oktober 1946 de *Soldatengids voor Sumatra* uit.

---

¹⁴⁶ A. Houwer, 62-65.

¹⁴⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 18 maart 1947 Enkele notities over de voorlichting aan den troepen.

Dagorders en toespraken van commandanten waren uiteraard ook niet voor alle troepen bedoeld. Regelmatig gaf een territoriaal troepencommandant bijvoorbeeld een dagorder uit dat specifiek de troepen op Zuid-Sumatra betrof.

Niet alle voorlichtingsmiddelen waren van even groot belang of zijn even goed bewaard gebleven in archieven. Toch is van de meeste voorlichtingsmiddelen wel iets terug te vinden, soms betreft het uiteindelijke voorlichtingsmateriaal en soms voornamelijk correspondentie betreffende het middel binnen de voorlichtingsdienst. Van het laatste is de Indische Vorming een goed voorbeeld. Alle troepen kregen alvorens zij naar Indonesië vertrokken, les over de taal, de bevolking, het land en de gewoonten. De kwantiteit van de Indische Vorming verschilde per eenheid. Voor sommige militairen begon het op hun eerste trainingsdag en eindigde het pas toen zij van de boot afstapten, terwijl andere er nauwelijks iets van meekregen.

Daarnaast verschilde ook de kwaliteit van deze lessen. Die was afhankelijk van de kennis van de voorlichter. Gezien het schreeuwende tekort aan deskundigheid bij de LVD, was die niet altijd afdoende. Daar kwam bij dat zeker in het begin nauwelijks algemene richtlijnen bestonden voor het geven van de lessen. Het enige wat de legerleiding al snel duidelijk wist te maken, was dat discussie over politieke kwesties absoluut vermeden moest worden. ‘Hoewel deze docenten in Indie gewoond hebben heerscht bij velen een onvolkomen begrip omtrent de ontwikkelingen in de laatste jaren en zeker omtrent de door de Regeering gevoerde politiek, waarvan zij dikwijls lijnrechte tegenstanders zijn. [...] Hoewel duidelijk instructies gegeven zijn, dat bij de lessen het politiek aspect buiten behandeling moet blijven, is zulks in de praktijk nauwelijks te voorkomen en blijft dus een mogelijkheid bestaan, dat door de formulering van op gestelde vragen gegeven antwoorden verwarrende begrippen bij de leerlingen gewekt zullen worden.’¹⁴⁸

Aan boord van de schepen bestond de Indische Vorming vaak uit tropenhygiëne en seksuele voorlichting. Soms werd de voorlichting door speciaal (maar gebrekkig) opgeleide contactofficieren gegeven, vaak namen predikanten, aalmoezeniers deze taak over. Spoor twijfelde aan de capaciteiten van de voorlichters van de Indische Vorming. Hij was dan ook van mening dat de politieke voorlichting vooral over papier moest gebeuren. Zo kon hij zich

---

¹⁴⁸ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 54-55.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Legervoorlichtingsdienst, nummer toegang 2.13.152, inventarisnummer 4, 26 okt 1946, brief aan de chef van de Generale Staf Julianakazerne Alhier van (de voorzitter van de adviescommissie voor de voorlichting van de 7 december-divisie) aan Luitenant-Kolonel K.N.I.L W.P. Roodenburg.

ervan verzekeren dat het legitimeren van het militair ingrijpen op de juiste manier gebeurde.¹⁴⁹

Buiten de troepentransportschepen werden de Nederlandse contactofficiëren wel geachte de troepen in Indonesië voor te lichten op militair, politiek en sociaal terrein. De Indonesische contactofficiëren moesten de goodwill onder de Indonesische bevolking in stand houden.¹⁵⁰ Beiden groepen contactofficiëren richtten zich ook op het hooghouden van het moreel van de militairen en legden hier regelmatig verslag over af. In de praktijk waren ook de contactofficiëren onderbezet en niet goed geïnformeerd. Op enkele uitzonderingen na, konden zij de gevoerde politiek nauwelijks aan de militairen uitleggen, omdat zij het zelf ook niet wisten. De contactofficiëren waren vaak jong, betrekkelijk onervaren op het voorlichtingsgebied en hadden een lage rang, waardoor zij slechts weinig gewicht hadden in de omgang met de troepen en hun kader. Dit laatste was nodig aangezien de contactofficiëren in theorie regelmatig gerouleerd zouden worden.¹⁵¹

De audiovisuele middelen waren ook een belangrijke methode om de militairen voor te lichten. Films waren beperkt in gebruik en bevatte vooral tamme beelden over de vriendschap tussen Nederlanders en Indonesiërs. De RVD produceerde de films en enkele ervan werden door de LVD gebruikt om aan de troepen te tonen. De meest bekende film was *Brengers van recht en Veiligheid*. De radio vormde een voorlichtingsmiddel waarmee de militairen directer en meer op maat konden worden toegesproken. De zenders in Indonesië stonden onder beheer van de LVD. Hoewel de programmering meestal niet politiek, of zelfs nieuwswaardig van aard was, werden bij vlaggen zeer politiek gerichte toespraken gehouden, waaronder door Spoor. Voordrachten vonden overigens niet alleen over de radio plaats. Lezingen en eenvoudige toespraken door contactofficiëren, maar ook door de commandanten waren niet altijd even geschikt voor de militairen, qua taalgebruik en lengte. Wat dat betreft maakten korte dagorders, die soms politieke en militaire legitimering bevatten en door de commandanten werden voorgedragen, meer indruk.¹⁵²

Het papieren voorlichtingsmateriaal is het best bewaard gebleven. Florence Imandt constateerde in haar onderzoek dat toespraken en brochures in ieder geval tijdens de opleiding en de reis het meest gebruikt werden om de militairen voor te lichten. Dit wordt bevestigd

---

¹⁴⁹ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 58.

¹⁵⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.53.02, inventarisnummer 108, 8 januari 1947 memo van de legercommandant aan de Dienst voor Legercontacten.

Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 57.

¹⁵¹ F.H.P. Trip, *Brieven uit Indië 1946-1949* (Amsterdam 1990) 8, 26-30.

Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 56.

¹⁵² Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 65-69.

door de zeer weinige oplagecijfers die bewaard zijn gebleven. *Scheepspraet* had een oplage van 30.000 op 1 juli 1947 stuks, plus nog twee herdrukken na deze periode. Gezien het totale aantal militairen dat verscheept moest worden, was dit geen gering aantal.¹⁵³

De informatie over de politieke situatie en de legitimering van het militair ingrijpen maakten maar een klein deel van de voorlichting uit.¹⁵⁴ Dat is representatief voor wat in het gedrukt voorlichtingsmateriaal terug te vinden was. Het merendeel van de brochures die ik heb gelezen, bevatten hoofdzakelijk informatie over tropenhygiëne, kennis van Indonesië of zijn nauwelijks informatief van aard wat betreft legitimering van het militair ingrijpen en politieke voorlichting. *Scheepspraet* bijvoorbeeld, dat gedrukt werd in 1947, staat vol met details over schepen en werd verstrekt bij het betreden van het schip vlak voor de overtocht.¹⁵⁵ *De laatste loodjes.....* uit februari 1950 bevat alleen toeristische informatie en praktische informatie om het papierwerk voor de terugreis in orde te maken.¹⁵⁶

Toch bevatten zelfs boekjes als *Scheepspraet* tussen de regels door vaak nog verwijzingen naar legitimering van het militair optreden. Zo is de titel van het boekje een verwijzing naar een zeventiende-eeuws gedicht over de strijd van de Nederlanders tegen hun Spaanse overheersers, een analogie voor de Japanners.¹⁵⁷ De uitgegeven tijdschriften varieerden in aard. Degene die door de gewone troepen, dus niet het kader, werden ontvangen, bevatten zelden politiek nieuws. Legitimering was er alleen in terug te vinden voor zover het citaten van commandanten betrof. De confrontatie met geweld beperkte de DLC tot een minimum. Ook hier neemt dit niet weg dat een blad als *Wapenbroeders*, voor de Nederlandse troepen op Java, vol stond vol met gekleurde artikelen. Troepen werden bijvoorbeeld vaak afgebeeld terwijl zij de bevolking hielpen.¹⁵⁸ Foto's van humanitaire acties als een voedseluitdeling aan de bevolking of het repareren van een weg illustreerden de verhalen. Deze impliciete legitimering en het vermijden van directe interne politieke voorlichting was de norm in alle door de LVD of DLC gecontroleerde of uitgebrachte tijdschriften voor Nederlandse militairen (zoals de *Pen Gun* en het *Lichtspoor*).¹⁵⁹

---

¹⁵³ Arendo Joustra en Jeroen Langelaar (eds.), *Scheepspraet. Reisgids voor Nederlandse Militairen die gedurende de politionele acties naar Nederlands-Indië voeren* (heruitgave met inleiding Amsterdam 2009) ix.

¹⁵⁴ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 83.

¹⁵⁵ *Scheepspraet* (Legervoorlichtingsdienst (Den Haag) 1947).

¹⁵⁶ *De laatste loodjes.....* (Dienst Welzijnsverzorging met medewerking van de Dienst voor Legercontacten, Djakarta februari 1950).

¹⁵⁷ Joustra en Langelaar (eds.), *Scheepspraet*, vii.

¹⁵⁸ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 64.

Wapenbroeders is te vinden in de defensiebibliotheek en maakt deel uit van de collectie van het NIMH.

¹⁵⁹ Jan Hoffenaar, Objectiviteit beoogd, gekleurd betoogd. De berichtgeving over Duitsland, de Republiek Indonesië en de Sowjet-Unie in de militaire kranten 'de Pen Gun' en 'Het lichtspoor' in de periode juni 1945 – april 1949 (1958) 3-5.

Wat opvalt aan alle verschillende voorlichtingsmaterialen en nota's die de inhoud hiervan bespreken, is de toon waarop tegen en over de militair wordt gesproken. Spoor en de Generale Staf controleerden de inhoud van de voorlichting sterk. Op mensen vertrouwden zij nauwelijks en militairen werd politieke voorlichting zoveel mogelijk onthouden. Dit is begrijpelijk, want het stelde Spoor in staat om zijn beeld van hoe de legitimeringsvoorlichting eruit moest komen te zien, zo direct mogelijk op de militairen over te brengen. Tegelijkertijd getuigt het idee dat militairen genoeg zouden nemen met niet tot nauwelijks informatie van een zekere geringschatting van de troepen.

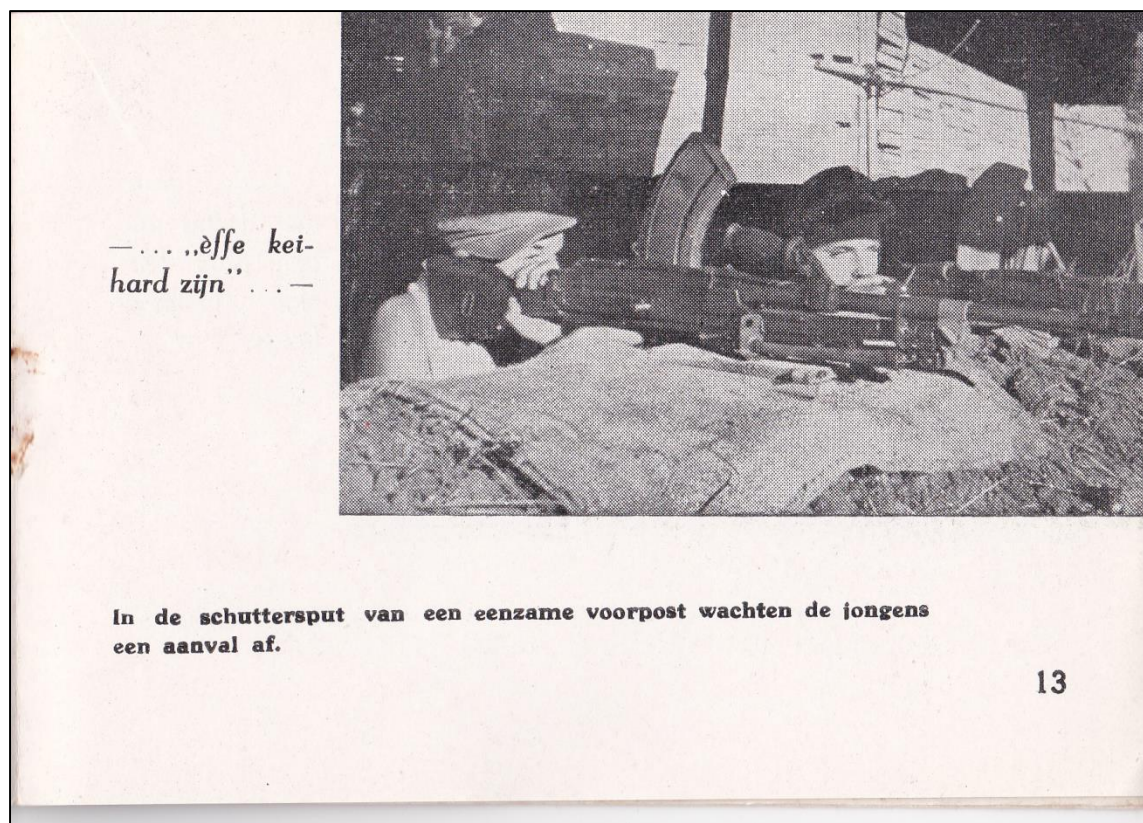
Dit werd versterkt door de toon die in de voorlichtingsmaterialen werd aangeslagen. Die was paternalistisch en infantiel tegelijk. Enerzijds wilde de voorlichting een bepaalde denkwijze opleggen. Anderzijds wilde de voorlichting ook bij de beleveniswereld van de militairen aansluiten. Dit werd gedaan door de militair vaak aan te schrijven in een niet-bestaand, maar ongetwijfeld provinciaals dialect doorspekt met Indisch jargon en populair taalgebruik. Het gaf de voorlichting geen autoriteit en impliceerde dat de militairen niet serieus genomen werden en als infantiel beschouwd werden. De bijschriften bij de afbeeldingen hieronder, uit het boekje *Voor recht en orde*, illustreren dit.

— . . . . ., die kos-
selijke spèk motte
ze niet, maor
de stinkende röt-
visch, daor bin
se kepleet mesjok-
ke mee . . . . .” —

De jongens deelen levensmiddelen uit onder de jubelende jeugd van een pas-bevrijd stadje.

Afbeelding 2.1: Pagina's uit *Voor recht en orde*. *Let op de schuingedrukte bijschriften*.
Bron: Defensiebibliotheek NIMH, *Voor recht en veiligheid* (Batavia, 1947) 12-13.

2.5.2. Legitimering

Welke opvattingen had de legervoorlichting voor het legitimeren van het militaire ingrijpen in Indonesië? Om deze vraag te beantwoorden heb ik me bewust gericht op materialen waarvan ik zeker wist dat deze ook goed door militairen ontvangen zijn. Allereerst betreft dit brochures van de LVD die ik ook persoonlijke collecties bij militaire dagboeken op het NIMH zijn aangetroffen. Bij mij bekend zijn *Indië, waarom wij er heen gaan*; *Voor recht en veiligheid*; *Soldatengids voor Sumatra*; *Onze taak overzee*; *Welkom mannen* en *De laatste loodjes.....*¹⁶⁰ Met uitzondering van *De laatste loodjes.....* (uit 1950) komen alle boekjes uit 1946 en 1947. Ze werden gedurende de jaren 1948, 1949 en zelfs 1950 herdrukt en soms van

¹⁶⁰ Al deze boekjes maken of als archiefstuk of als boek deel uit van de collectie van het NIMH.
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Indië, waarom wij er heen gaan* (Den Haag 1946).
Defensiebibliotheek NIMH, *Voor recht en veiligheid* (Batavia, 1947).
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Soldatengids voor Sumatra* (Sumatra 1946).
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Onze taak overzee* (Den Haag 1947).
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.) *Welkom mannen* (Batavia 1947).
Defensiebibliotheek NIMH, Dienst Welzijnsverzorging (ed. met medewerking van de Dienst voor Legercontacten), *De laatste loodjes.....* (Djakarta 1950).
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Scheepspraat* (Den Haag 1947).

een nieuw voorwoord voorzien.¹⁶¹ *De laatste loodjes*....., maar ook ander voorlichtingswerk uit 1949/1950 is te zien dat legitimeringsvoorlichting nauwelijks meer een rol speelt. Militair ingrijpen in Indonesië werd gelegitimeerd aan de hand van een taakomschrijving. Naar mate de onafhankelijkheid van Indonesië dichterbij kwam, was die taak niet meer relevant en werd eenvoudigweg niet meer over legitimering gesproken.

Andere vormen van voorlichting waar vaak naar verwezen werd, zijn radiotoespraken en toespraken van de commandant. Van deze laatste groep is moeilijk materiaal terug te vinden, te meer daar ik niet weet wat voor soort toespraken de militairen precies bedoelen: geïmproviseerde praatjes of vooraf door de DLC opgestelde lezingen? Duidelijk is wel dat de dagorders van generaal Spoor en de territoriaal troepencommandanten een wijd bereik hadden. Zeker wanneer zij politiek van aard waren, werden ze aan de gehele troep voorgedragen. De dagorders heb ik dan ook meegenomen in mijn analyse van de legitimering.¹⁶² Van een aantal radiotoespraken zijn transcripten beschikbaar. Andere werden weergegeven in het blad *Wapenbroeders*. Ook deze toespraken heb ik geanalyseerd.¹⁶³

Uit al deze impliciete en expliciete voorlichting heb ik een *strategische narratief* afgeleid. De legervoorlichting stelde Japan beschouwd moest worden als de grote boosdoener. Natuurlijk was Indonesië al ruim voor de Tweede Wereldoorlog begonnen met ‘ontwaken’ en langzaam een nationaal bewustzijn te creëren. Dit betrof maar een klein aandeel van de bevolking, hooguit 5%. Van deze kleine groep die naar onafhankelijkheid streefde, was slechts een nog kleiner (niet nader gespecificeerd) deel verlicht genoeg hier op een beschaafde wijze over te praten. De rest pakte de wapenen op. Zij die discussieerden over de onafhankelijkheid, moesten gerespecteerd worden. Het totaalplaatje maakte wel duidelijk dat Indonesië nog niet klaar was voor onafhankelijkheid. Misschien over 25 jaar wel of over 300 jaar pas, nu in ieder geval nog niet.

Kolonialisme, zo stond in de voorlichting, was echter niet meer iets van deze tijd. Om dus toch aan de onafhankelijkheidsgezinden tegemoet te komen, zou Nederland enige afstand doen van Indonesië. Indonesië en Nederland moesten samen in vrijheid verder. Afhankelijk

---

¹⁶¹ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 60-61.

¹⁶² Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 170.

¹⁶³ Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Merkelbach, Toegang 813, inventarisnummer 34, radiorede van generaal Spoor aan de Nederlandse troepen op 31 januari 1948 over de stand van zaken betreffende de uitvoering van het bestand.

Defensiebibliotheek, NIMH “‘Wat gaan wij in Indië doen?’ ‘Recht en Veiligheid brengen aan alle Bewoners van de Archipel’”, *Wapenbroeders: uitgave van en voor de strijdkrachten in Nederlandsch-Indië*, 12 september 1946.

van de periode worden in het voorlichtingsmateriaal andere constructies voorgesteld, zoals een Unie, met de Nederlandse kroon als uiteindelijke machthebber, en een Verenigde Staten van Indonesië (VSI), die ook aan Nederland gekoppeld zou worden.

Echter, zij die de wapenen oppakten, beletten een vreedzame en voorspoedige samenwerking tussen de twee zelfstandige landen. De Indonesische onruststokers waren opgehitst door de Japanners, die zelf ook nog in grote getalen meevochten tegen de Nederlanders. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden de Japanners een anti-Nederlands sentiment in de hoofden van de Indonesiërs gepland. De benden, geradicaliseerde jongeren en extremisten waren vaak nauwelijks politiek gemotiveerd. De Republiek deed wel alsof, maar in feite waren zijn aanvoerders, Soekarno en Hatta, ook maar collaborateurs in de oorlog geweest. De overige groeperingen waren ofwel communisten of dieven, plundersaars of moslims.

Deze benden terroriseerden de Indonesische bevolking intens. Ze plunderden, moorden, roofden en zogen de bevolking uit – een bevolking die toch ook al zo te leiden had gehad onder de Japanse bezetter. Daarom moest Nederland de bevolking komen helpen. Een stabiel systeem met vruchtbare samenwerking tussen Nederland en Indonesië, kon immers alleen tot stand worden gebracht als Indonesië van haar parasieten gezuiverd was. De Nederlandse militairen kwamen dus om orde en rust, en recht en veiligheid te brengen.

De organisatie, beleidslijnen en aangewende middelen van de DLC en LVD veranderden tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog aanzienlijk. Verrassend genoeg bleef de legitimeringsboodschap redelijk stabiel de turbulente oorlog. Van het bovenstaande strategisch narratief werd nauwelijks afgeweken. Florence Imandt bevestigt dit beeld in haar onderzoek. ‘Inhoudelijk bestond wel overeenstemming tussen de verschillende media. Voor zover ze ingingen op de regeringspolitiek en de algehele militaire situatie, waren ze gelardeerd met klichématig politoneel jargon.’¹⁶⁴ Kleine aanpassingen waren uiteraard vereist. Japan kon moeilijk meer als de fysiek meest prominent aanwezige vijand worden neergezet. Toch blijf de voorlichting hameren op de aanstichtersrol van Japan. Toen duidelijk werd dat Nederland de soevereiniteit zou overdragen, veranderden de voorlichtingsdiensten hun legitimeringsargumenten niet. Legitimering verdween gewoonweg uit de voorlichting. Alleen het vijandbeeld bleef een prominente plek houden, omdat militairen immers nog steeds iedere dag met vijandelijke acties geconfronteerd werden.

---

¹⁶⁴ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 114.

Deze legitimeringsopvattingen vormen in hun strategisch narratief één coherent verhaal. Afhankelijk van de context benadrukten de voorlichters in hun materiaal soms enkele argumenten en lieten andere buiten beschouwing. Ik heb het strategisch narratief uitgesplitst naar enkele kernargumenten:

a. Orde en rust, en recht en veiligheid brengen en daarmee de bevolking beschermen en een staatskundige eenheid creëren (zoals de VSI)

Dit was het hoofdargument van het strategisch narratief. Spoor gebruikte deze kernwoorden om het militaire optreden mee te legitimeren. ‘Orde en rust’ klonk nog als een echo van het eerdere koloniale beleid. Ter vervanging gebruikte Spoor de woorden recht en veiligheid. Deze klonken plezieriger in de oren, aangezien zij de achterliggende dwang van orde en rust en dus een negatieve connotatie misten. In de praktijk werden de woorden door de voorlichtingsboekjes door elkaar gebruikt, hoewel recht en veiligheid in latere perioden duidelijke voorkeur genoot.

Het politieke doel van de Nederlandse regering was een staatskundige eenheid creëren. Dit gebruikt de voorlichting echter maar in een klein deel van argumenten met betrekking tot het brengen van rust en orde. Ten eerste kwam dit omdat het argument niet erg sterk was aangezien de invulling hiervan naar aanleiding van de vorderende onderhandelingen met de Republiek meerdere malen werd gewijzigd. Jan van der Lee en Erik Peddemors constateerden dat ook het beleid van de RVD hier last van had.¹⁶⁵ Bovendien was dit een uit nood geboren argument. Het liefst had Nederland de vooroorlogse verhoudingen hersteld. Tot slot was dit een doel dat volgde op het verslaan van de vijand. Het militair ingrijpen werd niet zozeer gelegitimeerd door dit doel, maar door de stap ernaartoe.

b. De bevolking helpen

Dit argument stond menig militair nabij. De Indonesische bevolking leed na de Tweede Wereldoorlog zichtbaar. De Indonesiërs hadden gebrek aan voedsel en medische hulp. De guerrillaoorlog die volgde, maakte deze situatie er niet beter op.

c. Het land opbouwen

Indonesië had tijdens de Tweede Wereldoorlog net als Nederland grote schade ondervonden. De wederopbouw van Indonesië was dus een mooi humanitair doel. In de geschreven voorlichting komt dit argument iets minder goed tot zijn recht dan in foto's in bijvoorbeeld *Wapenbroeders*, waar dan bijvoorbeeld militairen te zien zijn die wegen herstellen.

---

¹⁶⁵ Van der Lee en Peddemors, *Een stabiele factor in labiele verhoudingen*, 68a-68b.

d. Indonesië bevrijden (van Japan/de Republiek/terroristen/peloppers)

Dit argument is in de gehele voorlichting het meest tegenstrijdig. Een goed voorbeeld hiervan is het citaat ‘Alleen verbonden met Nederland kan Indië waarlijk vrij zijn!’¹⁶⁶ De voorlichting wilde aan de ene kant laten zien dat Nederland tegemoet kwam aan de eisen van de Republiek en dat gewapend optreden totaal overbodig was. Tegelijkertijd wilde het absoluut duidelijk maken dat ‘merdeka’ (vrijheid) in zoverre beperkt was, dat Indonesië de Nederlandse invloedssfeer niet zo verlaten. Dit goedpraten was lastig. Allereerst werd in 1945 al duidelijk dat Japan niet meer de echte vijand zou zijn. Dat land capituleerde immers als voor de aankomst van de eerste Nederlandse troepen. Daarnaast had Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog zelf ondervonden hoe het was om niet vrij te zijn. De onafhankelijkheidsstrijders veroordelen, was dus ook lastig. Om die reden presenteerde de legervoorlichting het verwijderen van onafhankelijkheidsstrijders als het bevrijden van Indonesië van extremisten.

e. Het Vijandbeeld

Ook dit argument is ingewikkeld. Enerzijds waren Spoor en de minister van Overzeese gebieden eropuit de vijand zoveel mogelijk te dehumaniseren. Slechts een zeer klein deel van de bevolking zou tot de vijand behoren, slechts 8%. Bovendien zouden de echter voorstanders van onafhankelijkheid nette mensen zijn die niet naar de wapens grepen.¹⁶⁷ Door hun motieven dubieus en anarchistisch voor te stellen, verloren de argumenten van de Republiek aan geloofwaardigheid. Vandaar dat steevast, ongeacht over welke groepering het ging, werd gesproken over rampokkers (plunderaars), ploppers (Indonesische militair), Japanners, rovers, moordenaars, plunderaars, bendes, gewroet, sluipschutters, extremisten, terroristen, pemoeda's (gewapende jongeren), ongedisciplineerde legertjes, communisten, Mohammedanen, wettelozen, kwaadwillende elementen, onverantwoordelijke lieden, saboteurs, en allerlei denkbare combinaties.

Tegelijkertijd zat de regering, ondanks neerbuigende uitspraken, wel met de vertegenwoordigers van de Republiek om de tafel. In de voorlichting werd dus getracht een balans te vinden tussen het dehumaniseren en erkennen van de Republiek. In de praktijk werd de oplossing van gevonden door over de Republiek te spreken wanneer het officiële onderhandelingen betrof, maar bij schietpartijen, incidenten en militaire operaties in negatievere connotaties te spreken. Ook werd menigmaal de welwillendheid van de Republiek

---

¹⁶⁶ Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Indië, waarom wij er heen gaan* (Den Haag 1946) 11.

¹⁶⁷ *Indië, waarom wij er heen gaan*, 6.

benadrukt en tegelijkertijd gesteld dat zij de middelen niet had een staakt-het-vuren van haar troepen af te dwingen.

f. Indonesië is (nog) niet toe aan zelfstandigheid

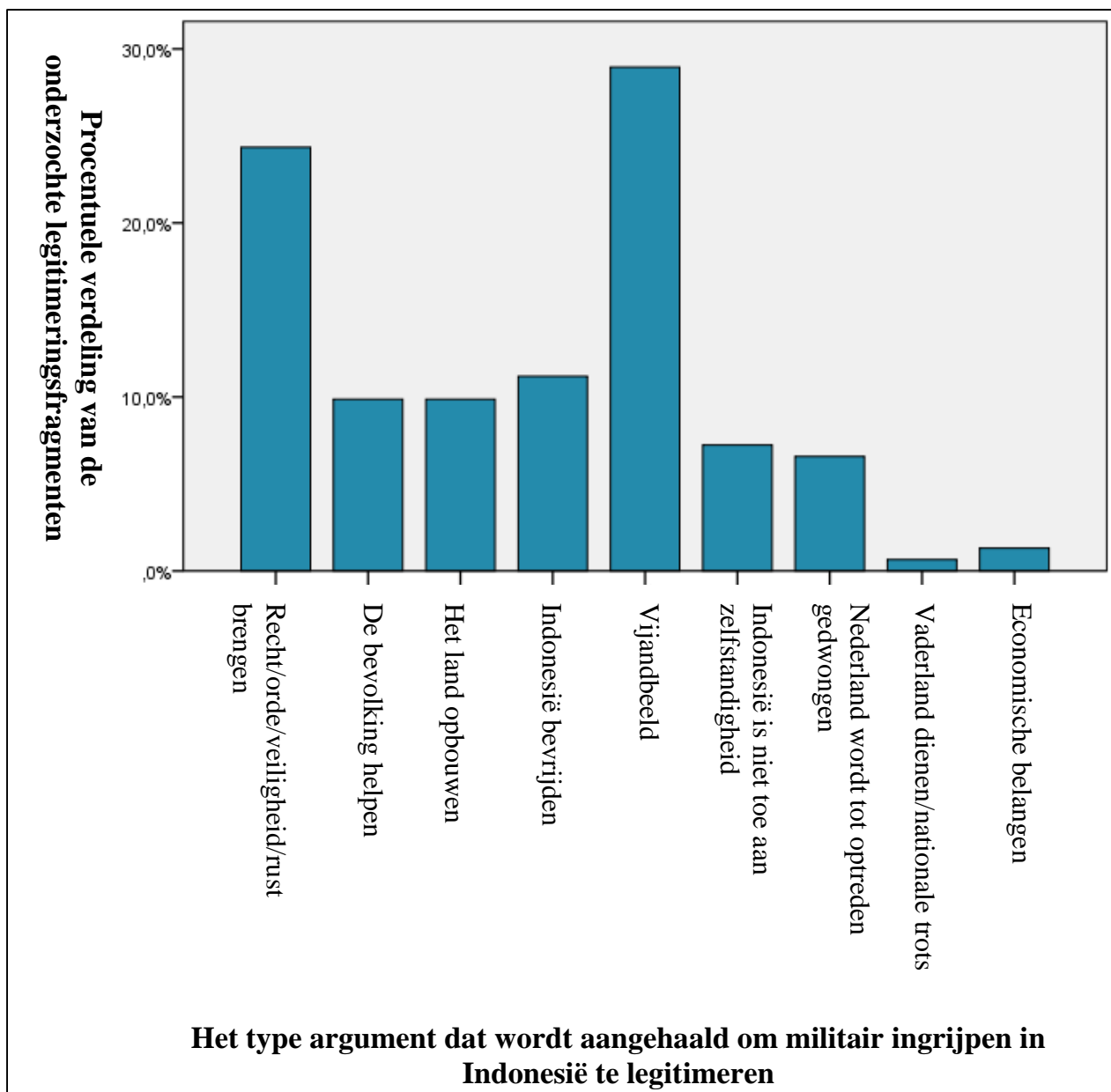
Dit argument is vooral impliciet in teksten terug te vinden. De Indonesische bevolking en lokale autoriteiten worden continue afgebeeld en omschreven als afhankelijk van Nederlandse hulp en sturing. Deze onzelfstandigheid werd niet alleen gezien als gevolg van de oorlogssituatie. Indonesië werd ook gezien als economisch nog niet zelfstandig, want Nederlanders moesten alle grote bedrijven exploiteren. Daarnaast waren de mensen te dom. Hun gewoonten en religie liepen immers nog achter op die van Nederland. Zo wordt in het boekje *welkom mannen* gesteld dat uit de adat, een stelsel van Indonesische gewoonten en gebruiken, een natuurlijke onderwerping spreekt.¹⁶⁸

g. Nederland werd tot optreden gedwongen

Dit argument is vooral goed te verklaren in relatie tot het buitenland. Nederland wilde koste wat kost benadrukken dat zij alles gedaan had aan een vreedzame oplossing. Nederland was welwillend, zo luidde het argument, maar Indonesië stond niet open voor onderhandelingen en daarom was ingrijpen uiteindelijk noodzakelijk.

---

¹⁶⁸ *Welkom mannen*, 6.

Figuur 2.1: Een overzicht van de procentuele verdeling van alle onderzochte legitimeringsfragmenten zoals gebruikt in de legervoorlichting (1946-1950) naar legitimeringsonderwerp
Bron: eigen berekeningen op basis van fragmenten voorlichtingsboekjes.

In het bovenstaande schema is te zien hoe het gebruik van de legitimeringsargumenten verdeeld is over de mij onderzochte legervoorlichtingsbronnen. Het mag geen verrassing heten dat het vaderland dienen en economische belangen nauwelijks voorkomen in de voorlichting. Nederland wilde voorkomen dat de propaganda nazistische trekken kreeg. Het verheerlijken van het vaderland werd bovendien als on-Nederlands beschouwd.¹⁶⁹ Het verdedigen van de economische belangen was een van de hoofdredenen dat Nederland haar invloed in Indonesië trachtte te behouden. Aangezien dit egoïstische argument echter niet

¹⁶⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Legervoorlichtingsdienst, nummer toegang 2.13.152, inventarisnummer 4, Propagandaplan voor Nationale Reserve.

geaccepteerd zou worden door de militairen en de buitenlandse mogendheden, werd hier niet op ingegaan. Sterker nog, deze argumenten werden altijd in negatieve zin gebruikt. De voorlichters vermeldde uitdrukkelijk dat dit juist geen redenen waren waarom de militairen in Indonesië moesten gaan vechten.

Wat wel opvalt, is de hoge vertegenwoordiging van het vijandbeeldargument. Hier zijn Drie redenen voor te geven. Allereerst konden de Nederlandse dienstplichtigen na de grondwetswijziging naar elk gebied in de wereld worden uitgezonden ‘waar vijanden van het koninkrijk moesten worden bestreden’.¹⁷⁰ Daarnaast was het de vijand die tussen de Nederlandse regering en haar doel van behoud van invloed instond. In die zin vormde de vijand dus de kern van de legitimering voor militair ingrijpen. Daar komt nog bij dat het de vijand is waar de militairen uiteindelijk tegen moesten vechten. Om de gevechtsbereidheid van de militairen was het nuttig om de nadruk te leggen om hoe wreed, anarchistisch en onrechtvaardig de vijand was. ‘Onze vijand [...] is niet het volk van Indonesië, in zijn breedste lagen. Ook niet de aanvoeders der zelfstandigheidsbeweging zijn onze vijanden, waar zij hun ideaal langs de weg van redelijkheid en opbouw wensen te vervullen. Onze vijanden zijn de talloze ongedisciplineerde legertjes en benden, die het land afstropen en die, aangehitst door een waanzinnige propaganda van fanatici, uit verblindheid, ijdelheid of roofzucht het volk aan de rand van de ondergang hebben gebracht, verzet plegend waar samenwerking in het belang van allen geboden zou zijn.’¹⁷¹

2.6. Conclusie

De Nederlandse overheid en legerleiding zagen zich tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog genoodzaakt voorlichtingsdiensten op te richten. De Tweede Wereldoorlog had de manier waarop overheden tegen voorlichtingsdiensten aankeken, fundamenteel veranderd. Hoewel de Nederlandse overheid de voorlichtingsdiensten in eerste instantie nog conservatief als voorlichtende instanties zagen, pasten de diensten in hun beleid al snel een uit Engeland overgenomen propagandistische aanpak toe. De grootschalige overzeese operatie en de bemoeienis van vele interne en externe partijen maakten communicatie van de politieke standpunten ten aanzien van de oorlog, maar ook overtuiging van de juistheid van deze standpunten, tot een belangrijke taak.

---

¹⁷⁰ Nienke Alma, *Verwantschap in geest en gemoed? Een onderzoek naar de beleving en de verwerking van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd door de beroepsmariniers, oorlogsvrijwilligers en zeemiliciens van de Mariniersbrigade* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2007) 63.

¹⁷¹ Defensiebibliotheek NIMH, Legervoorlichtingsdienst (ed.), *Onze taak overzee*, (Den Haag 1947) 18.

Toch bleef gedurende de hele oorlog de taak van de voorlichtingsdiensten tweeledig. De diensten bleven hangen tussen het ouderwetse voorlichten en het moderne propaganda voeren. Vanaf het begin werden de voorlichtingsdiensten geconfronteerd met het dilemma tussen het verkondigen van ‘eene eerlijke, doch volledige en rechtijdige wedergave van feiten’ of het kweken van begrip voor militair ingrijpen onder militairen, het thuisfront, de Indonesische bevolking en het buitenland¹⁷²

De voorlichtingsdiensten hadden elk problemen op het gebied van organisatie en beleid. In eerste instantie zag de overheid het belang van de diensten niet helemaal in. Richtlijnen en een geschikt budget bleven uit. Er was daarnaast gebrek aan kundig personeel. Generaal Spoor, die zelf wel een voorstander van voorlichting was, om zo het moreel van de troepen te controleren, richtte daarop de LVD te Batavia op. Het kostte de voorlichtingsdiensten moeite om de onderlinge contacten goed te laten verlopen. Op en beleid dat tenminste enigszins op elkaar was afgestemd, moest tot 1945 gewacht worden.

De middelen van de LVD en de latere DLC waren niet toereikend. Politieke voorlichting werd nauwelijks gegeven, want Spoor achtte zijn mensen niet capabel genoeg. De nadruk lag vooral op voorlichting met betrekking tot volkskunde en tropenhygiëne. De voorlichting die hij zo belangrijk vond, verkondigde de LVD en DLC echter wel succesvol langs andere kanalen, zoals de radio en brochures. Door deze wispelturigheid in het beleid van de voorlichtingsdiensten is het des te opvallender dat de legitimeringsboodschap van de voorlichtingsdiensten wel sluitend was en eensgezind naar buiten werd gebracht. Over de ideologische legitimering van het militair optreden, bestond consensus onder de voorlichters. De voorlichtingsdiensten frameden de oorlog als een binnenlands conflict. De Nederlanders kwamen om recht en orde te herstellen, Indonesië te bevrijden van de Japanners en door Japan beïnvloedde benden, en om de bevolking te helpen.

Stuart Hall stelt dat bij het verzenden van een boodschap het bericht niet alleen beperkt wordt door het discours van de verzender, maar ook door gebrekkige feitenkennis en beperkte technische mogelijkheden. De voorlichting van de LVD en DLC werd inderdaad negatief beïnvloed door deze laatste twee factoren, maar compenseerden met hun samenhangende narratief. De vraag is nu dus in hoeverre de militairen de voorlichting accepteerden en of zij door het gebrek aan organisatie, beleid en middelen beïnvloed werden.

---

¹⁷² Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 14 april 1947 memo van de legercommandant aan het hoofd Legervoorlichtingsdienst.

3. ‘Voor recht en veiligheid’: kwam de boodschap aan?

‘Van een militaire Voorlichtingsdienst hebben we nog niets gemerkt. Bestaat zeker niet.’¹⁷³

3.1. Introductie

Het bovenstaande citaat komt uit het dagboek van Bert Ronner. Hij was als verbindingsman gestationeerd op de buitenpost Kalapanoenggal in West-Java. Hij klaagde steen en been over de legervoorlichting, of beter nog, het gebrek eraan. Hoewel zijn geklaag deels verklaard kon worden door zijn gemoedstoestand – hij lag net vanwege ringworm in het veldhospitaal – had ook menig ander militair geen idee wat er in de ‘politieke wereld’ omging. De militairen waren vaak afhankelijk van krantenknipsels van thuis – waarin in Indonesië een levendige ruilhandel in ontstond.¹⁷⁴ Tot hun frustratie leek het thuisfront beter geïnformeerd dan zijzelf! Dat leverde ook wel ongemakkelijke situaties op, waarin familie de militairen om opheldering vroeg of ter verantwoording riep voor militaire acties waar zij zelf geen weet van hadden, maar die wel in de Nederlandse kranten hadden gestaan. Adriaan van Helvoort, dienstplichtig militair en hospik, schreef over de negatieve berichten die zijn ouders over Indonesië ontvingen. ‘Ze maken zich thuis echt zorgen over mij, want ze lezen steeds slechte berichten over de toestand in Indië.’¹⁷⁵

Paradoxaal genoeg bestond ondanks deze op het eerste gezicht gebrekkige informatievoorziening, vaak een onuitgesproken consensus over de taak van de militairen in Indonesië. Gerben Deters schreef vlak voor aanvang van de ‘Tweede Politionele Actie’ enthousiast: ‘Eindelijk is het dan zover. Nu zal er afgerekend worden met de “vagebonden” in Djokja [Djakjakarta] en zal er orde en rust gebracht worden.’¹⁷⁶ Die stemming was een jaar later volledig omgeslagen. Vlak voor de soevereiniteitsoverdracht schreef Van Helvoort geëmotioneerd: ‘Het is om te huilen, alle ellende is voor niets geweest.’¹⁷⁷ Blijkbaar had Van Helvoort toch duidelijk voor ogen gehad waarvoor hij dan wél alle ellende doormaakte. Het lijkt alsof de boodschap van de legervoorlichtingsdiensten dus goed werd begrepen: De Nederlandse militairen kwamen om orde, rust, recht en veiligheid te brengen, en om zo de bevolking te bevrijden van de terreur van de ploppers.

---

¹⁷³ *Voor recht en veiligheid*, titel.

Bert Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs. Indië-dagboek '46 – '49 – '92* (Bedum 1993) 87.

¹⁷⁴ *Ibidem*, 83.

¹⁷⁵ Adriaan van Helvoort, *De verzwegen oorlog. Dagboek van een hospik in Indië 1947-1950* (Groningen 1988) 76.

¹⁷⁶ Gerben Deters, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger* (Ede 1994) 218.

¹⁷⁷ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 172.

Schulten, Van den Doel en Zweers stellen dat de voorlichting zonder kritiek werd geaccepteerd. Als de militairen echter regelmatig klaagden over de voorlichting of over hun gebrek aan inlichtingen in het algemeen, is die constatering eigenlijk al tegenstrijdig. Ontvingen de militairen het legitimeringsnarratief wel als zij de voorlichting zelf niet eens ontvingen? En namen zij deze legitimering dan zonder kritiek over? Siebe Tolsma, een dagboekschrijver wiens dagboek verder niet in dit onderzoek wordt geanalyseerd, zei daarover in een interview: ‘We waren daar voor ORV, zei de kolonel: orde, rust en veiligheid. Dat vertaalden we met: olie, rubber en vet.’¹⁷⁸ Niet iedere militair voelde zich door de voorlichting zo te kort gedaan als Ronner of sprak zich er zo over uit als Tolsma. Het feit blijft dat de militaire werkelijkheid en het door de politieke voorlichting geschetste beeld, niet altijd overeen kwamen en dat dit de nodige wrijving gaf. Het roept de vraag op in hoeverre de militairen toegang hadden tot de legervoorlichting. De deelvraag van dit hoofdstuk is dan ook de volgende: *Hoe reflecteerden de Nederlandse militairen op de legitimeringsopvattingen van de voorlichtingsdiensten en hoe kan dit worden verklaard?*

Het doel van dit hoofdstuk is ook hier meervoudig. Allereerst vormt dit hoofdstuk, volgens het model van Stuart Hall, een weergave van de betekenis die de militairen aan de legitimerende boodschap van de legervoorlichtingsdiensten gaven. Ik wil niet zozeer aangeven of de militairen de voorlichting ‘wel’, ‘deels’ of ‘niet’ accepteerden, maar de nuances in de acceptatie benadrukken. Welke aspecten van de voorlichting accepteerden de militairen zonder meer en welke aspecten riepen veel kritiek op? In dit hoofdstuk verdiep ik mij in de denkwereld van de militairen en wil ik hun agency benadrukken.

Om te onderzoeken in hoeverre de militairen de voorlichting voor waar aannamen, beantwoord ik diverse kleinere vragen. Wie waren precies de militairen die naar Indonesië vertrokken en hoe werden zij opgeleid en ingedeeld? Wat waren hun ervaringen en hoe legitimeerden zij het militair ingrijpen in hun dagboeken? Ontvingen de militairen de voorlichting eigenlijk wel en in hoeverre werd hun legitimering beïnvloed door de legervoorlichting? Welke aspecten van de voorlichting namen zij wel of niet over en waarom? Veranderde dit gedurende de periode van de oorlog? Vervolgens maak ik een vergelijking tussen de voorlichtingslegitimering en die van de militairen, zodat duidelijk is waar de verschillen en overeenkomsten in beide interpretaties zich bevinden.

Een laatste doel van dit hoofdstuk is het introduceren en gebruiken van de database die ik aan de hand van zeven dagboeken heb opgesteld voor mijn stage bij het NIMH. Ik gebruik

---

¹⁷⁸ Jutta Chorus, ‘In ieder mens schuilt een beul’, *NRC-Handelsblad*, 17 juni 2015.

de gegevens uit deze dagboeken voor het beantwoorden van mijn vragen. De database stelt mij enerzijds in staat om te zien wat de meest prominente legitimeringsargumenten van de militairen waren. Daarnaast bevat de database informatie over de manier waarop de militairen op de argumenten reflecteerden en de bronnen die zijn voor hun informatie gaven.

3.2. De Nederlandse militairen: de mobilisatie van oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen

In de periode 1945-1950 zette Nederland ongeveer 200.000 militairen in om Indonesische onafhankelijkheid tegen te gaan. Hiervan waren 120.000 militairen uit Nederland overgebracht landmachtpersoneel. Circa 70.000 KNIL-militairen bevonden zich al in Indonesië. Tot slot zette Nederland ook nog 20.000 man marinepersoneel in. Dit is geen geringe inzet op een bevolking van circa 9.220.000 in 1945.¹⁷⁹

Nederland had kort na de Tweede Wereldoorlog nauwelijks militaire middelen. Het KNIL was bij lange na niet in staat om de in Indonesië uitgebroken revolutie te onderdrukken. Nederland zag zich dus genoodzaakt om Nederlandse militairen in te zetten.¹⁸⁰ In eerste instantie waren dit de oorlogsvrijwilligers (OVW'ers). Deze mensen kwamen voort uit het Nederlandse verzet, namelijk de Binnenlandse Strijdkrachten. Tijdens en na de bevrijding veroorzaakte deze groep voor de Nederlandse regering een probleem. De gewapende, maar los georganiseerde krachten, moesten worden gecontroleerd. De regering hield de troepen dan ook gemobiliseerd en rekruteerde hen vervolgens om te helpen Japan te verslaan.¹⁸¹ Dit bleek problematisch toen Japan capituleerde, maar gelukkig bleek de onrust in Indonesië nog niet voorbij en konden de OVW'ers ingezet worden om die terreur tegen te gaan.

Uiteindelijk werden achttien bataljons OVW'ers opgericht. Ook de mariniersbrigade bestond voor het overgrote deel uit OVW'ers. In totaal waren er ongeveer 25.000 OVW'ers. Zij namen vooral dienst uit avontuurlijke, idealistische en opportunistische overwegingen. In eerste instantie zouden zij Duitsland gaan bezetten. Met de verandering van bestemming – de Japanners verslaan – hadden de meesten geen rekening gehouden.¹⁸² Zij waren jonge jongens

---

¹⁷⁹ Romijn, 'Learning on "the job"', 320.

CBS (ed.), 'Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899': <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37556&D1=0-44&D2=46&VW=T> (30-06-2015). Brocades Zaalberg, 'In de Oost, 1946-1950', 140.

¹⁸⁰ Elands en De Moor (eds.), 'Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950.' 10.

¹⁸¹ Romijn, 'Learning on "the job"', 321.

¹⁸² Elands en De Moor (eds.), 'Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950.', 11.

die de voorgaande vijf jaar van hun leven in hun dorp, soms stad, in oorlogsomstandigheden hadden doorgebracht. Veel hadden de behoefte om eens wat anders van de wereld te zien. Het opleiden van de militairen verliep moeizaam. Niet alleen schortte het aan discipline, maar ook aan de meest basale materialen, zoals uniformen, wapens en instructeurs. Veel militairen kregen hun opleiding dan ook van Britse instructeurs of werden in Groot-Brittannië opgeleid.¹⁸³

De eerste OVW'ers vertrokken op 18 september 1945 en de laatste begin januari 1946. De troepen konden echter nog niet direct in Indonesië terecht omdat de Britten hen weigerden toe te laten.¹⁸⁴ Voor de OVW'ers was dit een grote morele domper en zij moesten tijdelijk op Malakka verblijven. Toen zij eindelijk in maart Indonesië binnen mochten gaan, viel dit tegen. De bevolking onthaalde hen niet als bevrijders, zoals zij wel gedacht hadden. Door de guerrillaoorlog lukte het de militairen niet om de bevolking onder hun eigen bescherming te brengen. Het front was immers zeer mobiel.¹⁸⁵

Nog voor de eerste OVW'ers vertrokken, had de overheid al plannen om dienstplichtigen in te zetten, die ongetwijfeld nodig zouden zijn voor gevechten op deze schaal. Ook de inzet van deze groep verliep moeizaam, omdat hiertoe eerst de grondwet moest worden gewijzigd. In oktober 1946 was dit eindelijk geregeld, al vertrokken in september de eerste schepen al. De grondwetswijziging werd nauwelijks geaccepteerd. Tienduizenden mensen namen deel aan stakingen en demonstraties, waar uiteindelijk zelfs één dode bij viel. Van de 110.000 dienstplichtigen (waarvan een deel niet naar Indonesië hoefde) deserterden er uiteindelijk 1500. Een nog veel groter aantal had zijn bedenkingen bij het in dienst treden of werd onder dwang de boot op gebracht.¹⁸⁶

De dienstplichtigen werden bij aankomst in Indonesië verspreid ingezet. De 7-december Divisie werd in zijn geheel op West-Java ingezet. De rest werd echter per bataljon ingezet.¹⁸⁷ Net als de OVW'ers zagen de dienstplichtigen zich geconfronteerd met een hevige guerrillastrijd waar zij nauwelijks voor opgeleid waren. In plaats van Indonesië bevrijden van de vijand, trachtten zij eerder de door hen veroverde enclaves te verdedigen. In de strijd overleden uiteindelijk 5500 Nederlandse militairen tegenover meer dan 100.000 Indonesische militairen.¹⁸⁸

---

¹⁸³ Romijn, 'Learning on "the job"', 323.

¹⁸⁴ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 17.

¹⁸⁵ Romijn, 'Learning on "the job"', 326-327.

¹⁸⁶ Imandt, 'De onverbloemde waarheid', 18.

¹⁸⁷ Elands en De Moor (eds.), 'Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950.', 13.

¹⁸⁸ Romijn, 'Learning on "the job"', 320.

3.3. De dagboekschrijvers en hun legitimeringsargumenten

3.3.1. *Verdeling van legitimeringsargumenten naar onderwerp en waardeoordeel*

Een belangrijke bevinding na de analyse van de dagboeken is dat de militairen een complexere legitimering voor de oorlog aanvoerden dan de voorlichting deed. Voorlichting, als vorm van propaganda, is gebaat bij een helder en eenduidig verhaal. Het verhaal was zo eenvoudig te vertellen, dat generaal Spoor de legitimering voor militair ingrijpen in één enkele zin kon samenvatten.¹⁸⁹ Voor de militairen lag dit uiteraard anders. Zij hadden te maken met een heel scala aan invloeden die samen hun optiek over Indonesië en het militair ingrijpen in Indonesië bepaalden. Voorbeelden hiervan zijn hun ervaringen in Indonesië, de boodschap van de legervoorlichting, berichten van thuis over Indonesië en hun persoonlijke omstandigheden (dat zij bijvoorbeeld als dienstplichtig militair tegen hun zin waren uitgezonden, of dat een vriend door een trekbom om het leven was gekomen).

Eén van de manieren waarop de militairen vanuit hun complexere werkelijkheid het militaire ingrijpen trachten te legitimeren, was door naast de eerder in de voorlichting genoemde officiële hoofdargumenten, aanvullende argumenten in hun dagboeken te gebruiken. Zij beriepen zich nog steeds op de onderstaande rij officiële argumenten. De volgorde hiervan is willekeurig:

---

¹⁸⁹ “Wat gaan wij in Indië doen?” “Recht en Veiligheid brengen aan alle Bewoners van de Archipel”, *Wapenbroeders: uitgave van en voor de strijdkrachten in Nederlandsch-Indië*, 12 september 1946.

Officiële
legitimerings-
argumenten die
de voorlichting
ook gebruikte

- a. Orde en rust, en recht en veiligheid brengen en daarmee de bevolking beschermen en een staatskundige eenheid creëren (zoals de VSI)
- b. De bevolking helpen
- c. Het land opbouwen
- d. Indonesië bevrijden (van Japan/de Republiek/terroristen/peloppers)
- e. Het vijandbeeld
- f. Indonesië is (nog) niet toe aan zelfstandigheid
- g. Nederland werd tot optreden gedwongen

Daarnaast hanteerden zij de militairen de volgende aanvullende argumenten. De eerste twee werden sporadisch ook door de legervoorlichting genoemd. De overige staan in willekeurige volgorde:

Onofficiële
legitimerings-
argumenten die
uitsluitend de
militairen

- h. Het vaderland dienen
- i. Economische belangen
- j. Kolonie behouden (bijvoorbeeld uit nationale trots)
- k. Religieuze overtuiging
- l. Wraak of uitgelokte reactie
- m. Gedwongen (want in dienstverband, eventueel als dienstplichtige)
- n. Het doden van Indische Nederlanders voorkomen

De militairen verwezen naar beide typen argumenten, maar accepteerden deze niet allemaal in dezelfde mate. Met het merendeel van de legitimeringsargumenten stemden de militairen echter in. Deze argumenten werden ‘positief’ gewaardeerd ter legitimering van militair ingrijpen. Een voorbeeld hiervan is het volgende citaat.

‘Wij vragen niet waarom, want wij weten waarom. Wij doen het doodeenvoudig. Onze kameraden kunnen ons ontvallen, vrienden waar wij haast niet buiten kunnen. Wij weten waarvoor en wij gaan door, ook al krimpt ons hart samen. Maar, wat op de 4e augustus 1947 gebeurt slaat ons allen met verbijstering. In een radiorede kondigt Dr. van Mook aan, dat 's nachts om 12 uur alle acties moeten worden stopgezet en dat terwijl alle tegenstand bijna overwonnen is. [...] Mr. van Kleffens sprak in de Veiligheidsraad: ‘Het bloed van duizenden onschuldigen zal aan uw handen kleven’. Als onze regering dit van tevoren reeds zo goed weet, waar ligt dan haar verantwoordelijkheid? Voor

ons is dit geen vraag. In een speciale dagorder richt Generaal de Bruyne zich tot de mannen van de A-Divisie. Hij dankt voor de snelle en disciplinaire wijze waar de bevelen uitgevoerd zijn. 2-5 RI krijgt een extra pluim voor de wijze, waarop zij de aanval op Modjokerto heeft afgeslagen.’¹⁹⁰

Roelf Spreeuwers, een infanterist die op Oost-Java gestationeerd was, stemt hier in met argument dat Nederland hier is om de bevolking, de ‘duizenden onschuldigen’, te helpen. Sterker nog, hij gebruikt het argument niet alleen om het militair ingrijpen te legitimeren, maar spreekt zich zelfs actief uit tegen een beleid waarbij deze bevolking niet geholpen zou worden.

De door mij onderzochte militairen beschouwden een zeer klein aandeel van de argumenten als ‘negatief’ en niet toereikend om militair ingrijpen te legitimeren. Een interessant voorbeeld is het onderstaande fragment. Spreeuwers is een duidelijke voorstander van het legitimeringsargument waarbij gesteld wordt dat de militairen komen om rust, orde, vrede en veiligheid te herstellen. Hij gebruikt dit argument echter om zich af te zetten tegen het argument dat militair ingrijpen vergoelijkt wordt vanuit vaderlandsliefde. Dat laatste is volgens hem geen relevant legitimeringsargument:

‘Het is toch eigenlijk een voorrecht als je jezelf mag inzetten om deze vrede en rust te helpen bewaren. Alle mooie leuzen over vaderlandsliefde en koninkrijk kunnen ons nou gestolen worden. Wij hebben een vast doel voor ogen. Wij weten waarvoor wij hier zijn. Ons doel is zo spoedig mogelijk de bewoners van onze Archipel zijn rust en orde terug te geven. Dat dit doel spoedig verwezenlijkt moge worden.’¹⁹¹

Over andere argumenten schreven de militairen ‘gemengd’. Zij omschreven dan zowel positieve als negatieve aspecten van een bepaald argument. In het onderstaande fragment spreekt Bert Ronner zich uit over TRI. Op grond van zijn ervaringen en informatie van zijn meerderen, weet hij niet wat hij van het moet vinden:

‘de T.R.I. staat aan onze kant, wordt er beweerd. Maar of ze nu meewerken? Het zijn in zekere zin opstandelingen, revolutionairen, doch de verhouding met ons is betrekkelijk goed. Je ziet hier de T.R.I.-vlag vlak naast de onze met die verschil: zij hebben rood-wit en wij rood-wit-blauw! Ons kamp is helemaal van hen afhankelijk; zij geven ons licht en water en misschien nog wel meer.’¹⁹²

---

¹⁹⁰ Roelf Spreeuwers, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië* (Stadskanaal 1980) 163.

¹⁹¹ *Ibidem*, 63.

¹⁹² Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 55.

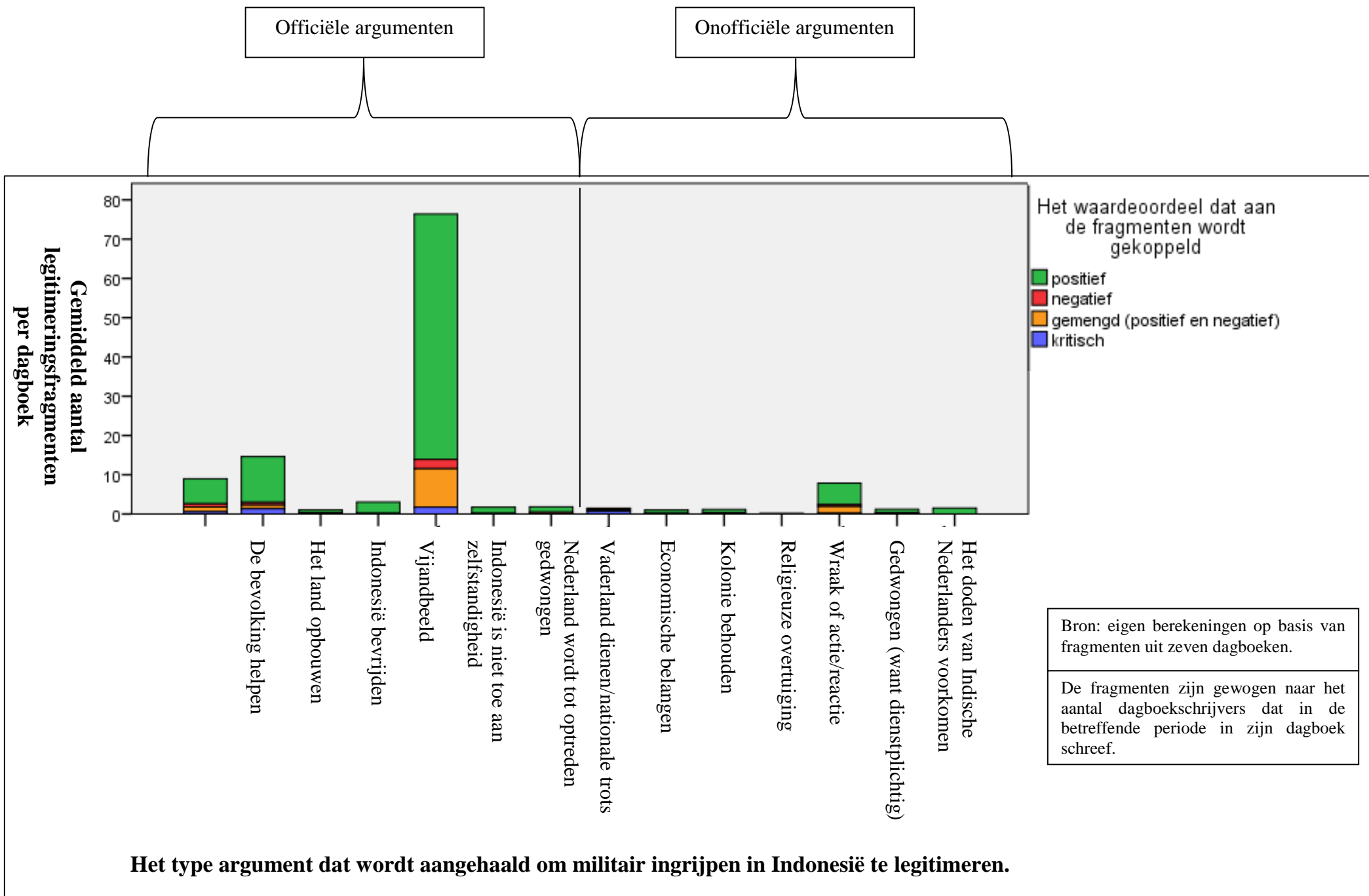
Tot slot heb ik een klein aantal fragmenten gevonden waarin een dagboekschrijver geconfronteerd werd met een argument, maar er een retorische vraag over stelde en daarmee de bron of gevolgen van het argument ter discussie stelden. Kortom, de militair stelde zich ‘kritisch’ op. Een voorbeeld van een dergelijke passage, is hieronder te vinden. In principe werd de vijand gezien als groepjes gewapende criminele mannelijke jongeren of volwassenen. Van Helvoort vond het confronterend dat de vijand vaak niet was wie hij op het eerste gezicht leek.

‘Ik kan me levendig voorstellen dat je, als je vanuit een kampong beschoten wordt, terugschiet op alles wat je ziet bewegen. Er is ook geschoten op moeders en kinderen, maar ook die moeders en die jongens van veertien, vijftien jaar droegen wapens, en schoten op onze jongens. Mogen ze dan terugschieten?’¹⁹³

Aan de hand van deze bevindingen heb ik alle fragmenten waarin de zeven dagboekschrijvers op de legitimiteit van het militair ingrijpen in Indonesië reflecteren, in een database geplaatst en getoetst aan het bijgevoegde codeerschema. De volgende figuur geeft een overzicht van het aantal legitimeringsargumenten dat de zeven militairen gemiddeld in hun dagboeken hanteerden. Ze zijn onderverdeeld naar onderwerp en bijhorende waardering.

---

¹⁹³ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 63.

Figuur 3.1: Gemiddeld gebruik van legitimeringsonderwerpen (inclusief bijhorende waardering) door de dagboekschrijvers

Het eerste opvallende gegeven aan de bovenstaande grafiek, is dat het vijandbeeld zo vaak als legitimeringsargument werd gebruikt – duidelijk veel vaker dan het argument van het brengen van ‘rust en orde’ en ‘recht en veiligheid’. Meer nog dan bij de voorlichting, is het vijandbeeld een prominent argument. Heel vreemd is dit niet. De voorlichting werd vanuit een redenerend en weldenkend perspectief opgesteld terwijl de militairen gedwongen werden tenminste een deel van de tijd vanuit gevechtssituaties te denken. Meer dan het brengen van ‘recht en orde’ waren argumenten als het ‘helpen van de bevolking’ en het ‘vijandbeeld’, argumenten die militairen aan den levende lijve ondervonden.

Gerben Deters schreef over zijn vijand bijvoorbeeld het volgende: ‘Als we om één uur thuis komen, horen we wat er 15 kilometer hiervandaan in de afgelopen nacht in een kampong gebeurd is. Een troep ploppers heeft drie huizen afgebrand, een vrouw ettelijke malen verkracht en daarna vermoord. Er is nog een patrouille heen geweest, maar geen ploppers te zien. De man van de vrouw heeft de dans kunnen ontspringen door de hele nacht in de kali te verblijven, die heeft zich bij ons gemeld om ons te helpen die moordenaars op te sporen.’¹⁹⁴ Acties van de vijand hadden uiteraard hun weerslag op de Nederlandse militairen en maakte het uitschakelen van de vijand tot een bijna persoonlijke missie. Een vriend van Ad van Mulbregt raakte vermist bij een aanval van de tegenstander. ‘Bekend is geworden dat nu 5 man v.d. 14 zijn gevonden. De luitenant Groel [?] onmenselijk behandeld evenals 2 mariniers en 2 andere mariniers met enkel nekschot zijn de Solo af komen drijven en bij de brugpost aan land gebracht.’ De dagboeken staan bol van dit soort voorbeelden. Omgekomen kameraden maakten de tegenstander tot een vijand die als vanzelfsprekendheid verslagen moest worden.

Het helpen van de bevolking was eenzelfde argumenttype. Enerzijds werden de militairen veelvuldig met dit probleem geconfronteerd en anderzijds greep het hen ook persoonlijk aan. Deters merkte bijvoorbeeld op: ‘Er moet weer voedseltoevoer komen, want er wordt knap honger geleden in de stad. Regelmatig sterven er mensen van de honger.’¹⁹⁵ Dit zijn geen berichten die hij in kranten las, maar waar hij ook echt mee geconfronteerd werd. ‘Als je met je pannetje naar buiten komt, staat er gelijk wel een 20 man om je heen. Ze roepen maar "toean, makanan, toean, makanan" (mijnheer, eten, mijnheer, eten!), ik houd het pannetje boven mijn hoofd en schep er dan met de lepel wat uit. Ik laat het maar vallen, ze vangen het vanzelf op. Wat een land, want een land!’¹⁹⁶ In alle door mij doorgelezen dagboeken staan opmerkingen met betrekking tot de hongerlijdende bevolking. De toon

---

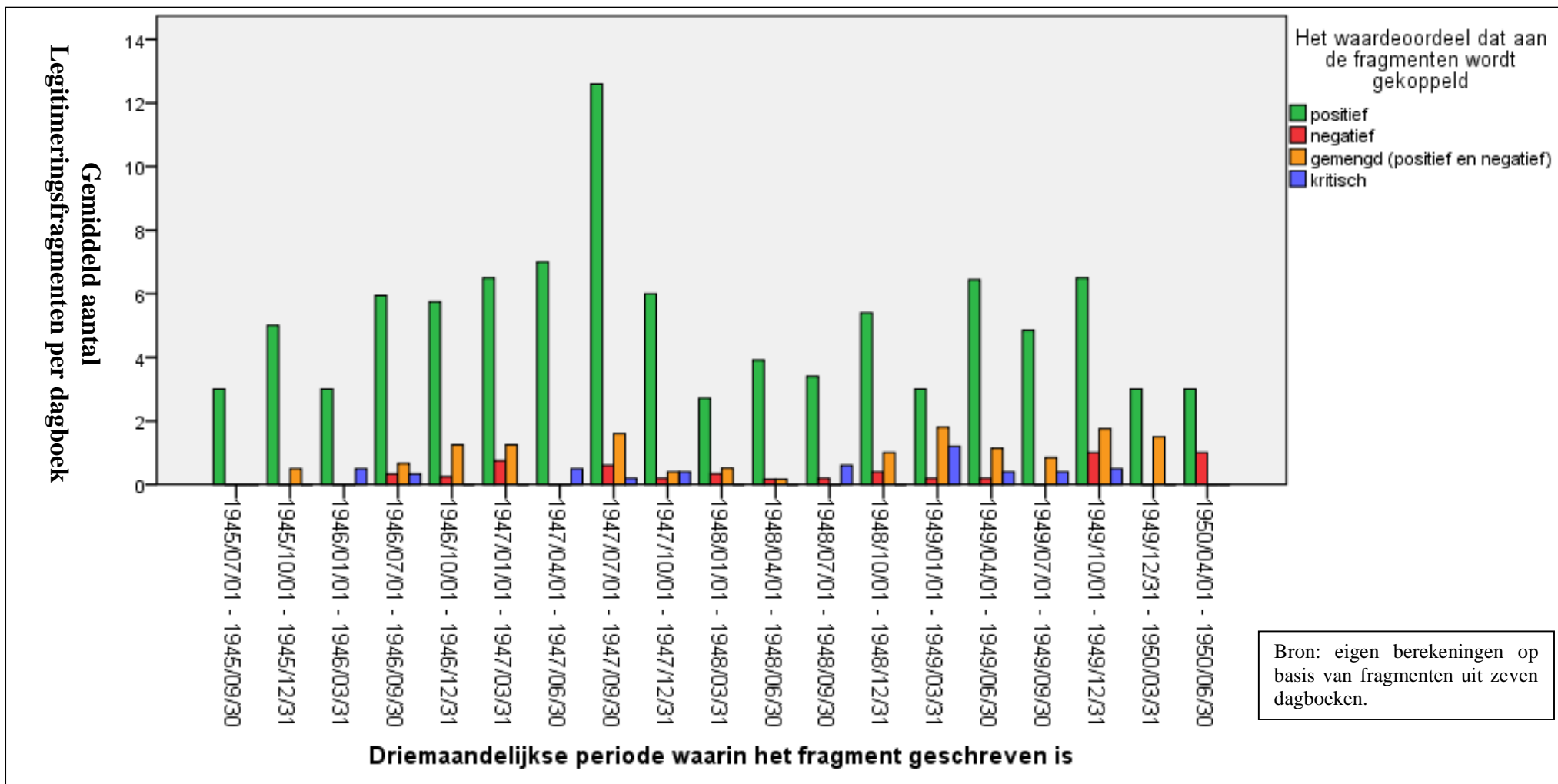
¹⁹⁴ Deters, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger*, 129.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 55.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 60.

waarop de militairen hierover spraken, toont aan dat dit hen aan het hart gaat. De bovenstaande grafiek laat niet zien hoe militairen door de tijd heen op hun taak reflecteerden. Ik hoop daar in de volgende grafiek een beeld van te schetsen:

Figuur 3.2: De gemiddelde waardering van legitimeringsargumenten door dagboekschrijvers per driemaandelijkse periode

Ook bij dit diagram heb ik een gewogen gemiddelde van de zeven dagboekschrijvers gebruikt. Aangezien de schrijvers zich in verschillende perioden in Indonesië bevonden (met een grotendeels gezamenlijke overlap tussen juli 1947 en juli 1948), zou het beeld zeer vertekend zijn geweest als ik dit niet gedaan had. Bijgevolg is wel dat het gemiddeld aantal fragmenten in de eerste en laatste periode enigszins laag uitgevallen is, omdat de eerste en laatste dagboekschrijver halverwege deze periodes hun dagboek begonnen of eindigden.

Figuur 3.2 laat drie belangrijke uitkomsten zien. Ten eerste verschilde de reflectie op legitimering per periode. Tijdens de ‘Politioenele Acties’ en in 1949 zijn duidelijk pieken te zien. Ten tweede hadden militairen op vrijwel elk moment ten minste enige vorm van kritiek op de legitimeringsargumenten. Ten derde valt op dat de legitimeringsargumenten steeds minder als legitiem werden gezien naar mate de oorlog vorderde.

De rust die tijdens de eerste helft van 1948 ervaren werd, is goed terug te zien in de grafiek.¹⁹⁷ Het overgrote deel van de legitimering kwam voort uit het vijandbeeld. In tijden van rust was er minder contact met de vijand dus ook minder reflectie op dit argument. Wat opvalt, is de grote politieke beslissingen zoals het Verdrag van Linggadjadi en het Renville-akkoord militairen niet extra op de legitimering deed reflecteren. Dat neemt echter niet weg dat de militairen hier wel degelijk over nadachten. Zij stonden met een zeker cynisme, omdat een daadwerkelijke wapenstilstand langs de demarcatielijnen op de meeste plaatsen uitbleef. Roelf Spreeuwens vat het algemeen heersende beeld onder de militairen goed samen:

‘Er is ook weer eens een nieuwe wapenstilstand gesloten. Dit keer de wapenstilstand van Linggadjadi. Modjokerto wordt verheven tot z.g. proeftuin van Linggadjadi. Zonder uitzondering zijn alle militairen sterk gekant tegen deze overeenkomst. Wij weten zo langzamerhand wat het woord van de republiek waard is. Voor ons is het zonneklaar, dat de ondertekening alleen is geschied om zonder gestoord te worden nieuwe aanvallen voor te breiden en ook in het binnenland de revolutie tegen de kolonialistische onderdrukkers aannemelijk te maken. Hoe is het mogelijk, dat onze regering hierin trapt, vragen wij ons af.’¹⁹⁸

Een akkoord waarvan de gevolgen wel in het bovenstaande diagram zijn terug te vinden, is het Van Roijen-Roem akkoord. Nederland beloofde hierin naar soevereiniteit toe te werken en moest Djokjakarta tergeven aan de Republiek. Bovendien bestond er geen demarcatielijn meer waardoor Republikeinse militairen zich veel vrijer in Nederlands gebied konden begeven. Hoewel dit op sommige plaatsen vreedzaam geaccepteerd werd, had dit op andere plekken tot gevolg dat de guerrilla hevig verergerde. Tezamen met het nog grotere gebied dat de Nederlandse militairen met minder mensen bezet moesten houden, leidde dat tot scepticisme ten aanzien van de legitimering van het doel van de Nederlandse missie. Frans Kerkhof schreef bijvoorbeeld:

---

¹⁹⁷Brocades Zaalberg, ‘In de Oost, 1946-1950’, 153.

¹⁹⁸ Spreeuwens, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 126.

‘Enkelen van [de jongens van het KNIL] hebben mede Djokja bevrijd en nu moeten daar alle militairen weer weg. Het zal bezet worden door de soldaten van het federale leger. De jongens zijn er niets over te spreken. Ze zien de toekomst maar donker in. [...] Ik weet niets van de hele politiek, maar ik vind, dat het allemaal maar gek verloopt. Heel veel mensen van de archipel zijn het er niet zo mee eens, dat er straks een eigen republiek zal komen, de republiek Indonesia. Misschien de mensen op Java wel, maar er zijn er nog zoveel meer en die bleven misschien liever samen met de Hollanders, of misschien een landje apart, maar dat ene grote Indonesia, zien ze niet zitten.’¹⁹⁹

3.3.2. De waardering van militairen per argument

Losstaand van het scepticisme ten aanzien van de gevoerde politiek, hadden de militairen gedurende de Onafhankelijkheidsoorlog ook een mening over de legitimeringsargumenten. Hoe dachten zij daar inhoudelijk over?

a. Orde en rust, en recht en veiligheid brengen en daarmee de bevolking beschermen en een staatskundige eenheid creëren (zoals de VSI)

Als kern van het voorlichtingsnarratief, zat dit argument er goed ingebakken bij de militairen. Ze schreven er niet allemaal even expliciet over, maar verwezen bijvoorbeeld naar een dagorder van generaal Spoor waar de termen een prominente plaats innamen. Ook in het taalgebruik van de militairen wees erop dat zijn op zijn minst onbewust in bovenstaande termen over de oorlog nadachten. ‘Nauwelijks waren we op onze kamer of alle paradelopers moesten weer verzamelen. Wij vroegen ons af wat dit nu kon zijn. Er was n.l. een bende T.N.I. die de buurt van Dadapajam onveilig maakte, en wel 200 man.’²⁰⁰ De keuze van Buiting voor het woord ‘onveilig’ is niet erg opvallend, maar markeert wel een trend in de dagboeken. Meerdere malen zag ik dat militairen schreven over bendes die de orde verstoorden, de kampong onveilig maakte of onrust in het gebied brachten.

Naar mate de soevereiniteitsoverdracht dichterbij kwam, verloor dit argument aan kracht. Niet alleen omdat Nederland niet langer in Indonesië zou blijven, maar ook omdat het tegenovergestelde gebeurde. ‘In de Hollandse kranten staat dat er een wapenstilstand is gesloten, maar in en om Malang zijn deze week vier doden en dertien gewonden gevallen. In

---

¹⁹⁹ Frans Kerkhof, *1000 dagen* (Keldonk 1984) 311.

²⁰⁰ Wim Buiting, *Dagboek van Wim Buiting. Ppionier 5-5 R.I. in Indië* (2006 Doetinchem), 94.

de Hollandse kranten staat dat het rustig is in Indië, maar de verlieslijsten van de afgelopen tien dagen vermelden veertig doden.’²⁰¹

b. De bevolking helpen

De bevolking helpen was voor de militairen een van de meest belangrijke argumenten om met militaire middelen in te grijpen. Zoals eerder gesteld werden ze voornamelijk in 1946 en 1947 geconfronteerd met hongerlijdende kampongbewoners. Ze deelden hun voedsel uit en verleenden medische hulp. Veel militairen bouwden ook een persoonlijke band op met sommige Indonesiërs. Ze kregen een vriendin of waren welkom om ’s avonds met een gezin mee te eten. Naar mate de oorlog vorderde, vervaagde de scheidslijn tussen burger en militair. In enkele dagboeken maakten schrijvers melding van hardhandige ondervraging van kamponginwoners om te weten te komen wie met de Republiek samenwerkte en wie niet. ‘De weg werd hier ook gerepareerd. Overal werden de gaten dicht gemaakt en toen we passeerden stak alles zijn hand op, ook op de passar, die in de omgeving stond. De vrouwen joelden het uit. Het [oppakken en slaan van tweehonderd mensen uit de kampong om te weten te komen wie er een mijn had gelegd] had dus wel geholpen, maar niet eerder dan op een wrede manier.’²⁰²

Margrit van Paridon merkte dit in haar onderzoek ook op en verwees naar Scagliola. Die weet ‘deze ontwikkeling aan het opportunisme van de lokale bevolking, dat samenwerking met de Nederlandse militairen gebruikte als overlevingsstrategie.’²⁰³ Kerkhof merkte op de vooravond van de soevereiniteitsoverdracht op dat het beter was dat zij zouden vertrekken. Er ‘groeit [...] haat tussen onze soldaten en het Indonesische volk.’²⁰⁴

c. Het land opbouwen

De militairen zagen dit argument als een logisch gevolg van het helpen van de bevolking op fronten de Indonesiërs zelf nog niet ontwikkeld genoeg voor waren. ‘Steeds maar rijstvelden, er komt geen eind aan. Het is een geweldig gezicht, wat kan dit land rijk zijn! Maar nu wordt het verscheurd en moeten Soekarno en de zijnen het helen. Zet je dan maar schrap, Javanen!’²⁰⁵ De militairen meenden dan ook dat het land vooral opgebouwd moest worden door de infrastructuur en economie te herstellen.

---

²⁰¹ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 155.

²⁰² Buiting, *Dagboek van Wim Buiting*, 203.

²⁰³ Van Paridon, *Dagboeken van Jan Soldaat*, 68.

²⁰⁴ Kerkhof, *1000 dagen*, 387.

²⁰⁵ Deters, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger*, 225.

d. Indonesië bevrijden (van Japan/de Republiek/terroristen/peloppers)

Voor de militairen hing dit aspect sterk samen met het vijandbeeld en helpen van de bevolking. Toch werden zij naar mate de oorlog vorderde ook ten aanzien hiervan steeds sceptischer. Hoeveel tegenstanders de militairen ook gevangenmaakten of doden, hun te bewaken gebied bleef geteisterd worden. ‘Al onze inspanningen helpen weinig of niets; we zien toch geen resultaten. Is dat nu die langverwachte bevrijding?’ merkte Ronner in oktober 1948 op.²⁰⁶

e. Het Vijandbeeld

Het vijandbeeld was voor militairen het belangrijkste argument om militair ingrijpen te legitimeren. Alle andere argumenten waren hieraan voorwaardelijk. Opvallend is dat de militairen in hun vijandbeeld in eerste instantie erg eenlijinig dachten. Zeker de oorlogsvrijwilligers die vroeg naar Indonesië vertrokken, kwamen om Japan en de door Japan opgehitste bendes te verslaan. De werd tot halverwege 1946 primair neergezet als ‘Japans’ en ‘Extremistisch’. In de periode daarna kwamen de termen ‘T.R.I.’, ‘rampokkers’ en ‘pemoeda’s’ erbij. Ook ‘bendes’, ‘terroristen’ en zelfs ‘communisten’ werden geregeld gebruikt.

De term ‘Japanner’ was echter maar van korte duur. Zodra de militairen in Indonesië arriveerden, beseften zij dat ze in wezen nauwelijks tegen Japan of Japanse invloeden vochten. Ze vochten tegen Japanse wapens, soms uniformen en zelfs exercitietechnieken, maar daadwerkelijke Japanners waren zeldzaam. Vanaf 1949 werd de tegenstander veel meer aangeduid bij haar eigenlijke naam. ‘T.N.I.’ ‘Republiek’ werd gemeentegoed. De militairen kregen duidelijk meer affiniteit met de tegenstander als onderhandelde partij. Ze spraken over T.N.I.-officieren met naam en toenaam en hadden een beter inzicht in het soort troepen dat de T.N.I. tot haar beschikking had, zoals de Siliwangi-divisie. De enige term de gehele oorlog lang onverminderd populair bleef, was ‘plopper’. Hoewel dit ook de bevolking aan kon duiden werd het, in de door mij gelezen dagboeken, vrijwel uitsluitend voor vijandelijke troepen gebruikt.²⁰⁷

De militairen werden gedwongen om de tegenstander serieuzer te nemen dan de voorlichting het voor deed komen. De inlichtingendienst van de Republiek bleek bijvoorbeeld erg succesvol, evenals hun guerrillatechniek.²⁰⁸ Hierdoor nam de haat jegens de vijand alleen

---

²⁰⁶ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 215.

²⁰⁷ Pelopper/plopper/polopper/pelopor: ‘Indonesisch militair. Maleis *peloppor* soldaat, afgeleid van het Nederlandse voorloper. [...] Ook gebruikt voor Inlander in het algemeen.’ Henk Salleveldt, *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* (Alphen aan den Rijn 1980) 149.

²⁰⁸ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 76.

maar toe. Ze waren én crimineel én nog kundig ook. Paradoxaal genoeg werkte dat het doel van de voorlichting in de hand, zonder dat dit het geloof in de voorlichting versterkte, in de zin dat de militairen meer overtuigd raakten dat de Republiek weggevaagd moest worden.

1949 was een ingewikkeld jaar voor het vijandbeeld. De soevereiniteit kwam dichterbij, Nederlandse en Indonesische troepen werkten nauwer samen, en tegelijkertijd werd er harder gevochten dan ooit. Het zorgt voor een zeer gemengd beeld in mijn data. De Nederlandse militairen scholden de vijand vaak de huid vol en traden soms ook zeer wreed en hardhandig op. Tegelijkertijd bestond verwarring over hoe om te gaan met de steeds meer verstrengelde gebieden. ‘Er zijn al fietsers,’ merkte Kerkhof november 1949 op, ‘die geen duimbreed meer uitwijken voor onze wagens, Peeters heeft het al getroffen en bij hem moeten ze zoiets zeker niet doen... De fietser ging niet opzij en Peeters natuurlijk ook niet, met het gevolg, dat de plopper op het trottoir rolde en toen riep: ‘Dat moet je over een paar maanden nog eens doen.’ En zo af en toe krijgt er een inlander een mep met een gummiknuppel, als hij midden op de weg blijft rijden...’ Anderzijds waren er ook incidenten waarbij respect en zelfs bijna vriendschappelijke gevoelens voor de vijand werden opgebracht. Buiting maakt melding van een plopper die zelfmoord pleegt door na zijn arrestatie voor een wagen te springen. ‘Hij had het waarschijnlijk niet over zijn hart kunnen verkrijgen om zijn boeven te verraden. Een pluimpje waard’ – al bleef hij tegelijkertijd maar een plopper.²⁰⁹

f. Indonesië is (nog) niet toe aan zelfstandigheid

De militairen zagen zich in deze opvatting gesteund om twee redenen. Ten eerste werden zij geconfronteerd met een land dat na twee oorlogen in puin lag. De bevolking was inderdaad hulpbehoevend en de economie moest weer worden opgebouwd. Ten tweede zagen zij de bendes die los van de Republiek opereerden en zich dus niet aan verdragen hielden, als een teken van onmacht van de Republiek om de orde in eigen gebied te handhaven. Met andere woorden: Indonesië was nog niet toe aan zelfbestuur.

Tegelijkertijd werden de militairen voortdurend geconfronteerd met Indonesiërs als persoon. Sommigen hadden gestudeerd, werkten in de kerk of hadden andere bewonderingswaardige functies of taken. De militairen maten met twee maten. Voor zover zij de Indonesiërs persoonlijk kenden, waren het prima mensen. Als volk of massa moesten zij echter niet te veel zelfstandigheid krijgen.

---

²⁰⁹ Buiting, *Dagboek van Wim Buiting*, 235.

g. Nederland werd tot optreden gedwongen

Militairen reflecteerden minder op militaire strategieën dan op operaties. Ik heb dit argument vooral opgevat als strategisch van aard en in dat opzicht gebruikten de militairen het niet vaak. Als ze het gebruikten was dit vooral om de politiek te wijzen op het nu van militair optreden. ‘Het is weer prijs [...] En zo gaat het spelletje door, dag in dag uit. Demarcatielijn en Linggadjati zijn volkomen lege begrippen geworden. Wij weten, dat alleen geweld geweld kan beteugelen.’²¹⁰ De militairen schaarden zich volledig achter dit argument.

h. Het vaderland dienen

Dit argument deed voor militairen nauwelijks ter zake, net zo min als voor de voorlichting. Opvallend is dat de militairen zich er zelfs uitdrukkelijk tegen afzetten.

i. Economische belangen

De militairen waren zich bewust van de economische belangen in Indonesië. Menig militair werd tijdelijk bij een suiker- of rubberfabriek gestationeerd. Zij zagen dit echter niet primair als een argument om militair ingrijpen te legitimeren. Fabrieken waren in hun ogen eerder strategische gelegen plaatsen zoveel mogelijk van de vijand afgeschermd moesten worden en die konden helpen om Indonesië opnieuw op te bouwen. Meestal kwamen de militairen niet verder dan een constatering dat zij bij een fabriek lagen en dat het jammer was dat deze niet draaide. Bij hoge uitzondering vermeldden zij ook uitdrukkelijk de economische waarde. ‘Toen werd de fabriek doorzocht. Een complete ruïne van gesloopte machines, en rommel, kapot geslagen vaten met stroop. Tot aan de enkels moesten we bijna door de stroop modderen. Grote gedeeltes waren verbrand, en alles stond maar te roesten. Hier was wel eens schade van enkele miljarden guldens.’²¹¹

j. Kolonie behouden (bijvoorbeeld uit nationale trots)

De meeste militairen waren niet zozeer vóór kolonialisme. Ook zij hadden door dat deze machtsvorm zijn beste tijd wel gehad had. Tegelijkertijd beschouwden zij Indonesië niet als een kolonie. Koloniën hebben was iets voor het buitenland. Nederland stond daarentegen in dienst van het onzelfstandige Indonesië en deelde er bovendien een lange geschiedenis mee. ‘t Is toch bar dat in òns Indië de opstandelingen de baas zijn. En nu wordt dat straks officieel! Arme mensen.’²¹²

---

²¹⁰ Spreeuwens, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 139.

²¹¹ Buiting, *Dagboek van Wim Buiting*, 229.

²¹² Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 79.

k. Religieuze overtuiging

Religie vormde geen hoofdargument voor militair ingrijpen voor de militairen. Voor de strenggelovigen onder hen was het verdedigen van het christelijk geloof en het beschermen van de kerkgemeenschap en het kerkgebouw wel een belangrijke bezigheid toen zij eenmaal in Indonesië waren.

l. Wraak of uitgelokte reactie

Dit is een interessant argument. Het hangt sterk samen met het vijandbeeld en het idee dat de Republiek niet welwillend is in haar onderhandelingen met Nederland. Dit argument is echter meer op operationeel niveau. Het merendeel van de omschreven acties die in de dagboeken voorkomen waren counterguerrilla. Als gevolg daarvan vielen militairen vaak alleen aan op het moment dat zij werden aangevallen vanachter de demarcatielijnen en liepen patrouilles om de vijand te onderscheppen. De spanning die dit met zich meebracht leidde soms tot onnodig wrede of wraakzuchtige acties. Militairen konden daar meestal begrip voor opbrengen, behalve wanneer echt extreem wreed werd opgetreden.

m. Gedwongen (want in dienstverband, eventueel als dienstplichtige)

Voor de dienstplichtige militairen was dit een goed argument. Tezamen met discipline was dit waar militairen zich op beriepen wanneer een militaire actie werd uitgevoerd die tegen hun zin plaats vond.

n. Het doden van Indische Nederlanders voorkomen

De militairen zagen nauwelijks reden om uit politiek oogpunt in te grijpen in Indonesië. De meesten hielden het nieuws over Indonesië voor het in dienst treden slecht bij. Ze wisten weinig van de beweegredenen van Nederlandse politici om militair in te grijpen in Indonesië en hadden vooral voor de militaire argumenten oog. Het doden van Indische Nederlanders voorkomen tijdens de Bersiap-periode was wel een vorm van legitimering die de overheid nadrukkelijk gebruikten. In de door mij onderzochte voorlichting is hier echter nauwelijks iets over terug te vinden. De voorlichtingsdiensten drukten de meeste boekjes na de Bersiap-periode verwezen hiernaar als een gebeurtenis die de militairen dienden in te dammen. Wellicht komt dit argument dan ook beter tot uiting in het herstellen van rust en orde.

3.4. Ontvangst van de voorlichting

Uit de vorige paragraaf blijkt dat militairen soms totaal andere of genuanceerdere versies van argumenten aanvoerden dan de legervoorlichting deed. De vraag is echter in hoeverre de legervoorlichting verantwoordelijk was voor de aspecten van de argumenten die wel

overeenkwamen. Een causaal verband tussen de voorlichting en de wijze waarop de militairen het ingrijpen legitimeerden, is moeilijk is aan te tonen. Als militairen argumenten gebruikten die de voorlichting ook hanteerde, hoeft dit echter niet te betekenen dat die mening ook het gevolg is van voorlichting. In de volgende grafiek wil ik dan ook laten zien in hoeverre de dagboeschrijvers voorlichting als bron voor hun argumenten noemden. Ik heb alle ingevoerde fragmenten hierin meegenomen en geen gebruik gemaakt van gemiddelden:

		Bron waaruit het legitimeringsargument afkomstig is									
		Eigen waarneming		Voorlichtingsmaterialen		Indonesische bronnen (bijv. eigen militairen, bevolking of tegenstander)		Nederlandse bronnen (bijv. familie, vrienden of Nederlandse kranten)		Onbekende bron	
		Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Het type argument dat wordt aangehaald om militair ingrijpen in Indonesië te legitimeren	orde/rust/veiligheid/recht herstellen en een staatskundige eenheid creëren	15	37,5%	5	12,5%	2	5,0%	4	10,0%	14	35,0%
	de bevolking helpen	50	80,6%	4	6,5%	1	1,6%	0	0,0%	7	11,3%
	het land opbouwen	0	0,0%	1	20,0%	0	0,0%	0	0,0%	4	80,0%
	Indonesië bevrijden	3	23,1%	1	7,7%	3	23,1%	0	0,0%	6	46,2%
	Vijandbeeld	134	46,4%	7	2,4%	52	18,0%	0	0,0%	96	33,2%
	Indonesië niet toe aan zelfstandigheid	3	50,0%	1	16,7%	0	0,0%	0	0,0%	2	33,3%
	Nederland werd tot optreden gedwongen	4	50,0%	3	37,5%	0	0,0%	0	0,0%	1	12,5%
	vaderland dienen	5	83,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	16,7%
	Economisch gewin	2	40,0%	1	20,0%	1	20,0%	1	20,0%	0	0,0%
	Kolonie behouden	1	25,0%	1	25,0%	0	0,0%	0	0,0%	2	50,0%
	Religieuze overtuiging	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
	Wraak of actie/reactie	20	58,8%	2	5,9%	6	17,6%	3	8,8%	3	8,8%
	Gedwongen (want dienstplichtig)	5	83,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	16,7%
het doden van Indische Nederlanders voorkomen	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	2	100,0%	

Figuur 3.3: De bron van alle legitimeringsfragmenten, uitgesplitst naar onderwerp
Bron: eigen berekeningen op basis van fragmenten uit zeven dagboeken.

Het aantal rechtstreekse verwijzingen naar voorlichting in de dagboeken is niet heel groot. Vaak maakten militairen in hun dagboeken helemaal geen verwijzing naar de bron. Dit past ook in de schrijfstijl: de dagboeken zijn geen documenten waarin de militairen verantwoording aflegden, maar waarin zij beschreven wat zij meemaakten en hoe zij zich voelden. Daar komt bij dat een kleine 30% van de fragmenten een onbekende bron heeft waar voorlichting ook deel van uit zou kunnen maken. Een aanzienlijk deel van de uit Indonesië afkomstige bronnen zijn militairen en vrienden van de auteur, die zelf ook aan voorlichting bloot gesteld waren.

Bert Ronner, die aan het begin van dit hoofdstuk stug volhield dat de Legervoorlichtingsdienst ‘zeker niet’ bestond, herkende de voorlichting niet als zodanig. Ronner verwees bijvoorbeeld naar radioprogramma’s en het maken van een film die beide door de LVD georganiseerd werden. Het gebrek aan verwijzingen naar voorlichting, kan ook dus ook geweten worden aan onwetendheid en desinteresse over de bron. Regelmatig staat in dagboeken te lezen: ‘Het gerucht gaat...’ of ‘Ik heb gehoord/gelezen dat...’ Soms namen militairen de voorlichting ook niet serieus: ‘We krijgen een boekwerkje, "scheepspraet", waarin de gang van zaken op een troepentransportschip uitvoerig wordt beschreven. [...] De schrijver van het boekje meent diverse keren grappig te zijn.’²¹³

Overeenkomstig met de scriptie van Imandt blijken de belangrijkste voorlichtingsbronnen voor militairen de berichtgeving van commandanten (vaak in de vorm van voorgelezen brieven en dagorders), de radio, en allerlei voorlichtingsbladen en brochures te zijn.²¹⁴ Alle door mij onderzochte militairen hadden toegang tot een radio (hoewel stroomtoevoer nog wel eens een probleem was). De dagboekschrijvers verwezen ook regelmatig naar voorlichtingsmedia zonder dat zij het specifiek over legitimeringargumenten hadden. Uit de notities die ik hierover heb gemaakt, komt inderdaad naar voren dat radioberichten, dagorders en voorlichtingskranten en –bladen tot de meest opgemerkte voorlichtingsmedia behoren.

Door verandering in voorlichting door de tijd heen aan te geven, is het goed mogelijk het verband tussen voorlichting en de militaire ontvangst te versterken. Met name de verschillende labels helpen hierbij. De legervoorlichting bediende zich van specifieke woorden om het strategisch narratief te ondersteunen. ‘Rust en orde’, en ‘recht en veiligheid’ zijn duidelijke, vanuit de top opgelegde begrippen. Hoewel bij dit argument maar 5% van alle fragmenten de voorlichting als bron noemde, moge duidelijk zijn dat dit percentage in

---

²¹³ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 35.

²¹⁴ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 83.

werkelijkheid veel hoger moet liggen. Hetzelfde geldt voor het vijandbeeld. Militairen en voorlichters spraken in dezelfde termen: ploppers, extremisten, rampokkers, benden, terroristen, Janners, enz. Florine van Berne waarschuwt voor de mogelijkheid dat deze overeenkomsten het resultaat zijn van intersubjectiviteit tussen militairen onderling. Militairen in Indonesië creëerden immers een eigen jargon.²¹⁵ Ook is het mogelijk dat de legervoorlichting deze termen weer van de militairen overnam om beter bij hun beleveniswereld aan te sluiten. Van dit laatste heb ik echter geen bewijs gevonden; van het tegenovergestelde wel.

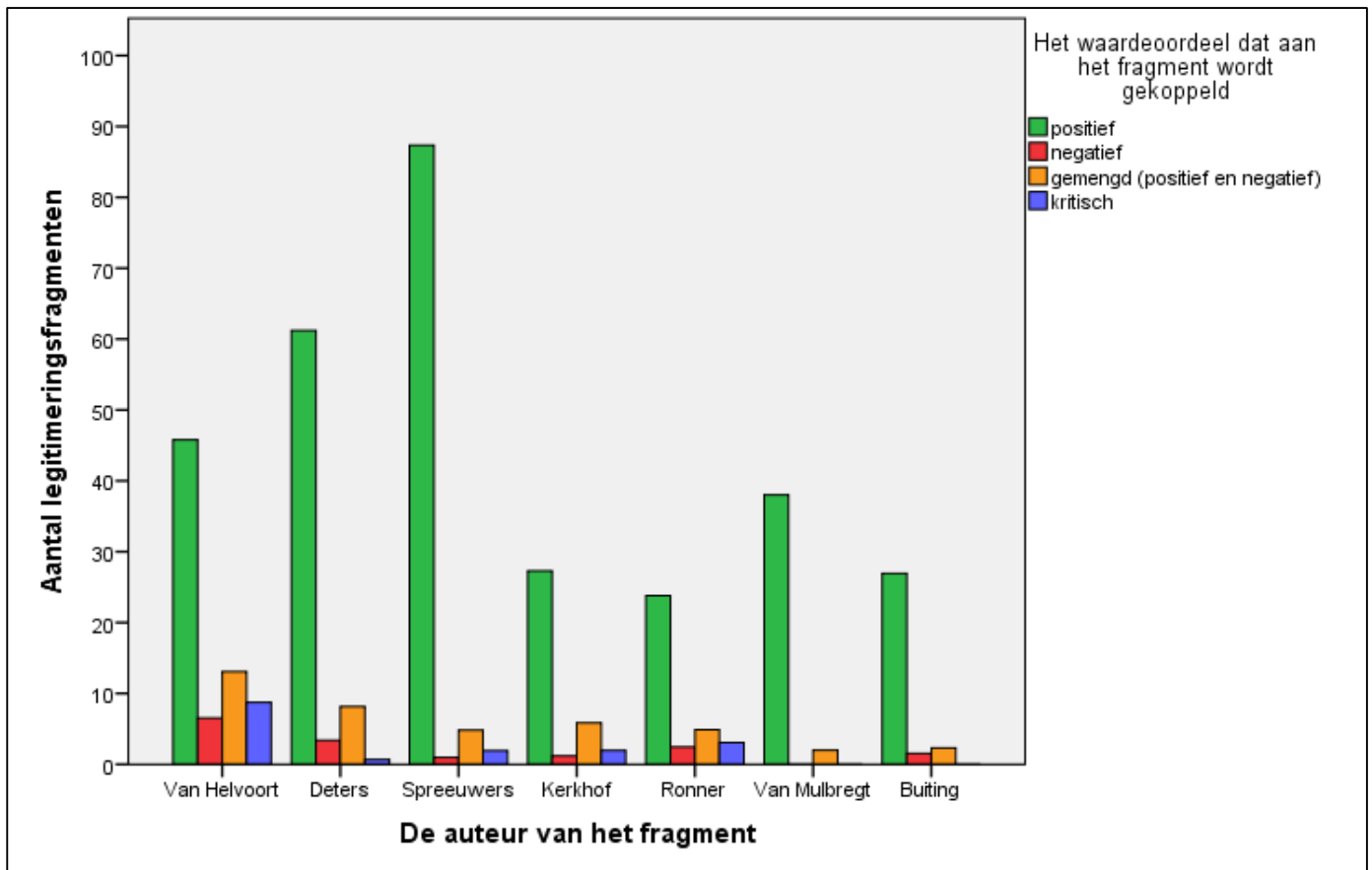
Zoals Zweers schreef, hield Spoor zich actief bezig met het framen van het conflict. Hij maakte geen onderscheid tussen het regeringsleger van de Republiek en andere strijdgroepen. Bij berichten over gevechtshandelingen moest men zo min mogelijk spreken over Indonesische of Republikeinse troepen maar bij voorkeur over ‘Javanese irregulars, terroristen enzovoort’. De tegenstander werd wel tot guerrilla maar nauwelijks tot geregelde oorlogvoering in staat geacht. Er was dus geen sprake van een oorlog maar van een binnenlands conflict.’ De Nederlandse militairen vochten volgens Spoor tegen bendes criminelen, merkte ook Imandt op.²¹⁶ Dit soort termen zijn uitdrukkelijk in de voorlichting terug te vinden en van hogerhand opgelegd. Zoals uit de vorige paragraaf bleek, namen militairen deze termen maar ten dele over.

Welke omstandigheden van de militairen beïnvloedden de mate waarin zij voorlichting ontvingen en zich hier ook door lieten overtuigen? Aangezien ik maar zeven dagboeken heb onderzocht, kan ik hier geen sluitende uitspraken over doen. Alle militairen schreven anders in hun dagboek. Voor sommige was het een minutieus verslag van ervaringen, twijfels en overwegingen terwijl het voor anderen een eenvoudige opsomming was van belevenissen. De mate waarin voorlichting expliciet genoemd werd, verschilt dus sowieso per dagboek. Naast dit verschil in bronnen, vallen nog enkele tendensen op.

---

²¹⁵ Van Berne, “Ze maken het je vijand, anders schiet je niet.”, 34.

²¹⁶ Zweers, “Doodzwijgen leek de beste oplossing”, 33
Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 29.

Figuur 3.4: *Het aantal fragmenten en hun waardering per dagboekschrijver*
 Bron: eigen berekeningen op basis van fragmenten uit zeven dagboeken.

Het aantal fragmenten is gewogen naar het aantal pagina's per dagboek (uitgaande van een basis van 200) en het aantal woorden per pagina (vooral relevant voor het minder dicht beschreven handgeschreven dagboek van Ad van Mulbregt).

Wat allereerst van belang is, was de instelling waarmee de militairen naar Indonesië vertrokken. De dienstplichtigen, die over het algemeen veel minder gewillig waren om naar Indonesië te gaan, waren minder geïnteresseerd in legitimering dan de oorlogsvrijwilligers. In figuur 3.4 is te zien dat OVW'ers Gerben Deters en Roelf Spreeuwers inderdaad gemiddeld meer op legitimering reflecteerden dan de dienstplichtigen. Zij waren echter wel minder kritisch. Deters bleef heilig in het doel geloven dat de Republiek verslagen moest worden. Dat maakte hem, gezien het feit dat de Republiek niet verslagen werd, wel steeds cynischer. 'Wat doe ik nog langer in dit land? Het haalt toch niets meer uit.'²¹⁷ De dienstplichtigen waren kritischer. Van Helvoort bijvoorbeeld, dacht regelmatig na wat hij nu eigenlijk in Indonesië kwam doen. 'Op de suikerfabriek, waar Hollanders met karabijnen rondliepen werden de pelotons-commandant, een Menadonese sergeant-majoor, en ik uitgenodigd om thee te komen

²¹⁷ Deters, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger*, 187.

drinken. De rest van het peloton kon water krijgen. De Pec ging er niet op in en zei: "Iedereen of niemand." Het werd niemand. Voor dat soort gasten zitten we in Indië.²¹⁸

Een ander aspect dat verschil maakt, is de functie die militairen verrichten. Van Helvoort en Kerkhof kwamen alle twee niet als infanterist. Ze waren hospik en militaire politie, en konden hun aanwezigheid in Indonesië op een ander manier legitimeren. Van Helvoort gebruikte vaak het argument dat hij kwam om de militairen en de bevolking te helpen. Kerkhof schreef ook een militair ondersteunende taak te hebben. Als hij bijvoorbeeld boetes uitdeelde voor het niet dragen van de helm zei hij dit ook niet leuk te vinden, maar wel belangrijk voor de veiligheid van de militairen. Als gevolg hiervan beriepen Kerkhof en Van Helvoort zich vaak ook alleen indirect op het legitimeringsnarratief.

Ten derde was de mate van geweld waarmee de militairen geconfronteerd werden van belang. De dagboekschrijvers die veel vochten, zaten voortdurend in onzekerheid, leidden een eentonig bestaan en werkten hard. Omdat de guerrillastrijd uitzichtloos leek, stonden zij meestal cynisch tegenover de gevoerde politiek. Tegelijkertijd vormden militairen het overgrote deel van de ‘vijandbeeld’-argumenten voor, tijdens of na een gevechtssituatie, of nadat de schrijver via vrienden of media over een dergelijke situatie gehoord had. Ditzelfde gaat op voor alle gevallen waarin militairen het ‘wraak of reactie’-argument gebruikten en voor een deel van de ‘het helpen van de bevolking’-argumenten. De gevechtssituaties op zich leidden wel tot reflectie op legitimering. Militairen in gevechtssituaties beriepen zich meer op het argument dat de vijand verslagen moest worden, maar namen de omschrijving van die vijand zoals deze in de voorlichting vermeld stond, veel minder over dan militairen die zich niet in een gevechtssituatie bevonden.

Een laatste factor die van belang was bij de acceptatie van de voorlichting, was de locatie van de militair. Hoewel mijn gegevens hiervoor beperkt zijn, waren militairen op buitenposten minder ontvankelijk voor voorlichting dan militairen op hoofdkwartieren. De militairen die vooral in onder Nederland vallend gebied werkten, verwezen voor hun bronnen vaker rechtstreeks terug naar de voorlichting. Ronner, Van Mulbregt, Kerkhof en ten dele Van Helvoort bevonden zich voornamelijk op hoofdkwartieren. Tijdens Van Helvoorts eerste jaar, toen hij nog vlak bij een buitenpost zat, schreef hij: ‘Van de jongens van de overkant hoor ik dat er een “politioenele actie” is begonnen. Wat dat inhoudt weten zij ook niet.’²¹⁹ Voorlichtingsmateriaal werd dus minder goed ontvangen op de buitenposten. De boodschap zelf werd wel ontvangen. Alle dagboekschrijvers kenden het legitimeringsnarratief.

---

²¹⁸ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 146.

²¹⁹ *Ibidem*, 68.

3.5. Conclusie

De Nederlandse militairen bestonden uit een zeer gevarieerd gezelschap. Hun achtergronden en de verwachtingen waarmee zij de oorlog instapten, maakten dat zij verschillend op de voorlichting reflecteerden en niet allemaal even ontvankelijk voor de voorlichting waren. Het is te kort door de bocht om te stellen dat de militairen de voorlichting zonder enige kritiek overnamen. Iedere militair, al lijkt hij geïndoctrineerd en heeft zijn dagboek af en toe meer van een telegram weg dan van een dienstverslag, heeft aangetoond in meer of mindere mate over de legitimering van hun missie na te hebben gedacht.

De mate waarin de militair op de legitimering reflecteerde, was afhankelijk van meerdere factoren. Allereerst waren fysieke omstandigheden belangrijk. Militairen dachten in perioden met geweld meer na over het doel van hun missie. De ‘Eerste Politionele Actie’ is bijvoorbeeld een echte uitschieter. Dit betekende niet gelijk dat militairen ook openstonden voor en toegang hadden tot de voorlichting. In gevechtssituaties, die vooral op buitenposten voorkwamen, hadden militairen minder toegang tot voorlichting. Al mijn zeven dagboekschrijvers hadden wel toegang tot de radio. Van gedrukt materiaal en zeker het bioscoopnieuws was echter minder sprake op een buitenpost.

Daarnaast was de achtergrond van de militair belangrijk. Militairen die gedesinteresseerd waren of geen enkele affiniteit met politiek hadden, reflecteerden minder vaak op de legitimiteit, maar waren wel kritisch. OVW’ers waren over het algemeen meer betrokken. Zij maakten echter niet meer dan de dienstplichtigen vermelding van voorlichting. Ditzelfde gold voor militairen die een rol vervulden waarbij zij voornamelijk ondersteunend werk verleenden. Zij waren niet per se minder vatbaar voor de voorlichting en ontvingen er ook niet meer van, maar hoefden zich minder vaak op de legitimering van het militair ingrijpen te beroepen om hun aanwezigheid te verantwoorden.

De Nederlandse militairen waren overtuigd van het ideologische doel van de missie. De opvatting dat Indonesië bevrijd, de bevolking beschermd en de vijand verslagen moest worden, werd door de militairen gedeeld met de voorlichting. Wel vroegen militairen zich in toenemende mate af of hun inspanningen het waard waren als de gewenste resultaten uitbleven. Dit deed niet alleen twijfelen aan het nut van de missie, maar ook aan de ideologische legitimering.

De specifiekere argumenten die de legervoorlichting uitgaf, bijvoorbeeld de aard van de vijand en van de bevolking, werd door militairen wel gehoord, maar niet geloofd. De

vijand bestond niet voornamelijk uit Japanners of uit door Japan opgehitst bendes. De hoofdvijand, de Republiek, was een georganiseerd leger, dat op het gebied van propaganda en inlichtingen zeker niet onderdeed voor de Nederlanders. De Nederlandse militairen namen de termen van de voorlichting, als 'extremist' en 'plopper' over. De ongeorganiseerde, eensoortige en chaotische connotatie die de voorlichting hieraan verbond, lieten zij echter terzijde liggen.

Kijkend naar het model van Stuart Hall kan worden geconcludeerd dat de legervoorlichting, ondanks problemen met het beleid en de organisatie, goed aankwam. Militairen accepteerden de ideologie van de legitimering van de voorlichting, maar geloofden niet in de specifieke details die zij voorgeschoteld kregen. De betekenis van die de legervoorlichting aan de legitimeringsboodschap toekende, overtuigde de militairen slechts ten dele.

4. Een wereld van verschil: de ontvangst van de voorlichting door militairen verklaard.

*‘Als hier geen ploppers woonden zou het echt een paradijs op aarde zijn’.*²²⁰

4.1. Introductie

In het vorige hoofdstuk heb ik geconstateerd dat de militairen een dubbele houding jegens de voorlichting koesterden, zowel met betrekking tot de verstrekte materialen als op inhoud. Wat betreft materiaal werd veel geklaagd over het gebrek aan (vooral politieke) informatie. Soms verweten de militairen dit de voorlichting met naam en toenaam. Anderzijds leken alle militairen op de hoogte van het te behalen doel in Indonesië: namelijk het herstellen van recht, veiligheid, rust en orde. De meest interessante tegenstelling doet zich echter voor op inhoud. Aan de ene kant gebruikten de militairen grotendeels dezelfde ideologische argumenten om de oorlog te legitimeren als de voorlichtingsdiensten, hoewel de eerstgenoemden ook dienstplicht, wraak en schieten omdat de tegenstander schoot als argumenten aanvoerden. Deze ‘onofficiële’ argumenten werden echter aanzienlijk minder gebruikt dan de ‘officiële’.

Als de militairen hun vertrouwen in de gebrekkige toevoer van voorlichting al verloren waren en cynisch opmerkten dat de dienst die deze verzorgde vast niet bestond, is het dan wel reëel om aan te nemen dat de militairen zich zonder slag of stoot lieten overtuigen? Volgens het model van Hall is dit bijna onmogelijk. Een voorlichtingsbeleid heeft een doel en past de weergave van gebeurtenissen altijd aan dit doel aan. Het is selectief en wordt nooit klakkeloos ontvangen, laat staan geaccepteerd, door de doelgroep.²²¹ Ieder mens heeft agency en aangezien de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog een afloop had die geen Nederlander verwacht had, is het waarschijnlijk dat het discours van waaruit de voorlichting werd opgesteld, compleet afweek van het discours waarin de militairen zich bevonden.

Anderzijds is uit mijn vorige hoofdstuk dan ook gebleken dat de militairen de inhoudelijke termen wel overnamen, maar hier hun eigen invulling aan gaven. Tegen de voorlichting en vooral de door de voorlichting gepropageerde doelen van de missie, keken de militairen steeds sceptischer aan. Bijvoorbeeld: zowel de voorlichtingsdiensten als de militairen beschouwden het vijandbeeld als een goede reden voor militair ingrijpen. De voorlichting presenteerde de vijand enerzijds als door Japanners opgestookte groepen en anderzijds als losgeslagen plunderde benden en jongeren. De militairen hadden echter een

---

²²⁰ Kerkhof, *1000 dagen*, 404.

²²¹ Stuart Hall, ‘Encoding/decoding’, in Stuart Hall e.a. (eds.), *Culture, media, language* (London 1980) 130-131.

veel genuanceerder vijandbeeld: Japanners speelden nauwelijks een rol, vijand en bevolking waren vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden en in zeldzame gevallen bestond er ook begrip voor de beweegredenen van de vijand.

De voorlichting, zo kan worden geconstateerd, bereikte de militairen dus goed. Dit is verrassend, aangezien de organisatie van de dienst en de beperkte middelen anders suggereren. Tegelijkertijd werd de voorlichting vaak bekritiseerd op grond van de eensoortige informatie en de gebrekkige verstrekking. Daarnaast hanteerden de militairen ook een andere uitleg van de legitimeringsargumenten dan de voorlichtingsdiensten deden. Deelvraag 3 luidt dan ook als volgt: *Hoe kan de dubbele houding van de militairen jegens de voorlichting worden verklaard?* Het antwoord op deze vraag biedt niet alleen een verklaring voor de wijze waarop de militairen naar de voorlichting keken, maar geeft ook extra nuancering in het antwoord op de vraag in hoeverre militairen echt overtuigd werden door de voorlichting.

Om antwoord te geven op deze vraag, pas ik een discoursanalyse toe, waarbij de volgende twee begrippen van belang zijn: *intertekstualiteit* en *intersectionaliteit*. Ze veronderstellen de voorlichting zijn betekenis krijgt aan de hand andere teksten, en de sociale en fysieke omgeving buiten de tekst. Mijn hypothese is dat de voorlichting betekenis kreeg aan de hand van het al bestaande koloniale discours, die de intertekstuele omgeving vormde, waar de voorlichting en militairen meerdere malen aan refereerden. Tegelijkertijd werd deze betekenis gevormd naar aanleiding van de werkelijke gebeurtenissen waar voorlichters en militairen in Indonesië mee werden geconfronteerd. Als dit discours en deze ervaringen voor de voorlichters en militairen op enig punt met elkaar botsten, maakt dit duidelijk waarom de militairen het voorlichtingsmateriaal gedeeltelijk herinterpreteren.

De vraag is dus wat het koloniaal discours was waar de voorlichting en militairen zich op baseerden en in welke omgeving de voorlichting betekenis werd gegeven. In hoofdstuk 2 is de context van de voorlichting gedeeltelijk al weergegeven. De voorlichting kwam tot stand vanuit het propagerende en voorlichtende doeleinden. Dit betekende dat de legervoorlichting zich in een split bevond tussen het weergeven van de politieke werkelijkheid en de idealistische overtuiging. In de volgende paragrafen zal ik eerst ingaan op het koloniaal discours. Waar bestond dit uit, in hoeverre werd het bestrijd en wat waren voor militairen de belangrijkste bronnen van waaruit zij dit discours meekregen?

4.2. Kerk, school en opvoeding: kolonialisme als het heersende tijdsbeeld

4.2.1. Koloniaal discours

Ann Laura Stoler stelt dat koloniale autoriteit gebaseerd was op twee invloedrijke, maar onware premissen. De eerste was dat Europeanen in de koloniën een eenheid vormden die zich gemakkelijk onderscheidde van andere inwoners en haar eigen biologische en sociale kenmerken had. Het was daarmee een natuurlijke gemeenschap gebaseerd op gemeenschappelijke klassenbelangen, raciale kenmerken, politieke affiniteit en een superieure cultuur. De tweede premisse vloeide hieruit voort en stelde dat de grenzen tussen de kolonisator en koloniale onderdaan vanzelfsprekend waren en gemakkelijk te trekken waren.²²²

Peter Hulme definieert koloniaal discours als het geheel van op taal gebaseerde praktijken die verenigd zijn in hun inzet in het beheer van koloniale verhoudingen. Het onderliggende idee van koloniaal discours is de veronderstelling dat gedurende de koloniale periode grote delen van de niet-Europese wereld geproduceerd werden door een discours dat sets van vragen en veronderstellingen, methoden van procedure en analyse, en teksten en afbeeldingen bij elkaar brengt. Het gaat, zo stelt Sara Mills dus niet om een groep teksten die toevallig hetzelfde onderwerp hebben, maar om praktijken en regels die dergelijke teksten en het achterliggende gedachtegoed produceerden. Hoewel het koloniaal discours rigide en oppermachtig leek, stelt Mills dat het discours wel degelijk betwist werd.²²³ Niet alleen hadden de Indonesische bewoners agency, ook vanuit Nederland werd het discours in allerlei gradaties betwist. Er is uiteraard een lijn aan te duiden in het discours, maar deze is niet keurig afgekaderd.

Het produceren houdt in dat de koloniën weergegeven werden vanuit een westers perspectief en door westerlingen. In de negentiende eeuw waren wetenschappers, reizigers, dichters en schrijvers hiervoor verantwoordelijk. Zij gaven de koloniën weer als de Ander, compleet tegengesteld aan en onbereikbaar voor de Westerling, maar wel door diezelfde westerlingen geproduceerd.²²⁴ Instituties die dit discours faciliteerden waren onder andere het onderwijs, familie en betaald werk.²²⁵

---

²²² Ann Laura Stoler, *Carnal knowledge and imperial power: race and the intimate in colonial rule* (Londen 2010) 42.

²²³ Mills, *Discourse*, 106-107, 128-130.

²²⁴ *Ibidem*, 107.

²²⁵ Jacco Sterkenburg, Annelies Knoppers, en Sonja de Leeuw 'Constructing racial/ethnic difference in and through Dutch televised soccer commentary' *Journal of Sport and Social Issues* 36 (2012) 423.

4.2.2. *Faciliterende instituten*

De Nederlandse militairen die naar Indonesië vertrokken, waren daar nog nooit geweest. Indonesië was een plaats van horen zeggen. In Indonesië zelf woonden ten tijde van de Tweede Wereldoorlog ongeveer driehonderdduizend Indiërs van Nederlandse afkomst.²²⁶ Het continent bezoeken was slechts weggelegd voor een kleine groep bestuurders, zakenlieden en schippers die kwam om er enkele jaren te werken.²²⁷ De meeste militairen waren min of meer een doorsnede van de bevolking en waren, zeker de dienstplichtigen, te jong om die reis ooit gemaakt te hebben. Hun voorkennis beruste dus op andere bronnen. Als belangrijkste bronnen van zowel kennis over Nederlands Indië als kennis over hoe zij zich in Indonesië dienden te gedragen, noemden zij, in orde van grootte, hun school, de kerk en hun opvoeding.

De socioloog John Willinsky onderscheidt in de imperialistische educatieve dynamiek twee elementen. Allereerst begint deze dynamiek met het aanschouwen en positioneren van de Ander. Ten tweede moet de Ander, de onwetende bevolking, onderwezen worden.²²⁸ Hij stelt dat onderwijs over de koloniën vooral betrekking had op wat de kolonisator kon leren aan de Ander en niet zozeer naar wat de kolonisator van de Ander kon leren. In navolging van Descartes lag de nadruk op perceptie, het vermogen om na te denken en niet alleen blind op de zintuigen te vertrouwen. De Ander aanschouwen leidde tot zelfbegrip en was dus alleen relevant voor zover ze het westen een spiegel bood. De koloniën waren hierdoor verworden tot een tentoonstelling waar kennis kon worden vergaard. Kennis verkrijgen over de Ander was dan ook niet zozeer om die Ander te doen, maar om het bezitten van zoveel mogelijk objectieve kennis. Het privilege van onderwijs bleef zo voorbehouden aan het westen.²²⁹

Door het reizen naar maar ook het bezetten van de koloniën werden de koloniale landen geconfronteerd met de negatieve gevolgen van kolonialisme, zoals onderdrukking. In plaats van dat zij reflecteerden op de (bij hen zelf liggende) oorzaak, dachten zij juist na over hoe de westerlingen deze ellende op konden lossen. De koloniale landen bleven dus zelfgeoriënteerd en gericht op zelfverbetering. Gezien het superioriteitsidee van koloniale landen, lag de nadruk van de imperialistische educatieve dynamiek lag op het onderwijzen van de

---

²²⁶ H. L. Zwitser, bespreking van W. Willems, J. de Moor (eds.), *Het einde van Indië. Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 112 (1997) 314-315.

²²⁷ Philip D. Curtin, *The world and the west. The European challenge and the overseas response in the age of empire* (Cambridge 2000) 239.

²²⁸ John Willinsky, *Learning to divide the world. Education at Empire's end* (Minneapolis en London 1998) 55.

²²⁹ *Ibidem*, 56-57.

Ander in het worden zoals Wij. Worden als Wij bestond uit het overnemen van de taal, de cultuur en gewoonten, maar ook de godsdienst.²³⁰

Een goed Nederlands voorbeeld van deze zelfverbetering is Multatuli's boek *Max Havelaar*. Wie het leest, ontdekt dat het eigenlijk geen aanklacht tegen het imperialisme is. In een vlammend betoog omschreef hij op emotioneel betrokken wijze de gruwelijkheden die jegens de bevolking van het huidige Indonesië zijn begaan. Wat hij hierin echter vooral veroordeelde, was de lakse houding van de Nederlandse bestuurders tegenover de lokale bevolking. Hij vond dat het aan de Nederlandse bestuurlijke in Nederlands-Indië elite was om corruptie en wreedheden in te tomen en omdat zij daar niet in slaagden, diende de Nederlandse overheid zelf in te grijpen. Vandaar dat hij zijn slotwoord ook richtte aan de koning Willem III en hem opriep zich te bekommeren om het lot van *al* zijn onderdanen.²³¹

Het werk van Multatuli wordt vandaag de dag als een van de belangrijkste literaire werken beschouwd en is vrijwel zijn gehele looptijd een groot succes geweest.²³² Het sluit dan ook naadloos aan op het koloniale discours zoals dat in schoolmethoden terug te vinden was. In zijn scriptie over geschiedenisonderwijs schrijft Leo de Bruin citeert hij uit de methode *Het Leerboek der Geschiedenis van Nederlandsch Oost-Indië* geschreven door A.J. Eijkman en F.W. Stapel, en gepubliceerd tussen 1917 en 1930. In de inleiding vat hij het perspectief van Nederland op Indonesië keurig naar het tijdsbeeld samen:

‘Evenals een vader en moeder hun kind tot een zelfstandig wezen opvoeden, dat z'n eigen weg kan gaan en de ouderlijke zorg kan missen, zoo moet, naar veler overtuiging, ook het moeder er naar sterven zichzelf voor de kolonie overbodig te maken. Maar tusschen de jeugd van den mensch en het tijdperk van zijn vollen wasdom ligt een leer- en werktijd van vele jaren; evenzoo kan ook een kolonie met een primitieve bevolking niet zoo maar ineens ‘volwassen’ worden.’²³³

De Bruin merkt op dat het cultuurstelsel inderdaad negatief in de Nederlandse schoolboeken omschreven werd. De schoolboeken weergaven de Atjeh-oorlog op verschillende wijze. Sommige hadden slechts oog voor het Nederlandse perspectief, andere ook voor de troepen op Sumatra. Wel, stelt De Bruin, klinkt er trots door op dit

---

²³⁰ *Ibidem*, 55.

²³¹ Multatuli, *Max Havelaar Of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij* (Amsterdam 1988, 11de druk) 194.

²³² Pamela Pattynama, ‘“... de baai... de binnenbaai...”: Indië herinnerd’, (Amsterdam 2007) 14-15.

²³³ A. J. Eijkman en F.W. Stapel, *Leerboek der Geschiedenis van Nederlandsch Oost-Indië* (Den Haag 1930) 6, geciteerd in Leo de Bruin, *Geschiedenisonderwijs en de nationale identiteit* (masterscriptie, Universiteit Utrecht 2011) 30.

beschavingsoffensief. ‘Het lijkt wel alsof de Nederlanders met trots het boetekleed aantrokken de Indiër met opgeheven hoofd de ereschuld terugbetaalden.’ De beschavingsmissie was de rechtvaardiging voor de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië.²³⁴

Begin twintigste eeuw verwierp de Nederlandse overheid de Indonesische exploitatie. Ze hanteerde een nieuw beleid, de ‘ethische politiek’. De nadruk kwam te liggen op volksopvoeding en onderwijs in de vorm van christelijke zending. De zending steeg daardoor ten opzicht van de voorgaande eeuw explosief. Het geld dat verdient was aan het malafide cultuurstelsel moest weer terug worden gegeven aan de Indonesische bevolking. In de praktijk betekende dit dat vooral geïnvesteerd werd in irrigatie, migratie, onderwijs, gezondheidszorg en de rechtspraak. Kerstening, zo was het idee, zou politieke stabiliteit in de koloniale gebieden brengen.²³⁵

Ook de zending paste uitstekend in het koloniale discours en droeg daar aan bij. Nederlandse kerken deden verslag van het goede missie- en zendingswerk dat hun kerk of geloofsgemeenschap zoals verrichtte. Dit creëerde betrokkenheid bij de Nederlanders, waarbij het zendingswerk aansloot op wat zij hierover op school leerden. De opvattingen die Nederlanders vanuit de opvoeding meekregen over Indonesië zijn niet zo eenduidig en hebben ook geen duidelijk te bereiken missie. Ze bestaan eerder uit een collectie van sentimenten die terloops meegegeven werden.

De Ander had zijn plaats vooral in Indonesië zelf. Bij wet was het moeilijk om als Indonesiër naar Nederland te migreren. Dit werkte al bestaande stereotypen in de hand. De Ander was exotisch, maar ook gevaarlijk. De Indonesische bevolking was fundamenteel anders in aangezicht en inborst. Hoe donkerder de huidskleur, hoe groter de associatie met het kwade.²³⁶ Indonesiërs werden gezien als een groep mensen waartoe afstand behouden moest worden. Ook in Indonesië meenden de Europeanen dat ‘de inlanders’ alleen van belang waren voor zover zij hun functies verrichtten.²³⁷ De Nederlandse en Nederlands-Indische politici waren als gevolg van het tijdsbeeld ervan overtuigd dat de Indonesische bevolking absoluut nog niet klaar was om op eigen benen te staan.²³⁸

---

²³⁴ Leo de Bruin, *Geschiedenisonderwijs en de nationale identiteit* (masterscriptie, Universiteit Utrecht 2011) 33.

²³⁵ Denise Parengkuan, ‘De ‘Ethische Politiek’ in Indonesië (1900-1950). *Verborgene Verhalen: Aaf Brandt Corstius* (1): <http://www.npogeschiedenis.nl/verborgenverleden/verborgenverhalen/De-Ethische-Politiek.html> (2 juli 2015).

²³⁶ Allison Blakely, *Blacks in the Dutch world; the evolution of racial imagery in a modern society* (Bloomington 1993) 282.

²³⁷ Nanda Polderman, *De jeugtherinneringen aan Nederlands-Indië* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2014) 56.

²³⁸ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 52-53.

4.2.3. *Het koloniaal discours van de voorlichting en de militairen*

De voorlichting en militairen bevestigden dit discours grotendeels. De legervoorlichting bouwde haar legitimering hier zelfs grotendeels bovenop. Zo zegt *Onze taak over zee*: ‘Gedurende een tijdvak van meer dan veertig jaar gaven velerlei Indonesische bewegingen en partijen steeds opnieuw uitdrukking aan de wens tot een groter mate van zelfstandigheid. De Nederlandse regering kwam aan deze drang tegemoet door het voeren van een z.g. ontvoogdingspolitiek, die de opvoeding tot Indonesische zelfstandigheid tot doel had.’ De gewapende groeperingen, die een ‘staatsgreep’ in Indonesië pleegden, maakten misbruik van de Tweede Wereldoorlog en het feit dat Nederland al niet direct een bezettingsmacht inzette. Zonder hulp van Nederland, zou Indonesië nooit haar eigen land kunnen opbouwen. ‘Want het Indonesische volk bezit niet voldoende technici en deskundigen, op allerhande gebied, om die wederopbouw geheel alleen te bewerkstelligen – laat staan een volkomen nieuw staatsapparaat van de grond af op te trekken, zodanig dat recht, veiligheid en welvaart van iedereen gewaarborgd zullen zijn.’²³⁹

Indië waarom wij er heen gaan legde nog meer nadruk op de verplichte taak die Nederland jegens Indonesië te vervullen had. ‘Laten we eens aannemen, dat de volken van Java en Sumatra in eigen kring werkelijk vrijheid genieten en dat wij hun die laten. Wij trekken ons terug Wij geven hun alles cadeau wat wij ginds hebben gebouwd, de fabrieken, de reusachtige waterwerken, de spoorwegen, de havens, de telefooncentrales, de ziekenhuizen, de scholen, de asphaltwegen, de bruggen, de radiostations, de ondernemingen, noem maar op. Wij hebben immers den Indonesiër altijd zoo vreeselijk onderdrukt? Wat gebeurt er nu? Daar ligt een reuzenland, met reuzenrijkdommen, maar zonder geld.’²⁴⁰ Het boekje impliceert dat andere landen daar wel eens misbruik van zouden kunnen maken en Indonesië opnieuw zouden koloniseren. Zo kon Indonesië dus alleen echt vrij zijn, als Nederland die vrijheid zou bewaken.

De ‘reuzenrijkdommen’ vielen ook de militairen op. ‘Eindelijk betreden wij dan het land, waar wij zo lang naar verlangd hebben waar wij op school zoveel van gehoord hebben. Eindelijk is het zover.’²⁴¹ Frans Kerkhof maakte in zijn dagboek notities over Banka en Biliton. ‘Ik herinner me nog van de schoolbanken, dat daar tin gevonden wordt.’²⁴² Ook Ad van Mulbregt voer langs de ‘tineilanden’.²⁴³ Op school waren de militairen vooral

---

²³⁹ *Onze taak overzee*, 1.

²⁴⁰ *Indië waarom wij er heen gaan*, 9.

²⁴¹ Spreeuwens, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 44.

²⁴² Kerkhof, *1000 dagen*, 91.

²⁴³ Ad van Mulbregt, *Indisch dagboek van Ad v. Mulbregt* (dagboek is in beheer van Fleur van Mulbregt) 41.

onderwezen in de geografie van Indonesië. In de kerk kregen zij een ander perspectief aangereikt en zagen zij ook wat in Indonesië zoal verbeterd was door de Nederlanders. Bert Ronner schreef dat na school ‘zendingsfilms werden vertoond; in zwart-wit uiteraard. Maar het waren toch al ‘levende films!’ Je zag dan ‘ons Indië’ met zijn wuivende palmbomen en de bruine mensen in hun dagelijkse bezigheden en je zag ze ook vooral op de zondagen; het waren per slot van rekening zendingsfilms. Je kreeg te zien wat het zendingswerk tot stand had gebracht en dat mocht beste gezien worden. Deze films boeiden mij buitengewoon’.

Het koloniaal discours uitte zich bij de militairen op twee wijzen. Ten eerste meenden de militairen dat zij superior over de Indonesische bevolking waren, of de Indonesische bevolking minderwaardig was aan hen was. De Indonesische bevolking, en zeker de Republiek, was er niet klaar voor om zelf verantwoordelijk te zijn voor het handhaven van recht en orde. Dit uitten de militairen heel expliciet, maar ook impliciet: ‘Toen de bevolking dit hoorde begonnen ze allen te huilen als kleine kinderen’²⁴⁴ De bevolking werd in deze uitspraak weggezet als infantiel.

Ten tweede uitte het koloniaal discours zich in de implicatie dat Nederland rechten ten aanzien van het Indonesisch grondgebied: ‘De regering wilde laten voelen dat Nederland recht van spreken heeft in Indië. Daartoe moest het grootste gedeelte van Java en misschien nog wel meer bezet worden; en dat is gebeurd.’²⁴⁵ Daar stond tegenover dat Nederland ook plichten had jegens haar bewoners. Het was de taak van Nederland om Indonesië te bevrijden, aangezien er ‘voor ons maar twee mogelijkheden [zijn] of Indië verlaten en de bevolking overleveren aan chaos en anarchie, of de revolutionaire elementen met geweld tot rede brengen, zodat het land weer tot bloei kan komen.’²⁴⁶

In een fragment dat Bert Ronner jaren later aan zijn dagboek toevoegde, schrijft hij dat de legervoorlichtingsdienst niets aan de koloniale inzichten heeft geprobeerd te veranderen. Er was geen ruimte voor nieuwe inzichten en staatskundige ontwikkeling. Zij accepteerden tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog hetgeen dat hen was ingegeven ‘met de paplepel en met de geschiedenislessen op school en in je leesboeken.’²⁴⁷ Hij haalde een brief aan van een tante van hem, die Port Saïd op een wel heel denigrerende manier beschreef. De stad was vies, arm en ze spraken er een ‘wonderlijk taaltje’.²⁴⁸ Ronners vader was bezorgd dat

---

²⁴⁴ Buiting, *Dagboek van Wim Buiting*, 195.

²⁴⁵ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 163.

²⁴⁶ Spreeuwens, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 139.

²⁴⁷ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 300.

²⁴⁸ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 44.

hij te veel met zwarten omging.²⁴⁹ Het discours over kolonialisme was langzaam aan het veranderen, maar de militairen kregen er niets van mee, zo meende Ronner achteraf.²⁵⁰

Toch is dat niet helemaal waar. Ronner zelf schrijft ook hoe hij bij het afscheid van een Chinese vriend een ring van zilver cadeau kreeg. Het was een geschenk ter herinnering aan zijn tijd in Indramajoe. ‘Tevens als dank voor alles at hij van ons mocht leren. [...] Ik was verbluft, u moet weten dat ik niets ouder ben dan hij. We zijn beiden rond de drientwintig [sic] jaar. En ik ben beslist geen orgelmaker en vakmusicus. Ik denk maar: in 't land der blinden is één-oog koning, waar ik schrik van de woorden 'blinden' en 'koning'. Foei!’²⁵¹ Zo overtuigd was de Nederlandse superioriteit was Ronner dus weer niet, ondanks de voorlichting.

De voorlichting en de militairen vonden elkaar grotendeels in het heersende koloniale discours. Tegelijkertijd was dit discours, zoals het bovenstaande fragment aantoont, aan het veranderen. Vooral na de zeer recente Tweede Wereldoorlog moest het weer opnieuw uitgevonden worden. Deze oorlog bevestigde het discours, maar sprak het tegelijkertijd ook tegen. Zo trof generaal Spoor, toen hij in 1945 in Indonesië aankwam, een ‘ontwortelde maatschappij’. De mensen leden honger en dorpen, steden en infrastructuur waren vernietigd. In die zin was het herstellen van de koloniale verhoudingen voor Spoor een manier om het land weer op te bouwen.²⁵² Voor de eerste groepen militairen die aankwamen ging het precies hetzelfde. Zij zagen om eten, werk en veiligheid smekende mensen en constateerden ook dat de toestand van deze bevolking tijdens hun aanwezigheid was verbeterd.²⁵³ ‘Ja,’ meende Ronner, ‘hier wordt de oude pioniers-arbeid voortgezet, om datgene, dat door jaren van bezetting vernield en verwaarloosd was, weer op te bouwen.’²⁵⁴

Daarnaast werkte de Tweede Wereldoorlog ook het idee in de hand dat de Indonesische bevolking bevrijd, geholpen en beschermd moest worden. Kerkhof schreef: ‘We moeten hier nog de laatste restjes van de grote wereldoorlog opknappen. De Duitsers in Europa zijn wel goed verslagen en daar zullen we voorlopig geen last meer van hebben. Net zoals de Moffen heel Europa bezet hadden, zo was hier heel Zuidoost-Azië bezet door de Jappen. De Jappen zijn ook verslagen, maar de duizenden die de rimboe in gevlucht zijn, bleven doorvechten. Nog steeds worden er hier en overal in Indië Jappen gevangen. Er wordt gezegd, dat er bij zijn, die nog niet eens weten, dat er een atoombom op hun land is gevallen

---

²⁴⁹ *Ibidem*, 126.

²⁵⁰ *Ibidem*, 79.

²⁵¹ *Ibidem*, 180.

²⁵² Schulten, ‘Soldaten, legerleiding en thuisfront’, 41.

²⁵³ Kerkhof, *1000 dagen*, 388.

²⁵⁴ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 110.

en dat sommigen nog niet eens weten, dat voor hen de oorlog afgelopen is.²⁵⁵ Dit idee bleef dominant. Het was voor de militairen een manier om de grens tussen vriend en vijand scherp te stellen. Zo stelde Ronner: ‘Met de Duitsers mochten we natuurlijk niet heulen. Nu worden we hier straks misschien gedwongen om met Soekarno mee te werken.’²⁵⁶

Tegelijkertijd hadden de Nederlandse militairen zelf geleden in de Tweede Wereldoorlog. De oorlogsvrijwilligers hadden vaak zelfs deel uitgemaakt van het gewapend verzet. Kwamen zij nu als bevrijdings- of bezettingsmacht? ‘Onze troepen hebben de plaatsen Solo, Tjepoeh en Poworadjo op Java bezet, of eigenlijk bevrijd van het rampokkend gespuis.’²⁵⁷ De Militairen zagen zichzelf, tot hun ongemak, nog wel eens in de rol van de Duitse bezetter.²⁵⁸

4.3. De voorlichting tegenover de ‘werkelijkheid’

De voorlichting, sloot niet altijd even goed aan op de ‘werkelijkheid’ zoals de militairen deze beleefden. Zoals ik in hoofdstuk 2 beschreef, was Spoor zich daar maar al te goed bewust van. In hoeverre wist de voorlichting dit gat te dichten?

4.3.1. De guerrillaoorlog

De voorlichting conformeerde niet aan de reële oorlogssituatie. De grootste misvattingen van de voorlichting waren het vijandbeeld en het doel van het militair optreden. De vijand werd neergezet als criminele bendes met Japanse affiliaties. De groep zou beperkt zijn. Slechts ongeveer duizend van de 300.000 tegenstanders waren in werkelijkheid Japanner.²⁵⁹ Daarentegen was een veel groter deel van de bevolking bij de oorlog betrokken. Het verschil tussen een eenvoudige *tani* (boer) en een *plopper* was tot frustratie van de militairen niet te zien in de uitputtende guerrilla-oorlog.

Het idealistische doel van het militaire ingrijpen, het bevrijden en beschermen van de bevolking en het brengen van recht en orde, verloor tijdens de oorlog dan ook aan geloofwaardigheid. De bevolking bleek helemaal niet zo eensgezind achter de Nederlandse militairen te staan als zij hadden verwacht en gehoopt. Daarbij werd de bevolking in de voorlichting neergezet als een apolitieke massa die alleen maar rust en veiligheid wilde. Die voorstelling bagatelliseerde de nationalistische sympathieën die wel degelijk onder de

---

²⁵⁵ Kerkhof, *1000 dagen*, 280.

²⁵⁶ Spreeuwers, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 127.

²⁵⁷ Deters, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger*, 218.

²⁵⁸ Brocades Zaalberg, ‘In de Oost, 1946-1950’, 148.

²⁵⁹ Zweers, “*Doodswijgen leek de beste oplossing*”, 31.

bevolking voorkwamen en het feit dat de Republiek ook rust en veiligheid zou kunnen brengen. Regelmatig juichte de bevolking dan ook voor de Republiek. In 1949 wilden de militairen alleen maar naar huis, aangezien er ‘haat [groeit] tussen onze soldaten en het Indonesische volk.’²⁶⁰

Bovendien bleken de motieven van de overheid en legertop niet zo idealistisch als zij werden gepresenteerd. Hoewel de meeste militairen er oprecht van overtuigd waren dat het kolonialisme zijn langste tijd gehad zou hebben en Indonesië enige vorm van zelfbeschikking moest krijgen, werden zij tegelijkertijd geconfronteerd met een zeer koloniale aanpak van een probleem dat zich rond koloniale belangen centreerde. Alle militairen die ik onderzocht moesten op een zeker moment wel een fabriek of andere economisch belangrijke post verdedigen. De fabrieksbazen waren altijd Nederlanders. Het land opbouwen was dus niet alleen gericht op het verbeteren van de voorzieningen voor de Indonesische bevolking, maar vooral op het veiligstellen van de Nederlandse economische belangen. Van Helvoort en Ronner maken hier expliciet melding van.²⁶¹

De legerleiding verkondigde aan de militairen dat zij in dienst van de bevolking stonden. Dit was in strijd met de koloniale manier van optreden. ‘Om 10 uur hadden we een zwaar gewapende parade door de stad [...] Dit was alleen voor machtsvertoon, om de schrik oftewel dwang onder de bevolking te krijgen.’²⁶² Buiting zag daarnaast dat ook Nederland de bevolking onderdrukte.²⁶³ De missie die legervoorlichting voornamelijk als humanitaire missie framede, was in werkelijkheid een oorlog. De militaire legertop, die voornamelijk uit KNIL-officieren bestond, hanteerde het *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Positionele Taak van het Leger* (VPTL) voor alle Nederlandse militairen.²⁶⁴ Het VPTL, waarvan de eerste druk in 1928 werd uitgegeven, was een voorschrift voor het KNIL voor militair optreden en was gebaseerd op ervaringen uit de negentiende en begin twintigste eeuw.²⁶⁵

---

²⁶⁰ Kerkhof, *1000 dagen*, 334, 387.

²⁶¹ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 146.

Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 78.

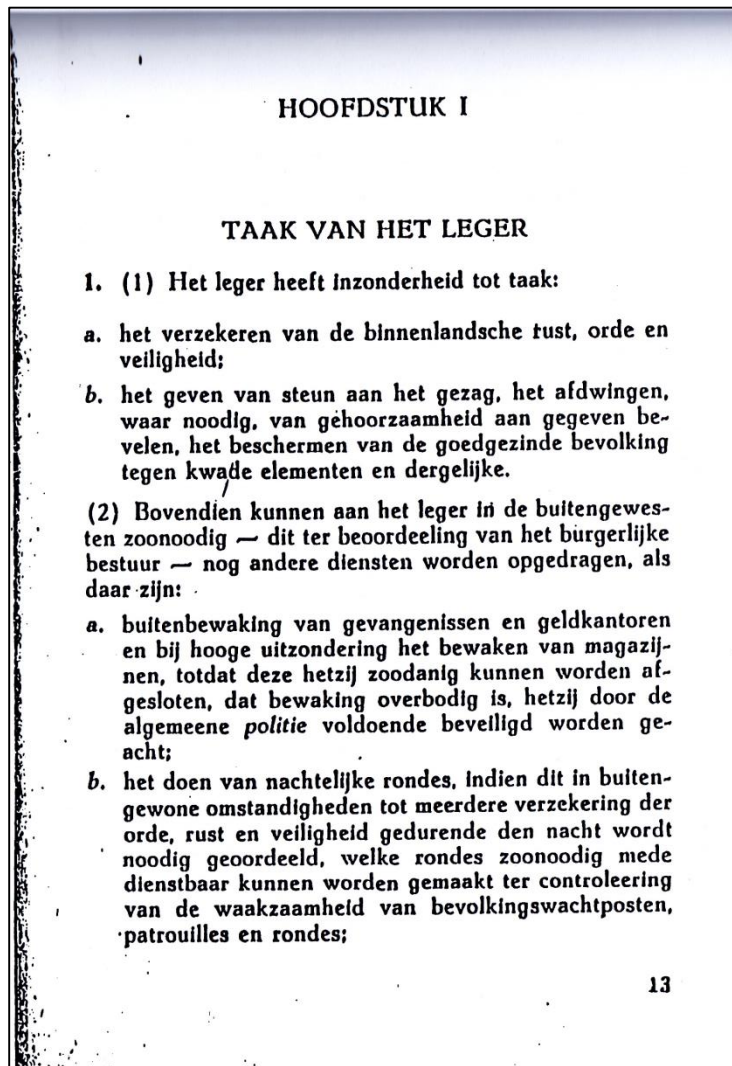
²⁶² Buiting, *Dagboek van Wim Buiting*, 194.

²⁶³ *Ibidem*, 154.

²⁶⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 203.

²⁶⁵ S. J. de Groot, ‘Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949’ *Militaire spectator* 178 (2009) 46, 48.

De confrontatie met tegenvoorlichting van de Republiek, waarin het koloniale optreden van Nederland uiteen werd gezet, deed de militairen niets. ‘Onze jongens zijn in Babat hoopjes aanplakbiljetten en vlaggen tegengekomen die een truckpatrouille er vanavond gedeeltelijk heeft moeten afscheuren.’²⁶⁶ Daar staat tegenover dat zij zich ervan bewust waren dat het buitenland zich hier wel wat van aantrok. Volgens Spreeuwers was de tegenvoorlichting gif. Toch maakte hij zich zorgen, want ‘Engeland schijnt het best aardig te vinden, dat Nederland in moeilijkheden raakt. Kennelijk kan het tanende Britse rijk niet verdragen, dat er een machtig Nederlands imperium zal blijven bestaan.’

Afbeelding 4.1: Een voorbeeld van een pagina uit het VPTL. Bron: Ministerie van Oorlog (ed.) *Voorschrift voor de uitoefening van de politiek politionele taak van het leger (V.P.T.L.) 1581* (1948, herdruk uitgave KNIL) 13.

4.3.2. Moreel

Bij aanvang van de oorlog had geen Nederlander verwacht hoe deze uiteindelijk zou gaan verlopen en eindigen. De oorlogsvrijwilligers dienden naar contract, terwijl de dienstplichtigen was voorgespiegeld dat zij ongeveer een jaar zouden blijven.²⁶⁷ Zoals ik hoofdstuk 3 ook al kort benoemde, waren de dienstplichtigen niet de meest gemotiveerde groep. Imandt schreef hoe vrijwel alle rapporten over het moreel onder de troepen negatief waren.²⁶⁸ De dienstplichtigen hadden gebrek aan motivatie. ‘Algemene strekking: ‘Wij willen

²⁶⁶ Van Mulbregt, *Indisch dagboek*, 102.

²⁶⁷ Imandt, ‘De onverbloemde waarheid’, 18.

²⁶⁸ *Ibidem*, 88-89.

niet naar Indië! Zou het helpen?’²⁶⁹ Ad van Mulbregt schreef niet lang na aankomst over zijn gebrek aan motivatie na een gesprek bij de dokter. ‘Ik kreeg de indruk dat hij graag uit dit klereland zou willen maar niet kon waarom hij voor mij ook verder geen moeite zou doen in die richting.’²⁷⁰

Ad van Mulbregt kwam pas in 1949 in Indonesië aan. Toen was al duidelijk dat Nederland aan de verliezende hand was. De twee ‘Politie Acties’ bleken tevergeefs, vooral nadat Djokjakarta was teruggegeven aan de Republiek. Het moreel onder de militairen daalde dan ook ontzettend door het uitblijven van resultaten. ‘Idealen? Goed, er moet weer vrede en rust komen. Maar - hóé vaak is al niet geprobeerd deze vrede en rust te bereiken en steeds mislukt het. Dit slaat alle idealistische gloed op de duur kapot.’²⁷¹ Hoewel de militairen de idealistische boodschap van de voorlichting accepteerden, nam de geloofwaardigheid van die boodschap eenvoudigweg af. Van Helvoort, die als dienstplichtig militair in 1947 in Indonesië arriveerde, reflecteerde in zijn dagboek iets meer dan tien keer op het argument ‘recht en orde’. Van Mulbregt reflecteerde er niet op. Het was niet meer relevant toen hij arriveerde.

De voorlichting sloot ook totaal niet aan op de beleveniswereld van de militairen. Zij raakten door onzekerheid, eentonigheid en hard werken vaak afgestompt. Ze draaiden lange diensten en verbleven soms meer dan drie jaar in Indonesië. ‘O. o wat is het eentonig’²⁷² En dan zat Ad van Mulbregt eind juli 1949 pas twee maanden in Indonesië. Bij militairen die langer in Indonesië zaten, nam de mentale vermoeidheid ernstige gradaties aan: ‘Een vriend komt binnen. Op diens gezicht ligt dezelfde trek van verveling, ja van walging. En wanneer nog twee jongens binnen slenteren zijn de ingrediënten voor een pittig potje kankeren aanwezig.’²⁷³ De routine werd nauwelijks afgewisseld. Op buitenposten of in het ziekenhuis kwam daarbij dat de voorzieningen minimaal waren. In *Wapenbroeders* werd het beeld geschetst dat de militairen overladen werden met sportwedstrijden, voorstellingen en andere afleiding georganiseerd ter vermaak. In de dagboeken was dit echter slechts bij uitzondering.

Daar kwam bij dat de militairen nauwelijks correcte informatie kregen. De meeste dagboekschrijvers vermelden hoe onzeker het is wanneer zij naar huis terug zullen keren. Telkens weer noemde de legervoorlichting gewijzigde data voor de eenheden. De desinformatie in combinatie met de verkeerde toon die de voorlichting vaak aansloeg (alsof de

---

²⁶⁹ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 36

²⁷⁰ Van Mulbregt, *Indisch dagboek*, 48.

²⁷¹ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 225.

²⁷² Van Mulbregt, *Indisch dagboek*, 78.

²⁷³ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 253.

militairen kinderen betroffen die op voorzichtige wijze geïnformeerd moesten worden) deden het vertrouwen in de voorlichting dalen.

4.4. Voorlichting tegenover de ‘waarheid’

Naast aansluiting met de militaire ‘werkelijkheid’, miste de voorlichting ook aansluiting met de politieke waarheid. Het grootste kritiekpunt van de militairen, was het feit dat Nederland bereid was te onderhandelen met de Republiek. De voorlichting zette de vijand neer als incapabel, maar een groep waarmee gepraat moet worden. De militairen achtten de vijand zeer goed in guerrilla, maar tegelijkertijd onbetrouwbaar en met verachtelijke motieven. Onderhandelingen moesten dus vermeden worden. ‘Met de Republiek is overeengekomen, dat eventueel gewapende infiltranten op staande voet mogen worden neergeschoten. Volgens Djokja zijn dit allemaal deserteurs of franc-tireurs. Dat we lui vangen, die schriftelijk opdrachten uit Djokja bij zich hebben, is natuurlijk maar bijzaak.’²⁷⁴

De inconsequentie van de politieke besluiten droeg ook niet aan sympathie voor de gevoerde politiek. De politici in Nederland en Indonesië hadden geen lange termijnplan voor het politiek beleid in Indonesië, behalve dan dat het gebied onder de Nederlandse invloedssfeer moest blijven. Als gevolg daarvan nam de leiding de beslissingen op ad hoc basis.²⁷⁵ De staking van de ‘Politionele Acties’ en het ingaan van verschillende staakt-het-vuren-verdragen, konden dan ook niet op sympathie rekenen. De militairen waren zich ervan bewust dat de Verenigde Naties druk op Nederland uitoefenden om Indonesië de vrijheid te gunnen. Zij namen het echter vooral de Nederlandse regering kwalijk. ‘Verder chagrijnig v. het idiote nieuws en de koppijn’, merkte Van Mulbregt naar aanleiding van het ‘cease fire’ op.²⁷⁶ Spreeuwers drukte het nog iets sterker uit: ‘We krijgen balen van de huidige slappe politiek. Het bendewezen begint, hierdoor aangemoedigd, weer haar kop op te steken. Ze infiltreren ondanks alle ontkenningen van republikeinse zijde tot diep in het Nederlandse gebied.’²⁷⁷

Daarnaast was de politieke voorlichting ook zeer gebrekkig. ‘Men moet – zeker in militaire dienst – niet te diep op de dingen door denken. Beslist niet’²⁷⁸ Desinformatie werd over het algemeen niet gewaardeerd. Waar echter nog meer over werd geklaagd dan over gebrek aan informatie over de terugtocht, was het gebrek politiek nieuws. ‘Er bestaat hier nu

---

²⁷⁴ Spreeuwers, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 194.

²⁷⁵ Frakking, “‘Who wants to cover everything, covers nothing’”, 352.

²⁷⁶ Van Mulbregt, *Indisch dagboek*, 98.

²⁷⁷ Spreeuwers, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 203.

²⁷⁸ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 23.

een Wapenstilstand, die voortduurt. Maar je krijgt geen hoogte van de politieke toestand. [...] Het is zo gek met de politieke toestand hier; je krijgt er geen idee van en als je eens wat hoort verbaas je je. Bijvoorbeeld: de T.R.I. staat aan onze kant, wordt er beweerd. Maar of ze nu meewerken?'²⁷⁹ Ronner stelde dan ook dat zij van hogerhand niet veel medegedeeld kregen. 'je moest het doorgaans hebben van allerlei berichtjes en vooral geruchtjes.'²⁸⁰

Als gevolg daarvan werd de kritische houding tegen de 'hoge heren' toe. 'De toch al niet zo beste stemming tegen r. van Mook wordt hierdoor nog slechter. Volgens de mannen aan het front wordt er veel te veel geschipperd met de trouweloze Republiek. Die kletsers in Batavia moeten zelf maar eens een paar patrouilles langs de perimeter lopen, dan zullen zij wel anders piepen. Laat men toch eindelijk handelend optreden voor het te laat is?'²⁸¹ Naast de politieke leiding moest ook de militaire leiding het ontgelden. Een uitzondering hierop was generaal Spoor. Hij bleef ongekend populair bij zijn militairen. 'Hij is altijd recht door zee. Hij zegt precies hoe de zaken er voor staan. Nooit zal hij ons met vage beloften paaien. Voor deze soldaat gaan wij door het vuur als het moet.'²⁸² De enige uitzondering die ik hierop heb kunnen vinden is Bert Ronner, die eenmalig opmerkt dat hij vindt dat Spoor te veel propaganda op hen afvuurt. Daarnaast verving Spoor de populaire generaal Dürst Britt van de 7-december Divisie wat hem ook niet in dank werd afgenomen.²⁸³ Mogelijk verschilt de houding jegens generaal Spoor ook weer voor de oorlogsvrijwilligers en de dienstplichtigen..

Opvallend is de populariteit van Spoor echter wel. Hij was immers degene die de militairen de niet te winnen guerrillaoorlog in stuurde. Een verklaring hiervoor is dat de Legervoorlichtingsdienst Spoor altijd als een doordacht en rechtvaardig man neerzette. Zijn collega's en de Generale Staf in het algemeen kwamen er minder goed af. Naar mate de oorlog uitzichtlozer werd spraken uitten de militairen steeds meer hun wantrouwen jegens de leiding. Bevelen en ideologieën vanuit de legerleiding werden minder makkelijk aanvaard en niet zonder commentaar in het dagboek vermeld. Alle militairen spraken in dergelijke situaties wat denigrerend over 'de heren'.

4.5. Conclusie

Het koloniaal discours waar de militairen en de militaire en politieke beleidmakers mee waren grootgebracht, was tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog al aan verandering

---

²⁷⁹ *Ibidem*, 55.

²⁸⁰ *Ibidem*, 23.

²⁸¹ Spreeuwens, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië*, 102.

²⁸² *Ibidem*, 127.

²⁸³ Ronner, *Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs*, 261, 265.

onderhevig. De meeste beleidsmakers konden en wilden dit niet zien en werden uiteindelijk, onder andere door buitenlandse druk, hier alsnog mee geconfronteerd. De 7 Decemberrede, waaruit het mandaat voor het militair optreden in Indonesië werd gedestilleerd, was vanuit het perspectief van de Nederlandse politieke elite, zijn tijd ver vooruit. Het koloniaal discours diende immers de opvattingen dat de Indonesische bevolking minderwaardig was aan de Nederlandse terwijl in de 7 Decemberrede al van ‘gelijkwaardigheid’ werd gesproken. Tegelijkertijd werd de 7 Decemberrede juist gesteund door het discours. Het koloniaal discours ging immers wel uit van een bepaald vooruitgangdenken. Met de hulp van Nederland zou Indonesië ooit, in de verre toekomst, tot zelfstandigheid moeten kunnen komen.

De teksten de legervoorlichting ontleenden hun argumentatie volledig aan het koloniaal discours. Op intertekstueel niveau werden de militairen voortdurend met een koloniaal perspectief geconfronteerd. Het VPTL, de opvattingen van de Nederlandse politici en de legerleiding, en tot slot de voorlichtingspublicaties leunden allen op koloniale opvattingen over de rechten en plichten van Nederland jegens het Indonesische land en de Indonesische bevolking. De ideologie van het herstellen van recht, rust, orde en veiligheid omdat Indonesië daartoe niet in staat was koloniaal tot in de puntjes. De methoden uit het VPTL om dit uit voeren en de optiek over het ‘gewone’ volk en de ‘criminele’ vijand waren dit ook.

De militairen arriveerden echter niet in Indonesië met alleen dit koloniale discours op zak. Zij hadden een scala aan identiteiten. Ze hadden meerdere identiteiten dan alleen militair. Zij waren daarnaast bijvoorbeeld christen, maar ook oorlogsslachtoffer van de Tweede Wereldoorlog. Hoewel zij het koloniaal discours vanuit de kerk, school en opvoeding wel degelijk hadden meegekregen, maakten hun andere identiteiten hen sceptisch. Op intersectioneel vlak bestond dus een zekere weerstand tegen de voorlichting. Zeker de dienstplichtigen waren oorlogsmoe en konden af en toe begrip op brengen voor het Indonesische vrijheidsstreven. Dit werd versterkt doordat de voorlichting er niet in slaagde haar argumenten tot militair ingrijpen overtuigend te brengen. De legervoorlichting bevond zich in een spagaat. Enerzijds moest zij zich verplaatsen in de militaire werkelijkheid en anderzijds moest zij de politieke besluiten verantwoorden. Dit slechts gedeeltelijk om meerdere redenen.

Allereerst was er weinig politieke voorlichting. De voorlichting die er was, leek de militairen niet serieus te nemen. Tot frustratie van de militairen bleef de voorlichting oppervlakkig. Voor zover deze niet oppervlakkig bleef, waren de militairen het absoluut niet

eens met de politieke besluitvorming, aangezien die strookte met alle idealen en verwachtingen die dezelfde voorlichting hen had voorgespiegeld. De politiek oogde maar slap, volgens de militairen. Daar kwam bij dat de gevechtsonstandigheden en de dienstdaag van de militairen ook niet overeen kwamen met de door de voorlichting voorgeschreven verwachtingen. De bevolking bleek nationalistisch, de vijand geducht en de voorlichting onbetrouwbaar. De militairen werden door hun omstandigheden dus gedwongen om het koloniaal discours gedeeltelijk te herzien. Grote herzieningen waren dat niet. Niet voor niets vertrokken de meeste militairen verbitterd weer naar huis. Hoewel zij hun idealen niet opgaven, verloor de voorlichting haar geloofwaardigheid. Van de boodschap werd aan het eind van de oorlog alleen nog geaccepteerd wat overeenkwam met het koloniaal discours zoals de militairen het uit hun jeugd hadden meegekregen en zoals dit overeen kwam met hun ervaringen in Indonesië.

5. Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek was: *in hoeverre overtuigde de legervoortlichting de Nederlandse militairen van de legitimiteit van het militair ingrijpen in Indonesië in de periode 1945-1950 en hoe kan dit worden verklaard?* Om dit te onderzoeken heb ik mij gericht op het verloop van de oorlog zelf, zowel vanuit micro- als macroperspectief, de totstandkoming van de voorlichtingsdiensten, de inhoud van de legervoortlichting, en de reflectie van de militairen op zowel de voorlichting als hun eigen optiek van het doel dat zij in Indonesië hadden. Eerdere onderzoeken stelden dat de militairen de voorlichting klakkeloos accepteerden. Naar aanleiding van het communicatiemodel van Stuart Hall, luidde mijn hypothese dat de militairen de boodschap in ieder geval gedeeltelijk zouden moeten verwerpen. Het doel was te zien op welke gebieden de militairen de voorlichting dan verwierpen en waarom precies op die gebieden.

De organisatie van de voorlichtingsdiensten kwam voort uit een combinatie van omstandigheden. Naar Brits voorbeeld was het gebruikelijk om een dienst in stellen die zowel voorlichtend als propagerend van aard was. De Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog, die gedeeltelijk een strijd was om ideologie – had Nederland wel of niet het recht en de plicht zich superieur tegenover Indonesië op te stellen – was dus uitstekend geschikt om een dergelijke voorlichtingsdienst voor in te zetten.

Vanuit het Nederlandse politieke perspectief gezien, escaleerde het conflict echter volledig. De politici vreesden economische problemen, internationaal gezichtsverlies en een deuk in de nationale trots als Indonesië zelfstandig zou worden. Bovendien was het gevaar dat de Indische Nederlanders eind 1945 liepen, acuut. De Republikeinse opstandelingen moesten dus neergeslagen worden. De grote weerbaarheid van de Republikeinen en de internationale druk waren voor Nederland echter onverwacht. De vijand bestond inderdaad uit meerdere groeperingen, van nationalisten en andersgezinden tot criminele bendes. De guerrillaoorlog die zij wisten te handhaven, was echter succesvol. De Republiek won dit op aantallen, motivatie, het vechten op en om eigen gebied en op zijn minst gedeeltelijke steun van de bevolking. De bevolking trachtte te overleven en was dus niet altijd trouw aan de Nederlanders.

Als Nederland niet was teruggeroepen door de Verenigde Naties en de Verenigde Staten, was het er hoogstwaarschijnlijk wel in geslaagd om al het door de Republiek bezette gebied te heroveren. Of zij daar ook de controle had kunnen behouden is een tweede. Het veroveren van de gebieden op de Republiek tijdens de ‘Politioele Acties’ bleek immers een

stuk gemakkelijker dan de rust in het gebied te bewaren. Het feit bleef dat Nederland onder internationale druk de Indonesische soevereiniteit moest erkennen.

Voor de voorlichting leverde dit een probleem op. Het moest twee perspectieven op de situatie erkennen aangezien voorlichting en propaganda beide tot de doelstellingen behoorden. Het politiek-militaire ideaal moest worden gepropageerd, terwijl de politieke realiteit enerzijds en de militaire realiteit anderzijds ook moesten toegelicht, het liefst ten gunste van Nederland. Dit was eigenlijk te hoog gegrepen voor de voorlichtingsdiensten, die maar matig functioneerden. De Legervoorlichtingsdienst en de Dienst Legercontacten gaven de politieke besluitvorming onvoldoende weer en kwamen niet genoeg aan de militaire werkelijkheid tegemoet. Enerzijds was dit het gevolg van het beleid zelf. De overheid kwam pas laat met zeer ruime beleidsnormen en dwong de diensten daardoor ook beleidsbepalend op te treden. Anderzijds was dit het gevolg van intern gebrekkige organisatie.

De LVD en later DLC in Batavia had tekort aan allerlei materialen, van papier en een pers tot en met een radiostation. De diensten waren gedurende hun eerste jaren nog bezig zichzelf uit te vinden. Nieuw personeel werd regelmatig aangesteld wegens interne conflicten, conflicten met de RVD of het gebrek aan inzicht in hoe een voorlichtingsdienst hoorde te werken. De manier waarop de militairen werden aangesproken was soms te paternalistisch. De voorlichting sloeg de plank dan compleet mis en de militairen zetten het weg als propaganda. Generaal Spoor wist enige zaken op orde te stellen, maar drukte ook een grote stempel op de voorlichting, wat deze niet altijd ten goede kwam. Hoewel de meeste militairen voor hem door het vuur gingen, was het gebrek aan politieke voorlichting een bewuste keus van hem. Hij achtte zijn personeel niet capabel genoeg om de troepen op de juiste manier – dus met de Nederlandse belangen voor ogen – voor te lichten.

Dit frustreerde de Nederlandse militairen. Zij deelden een koloniaal discours met de legervoorlichting. Het mandaat, het brengen van recht, orde, rust en veiligheid, en het daaraan gekoppelde militair-strategische beleid van het bezetten van Java en Sumatra, accepteerden de militairen. Naar mate de oorlog echter vorderde, resultaten uitbleven en het moreel daalde werden de militairen sceptischer. De voorlichting bleek tot op zekere hoogte voor te liegen. Aangezien de LVD en DLC niet zulke grote naamsbekendheid genoten, uitten de militairen kritiek op de voorlichting meestal direct op de persoon of groep. De legerleiding en politiek werden af en toe flink uitgescholden.

De militairen accepteerden de legitimeringsargumenten ten dele. De idealistische argumenten, zoals het brengen van recht en orde omdat Indonesië daar zelf niet toe in staat was, bleef een rotsvaste overtuiging van de militairen – zelfs van degene die ongemotiveerd

waren. Dit is opvallend omdat deze argumenten juist botsten met de politieke doelen en het militair-strategisch beleid. Nederland kwam immers om economische en koloniale redenen naar Indonesië en de militairen wisten dat. Zij hadden economische belangen van de fabriekseigenaren helpen verdedigen. ‘Voor dat soort gasten zitten we in Indië.’²⁸⁴ Een deel van de verklaring is te vinden in het feit dat de militairen oprecht een steentje bij wilden dragen aan het bevrijden van hún grondgebied. Bovendien wensten zij de oorlog ook naar zichzelf toe te verantwoorden. Vooral voor de oorlogsvrijwilligers was dit belangrijk aangezien zij zelf gekozen hadden om zich in te zetten. Daarnaast accepteerden de militairen dit deel van de voorlichting omdat dit het dominante koloniale discours bevestigde.

Tegelijkertijd moet het belang van de ideologische argumenten niet overschat worden. Tijdens een gevechtssituatie vochten de mannen niet meer voor recht en veiligheid. Ze vochten voor hun leven, dat van hun vrienden en collega's, en omdat zij er eenvoudigweg de opdracht toe kregen. Op operationeel en tactisch vlak was de voorlichting dus nauwelijks relevant. Het vijandbeeld speelde daar de hoofdrol. Dit argument, en dat van het helpen van de bevolking, accepteerden de militairen veel minder gemakkelijk van de voorlichting. Hoewel zij zelf nauwelijks direct tegen de voorlichting ingingen is te lezen dat zij een veel complexer beeld van deze argumenten hanteerden dan de voorlichting deed. Dat van de militairen kwam overeen met de werkelijkheid. Aangezien het inschatten van de vijand en de bevolking een kwestie van leven of dood was, was het voor de militairen belangrijk om dit beeld niet van de voorlichting over te nemen. De bevolking kon net zo gevaarlijk zijn als de vijand en de vijand was niet per se een rampokker.

Dit had ook zijn weerslag op de wijze waarop de militairen de oorlog legitimeerden. Dat de vijand incapabel en crimineel was, werd als legitimeringsargument verwerpen. Het argument dat de vijand wel capabel, idealistisch en gevaarlijk was, was echter ook een goed argument om de oorlog mee legitimering. In die zin bestreed het gedeeltelijke scepticisme ten aanzien van de politieke legitimeringsvoorlichting dus wel de geloofwaardigheid van de voorlichting. Tegelijkertijd echter, deed dit scepticisme niet altijd afbreuk aan het doel dat de legitimeringsvoorlichting trachtte te bereiken, namelijk begrip kweken voor militair ingrijpen in Indonesië.

Mijn bevindingen komen overeen met het onderzoek van Van Berne. De militairen bleven zelf kritisch nadenken, waardoor de voorlichters aan geloofwaardigheid verloren terwijl het strategisch narratief, op enkele praktische aanpassingen na, overtuigend bleef. De

---

²⁸⁴ Van Helvoort, *De verzwegen oorlog*, 146.

legervoorlichting had een beter bereik kunnen hebben als zij haar doelgroep serieuzer had genomen. Uiteindelijk bleek dit geen probleem. De militairen verloren hun oorlog, maar de legervoorlichting won haar strijd. Een nipte overwinning, maar toch. Vanuit hun discours en militaire functie wilden de militairen geloven dat zij kwamen voor een beter Indië. Ook na de oorlog was dit een vorm van zelfverdediging die hun geofferde jaren betekenis gaf. Dat hun ervaringen van zowel voor als na de oorlog, hier niet mee overeenstemden, verbitterde hen alleen maar.

Het koloniaal discours bleek uiteindelijk cruciaal voor de overdracht van de ideologische verantwoording van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Van de eigen organisatie moest de voorlichting het niet hebben. Het discours, hoewel niet meer dominant, bestaat ook in Nederland nog steeds. Of het nu om sport of ontwikkelingshulp gaat, er zijn nog altijd facetten van terug te vinden in onze maatschappij.²⁸⁵ Als gevolg daarvan is het ook niet vreemd het strategisch narratief, dat sterk op het koloniaal discours leunde en dat het militair ingrijpen in Indonesië legitimeerde, 65 jaar na dato nog niet volledig aan kracht heeft ingeboet. Misschien dat het herinneringsdebat na het erkennen van dit gegeven wat soepeler zou verlopen.

Tot slot zou ik nog enkele aanbevelingen voor verder onderzoek op dit terrein willen doen. Dit onderzoek was indicatief. De zeven dagboekschrijvers kunnen nooit een representatief beeld hebben gevormd van de ingezette troepen. Voor een beter beeld van de ontvangst en acceptatie van de legervoorlichting, zouden meer dagboeken onderzocht moeten worden. Idealiter zouden ook dagboeken van marinepersoneel, KNIL-militairen en wellicht ondersteunend personeel zoals verpleegsters in het onderzoek betrokken moeten worden.

Naar aanleiding van dit indicatieve onderzoek raad ik aan om twee variabelen toe te voegen aan het gebruikte codeerschema. De eerste variabele zou zijn of de dagboekschrijver zich wel of niet net in een gevechtssituatie bevond of een gevechtssituatie aan het beschrijven was. Mogelijk volgt hieruit dat militairen zich tijdens gevechtssituaties op andere voorlichtingsargumenten richtten, dan op momenten van betrekkelijke rust. Hiermee samenhangend raad ik aan de variabele toe te voegen waarin wordt aangegeven of een militair zich op een buitenpost of op een hoofdkwartier bevond. Op buitenposten werden militairen niet alleen meer met geweld geconfronteerd, maar ook, zo luidt de hypothese, minder met voorlichting. Vervolgonderzoek zou dit moeten uitwijzen.

---

²⁸⁵ Sterkenburg e.a., 'Constructing racial/ethnic difference in and through Dutch televised soccer commentary', 15-16.

De twee bovengenoemde variabelen zijn in dit onderzoek min of meer als één variabele onderzocht. Dit geeft een vertekend beeld. Om significante uitspraken over deze twee nieuwe variabelen te doen, is het ook van belang om een grotere hoeveelheid dagboeken te analyseren. Dit maakt de onderzoeksresultaten betrouwbaarder en representatiever wat betreft de verschillende krijgsmachtonderdelen die in Indonesië werden ingezet. Daarnaast zou de variabele, of een dagboek gepubliceerd (bewerkt) of ongepubliceerd (nauwelijks tot niet bewerkt) is, wellicht van invloed kunnen zijn op de legitimeringsargumenten die de militair in zijn dagboek aanvoert. Ik vermoed echter dat de aard van een egodocument relevanter is wanneer excessief geweld wordt onderzocht in plaats van de overtuigende aard van de voorlichting. Ook is het verschil tussen OVW'ers en dienstplichtigen interessant. In dit onderzoek zijn wel enkele verschillen aangewezen, maar dit kan systematischer geanalyseerd worden.

Tot slot is gebleken dat het vijandbeeld het belangrijkste legitimeringsargument van de LVD en de militairen was. Termen waarmee de vijand werd aangeduid, kwamen vaak letterlijk van voorlichting af. Bovendien is uit het codeerschema op te maken dat de vijand naar mate de onderhandelingen ernstiger werden en Nederland de Republiek serieuzer nam, minder gecriminaliseerd wordt. Wat in mijn scriptie echter ontbreekt, is een kwantitatieve analyse van de wijze waarop de militairen de vijand duiden in hun dagboeken door de jaren heen. Onderzoek hiernaar zou het causaal verband tussen de opvattingen van de voorlichting en die van de militairen kunnen versterken of juist verzwakken.

6. Literatuurlijst

Primaire bronnen

- Buiting, Wim, *Dagboek van Wim Buiting. Pionier 5-5 R.I. in Indië* (2006 Doetinchem).
Defensiebibliotheek NIMH, Legervoortlichtingsdienst (ed.), *Indië, waarom wij er heen gaan* (Den Haag 1946).
- Defensiebibliotheek NIMH, *Voor recht en veiligheid* (Batavia, 1947).
- Defensiebibliotheek NIMH, Legervoortlichtingsdienst (ed.), *Soldatengids voor Sumatra* (Sumatra 1946).
- Defensiebibliotheek NIMH, Legervoortlichtingsdienst (ed.), *Onze taak overzee* (Den Haag 1947).
- Defensiebibliotheek NIMH, Legervoortlichtingsdienst (ed.) *Welkom mannen* (Batavia 1947).
- Defensiebibliotheek NIMH, Dienst Welzijnsverzorging (ed. met medewerking van de Dienst voor Legercontacten), *De laatste loodjes.....* (Djakarta 1950).
- Defensiebibliotheek NIMH, Legervoortlichtingsdienst (ed.), *Scheepspraat* (Den Haag 1947).
- Defensiebibliotheek NIMH, Marine-Voortlichtingsdienst, Leger-Voortlichtingsdienst en Dienst voor Legercontacten (eds.), *Wapenbroeders: uitgave van en voor de strijdkrachten in Nederlandsch-Indië* (Batavia 1946-1950).
- Deters, Gerben, *Dagboek van een oorlogsvrijwilliger* (Ede 1994).
- Helvoort, Adriaan van, *De verzwegen oorlog. Dagboek van een hospik in Indië 1947-1950* (Groningen 1988).
- Kerkhof, Frans, *1000 dagen* (Keldonk 1984).
- Ministerie van Oorlog (ed.) *Voorschrift voor de uitoefening van de politiek politionele taak van het leger (V.P.T.L.) 1581* (1948, herdruk uitgave KNIL).
- Mulbregt, Ad van, *Indisch dagboek van Ad v. Mulbregt* (dagboek is in beheer van Fleur van Mulbregt).
- Mulbregt, Piet van, *Indië zoals ik het zag* (verslag is in beheer van Fleur van Mulbregt, geschreven in 1950).
- Multatuli, *Max Havelaar Of de koffieveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij* (Amsterdam 1988, 11de druk).
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.53.02, inventarisnummer 108, 8 januari 1947 memo van de legercommandant aan de Dienst voor Legercontacten.
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Legervoortlichtingsdienst, nummer toegang 2.13.152, inventarisnummer 4, 26 okt 1946, brief aan de chef van de Generale Staf Julianakazerne Alhier van (de voorzitter van de adviescommissie voor de voortlichting van de 7 december-divisie) aan Luitenant-Kolonel K.N.I.L W.P. Roodenburg.
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Legervoortlichtingsdienst, nummer toegang 2.13.152, inventarisnummer 4, Propagandaplan voor Nationale Reserve.
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 170.
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, bijlage bij een brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst: Legervoortlichtingsdienst – Batavia: Enkele notities over de voortlichting aan den troep.
- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 25 maart 1947, brief van luitenant kolonel Wegner aan het hoofd van de militaire veiligheidsdienst.

- Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Strijdkrachten in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.13.132, inventarisnummer 263, 14 april 1947 memo van de legercommandant aan het hoofd Legervoortlichtingsdienst.
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Merkelbach, Toegang 813, inventarisnummer 34, radiorede van generaal Spoor aan de Nederlandse troepen op 31 januari 1948 over de stand van zaken betreffende de uitvoering van het bestand.
- Ronner, Bert, *Van huis en van haard naar het land van de tokkèhs* (Groningen 1993).
- Spreeuwiers, Roelf, *De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië* (Stadskanaal 1980).
- Trip, F.H.P., *Brieven uit Indië 1946-1949* (Amsterdam 1990).

Secundaire literatuur

- Alma, Nienke, *Verwantschap in geest en gemoed? Een onderzoek naar de beleving en de verwerking van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd door de beroepsmariniers, oorlogsvrijwilligers en zeemiliciens van de Mariniersbrigade* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2007).
- Baggerman, Arianne en Rudolf Dekker, ‘De gevaarlijkst van alle bronnen’. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven’, in A. Baggerman en R. Dekker (eds.), *Egodocumenten: nieuwe wegen en benaderingen* (Amsterdam 2004) 3-23.
- Bal, Mieke, *Narratology: Introduction to the theory of narrative* (Toronto 1985).
- Bank, Jan, ‘Rubber, rijk, religie. De koloniale trilogie in de Indonesische kwestie 1945-1949’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 96 (1981) 230-260.
- Beets, Gijs, Evelien Walhout en Santo Koesoebjono, ‘Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland’, *Maandstatistiek van de bevolking* 50 (2002) 13-17.
- Berne, Florine van, ‘Ze maken het je vijand, anders schiet je niet.’ De reflectie op het door de militaire voorlichtingsdienst gepropageerde doel van het militair optreden in Indonesië gedurende 1945-1950 in egodocumenten van Nederlandse militairen (bachelorscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam 2014).
- Blakely, Allison, *Blacks in the Dutch world; the evolution of racial imagery in a modern society* (Bloomington 1993).
- Blom, J. C. H., ‘Jaren van tucht en ascese. Enige beschouwingen over de stemming in herrijzend Nederland (1945-1950)’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 96 (1981) 300-333.
- Bos, Steven van den, *Preparing for and engaging in military action. A reconstruction of Marine and shock troop morale during the Indonesian war of independence, 1945-1949* (stageonderzoek, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag 2014).
- Bosma, Ulbe (ed.) *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012).
- Bruin, Leo de, *Geschiedenisonderwijs en de nationale identiteit* (masterscriptie, Universiteit Utrecht 2011).
- Caenegem, R.C. van e.a. (eds.), *Grote Winkler Prins encyclopedie deel 18* (Amsterdam 1982).
- Chong, Dennis en James N. Druckman, ‘Framing theory’, *Annual review of political science* 10 (2007) 103-126.
- Commandant commando opleidingen KL (ed.), *Voorschrift nr 2-1351. Handboek voor het dienstplichtig kader. Algemeen voor alle wapens en dienstvakken* (Den Haag 1977).
- Curtin, Philip D., *The world and the west. The European challenge and the overseas response in the age of empire* (Cambridge 2000)

- Dauids, Tine, 'The micro dynamics of agency: Repetition and subversion in a Mexican right-wing female politician's life story', *European Journal of Women's Studies* 18 (2011) 155-168.
- Dijk, Teun van, 'Critical Discourse Analysis', in D. Schiffrin, D. Tannen en H.E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (Oxford 2001) 352-371
- Doel, Wim van den, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000)
- Fasseur, C. 'Restauratie en revolutie. De laatste regeringsjaren van koningin Wilhelmina', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 110 (1995) 499-514.
- Fasseur, C., 'Politionele acties' in R.C. van Caenegem e.a. (eds.), *Grote Winkler Prins encyclopedie deel 18* (Amsterdam 1982) 263-264.
- Fennell, Jonathan, 'In search of the 'X' factor: morale and the study of strategy', *Journal of strategic studies* 37 (2014) 806.
- Floribert Baudet, bespreking van Louis Zweers, *De gecensureerde oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Rotterdam 2013), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 129 (2014) review 68.
- Frakking, Roel, "'Who wants to cover everything, covers nothing": the organization of indigenous security forces in Indonesia, 1945–50', *Journal of genocide research* 14 (2012) 337-358.
- Groen, Petra M. H., *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Leiden 1991).
- Groot, S.J. de, 'Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949' *Militaire spectator* 178 (2009) 43-55.
- Hartman, Marjolein, *Geschiedschrijving in Nederlandse schoolboeken. De weergaven van de dekolonisatie van Indonesië in het Nederlandse geschiedenisonderwijs tussen 1945-2013* (masterscriptie, Universiteit van Utrecht 2013) 85-88.
- Hall, Stuart, 'Encoding/decoding', in Stuart Hall e.a. (eds.), *Culture, media, language* (London 1980) 128-138.
- Hall, Stuart. 'Who needs identity?', in Paul du Gay, Jessica Evans and Peter Redman (eds.) *Identity Reader*, (Londen 2005) 15-30.
- Hoffenaar, Jan, *Objectiviteit beoogd, gekleurd betoogd. De berichtgeving over Duitsland, de Republiek Indonesië en de Sowjet-Unie in de militaire kranten 'de Pen Gun' en 'Het lichtspoor' in de periode juni 1945 – april 1949* (Doctoraalscriptie, Vrije Universiteit van Amsterdam 1985).
- Houben, Vincent J.H., 'A torn soul: the Dutch public discussion on the colonial past in 1995', *Indonesia* 63 (1997) 47-66.
- Houwer, A.C.M., *Propaganda en politiek. De regeringsvoorlichtingsdienst in Nederlands-Indië 1945-1950* (plaats en (doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Utrecht, 1986).
- Imandt, Florence, 'De onverbloemde waarheid?': interne legervoortlichting met betrekking tot Indonesië 1945-1950 en de relatie met moreel (doctoraalscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 1988).
- Jansen Hendriks, Gerda, 'Not a colonial war. Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945-1949', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 403-418.
- Joustra, Arendo en Jeroen Langelaar (eds.), *Scheepspraet. Reisgids voor Nederlandse Militairen die gedurende de politionele acties naar Nederlands-Indië voeren* (heruitgave met inleiding Amsterdam 2009).
- Landmacht (ed.), *militaire doctrine* (Goes 1996).

- Laurens Kruyt, 'Over Soekarno zwijgen'. De voorlichting over de dekolonisatie van Nederlands-Indië in de periode 1945-1947 (doctoraalscriptie, Amsterdam 1988).
- Lee, Jan van der en Erik Peddemors, *Een stabiele factor in labiele verhoudingen. Voorlichting en opstelling van de RVD-Batavia ten aanzien van het Nederlandse beleid in Indonesië 1946-1949* (doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Utrecht 1986).
- Maaike Meijer, *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie* (Amsterdam 1996).
- Maters, Mirjam, *Van zachte wenk tot harde hand: persvrijheid en persbreidel in Nederlands-Indië, 1906-1942* (Hilversum 1998).
- Mills, Sara. *Discourse*. (Londen en New York 1997).
- Moor, Jaap A. de, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011).
- Pamela Pattynama, '“... de baai... de binnenbaai...”: Indië herinnerd', (Amsterdam 2007).
- Paridon, Margrit van, *Dagboeken van Jan Soldaat. Een reconstructie van de diensttijd in Nederlands-Indië gedurende de politionele acties aan de hand van dagboeken* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2011).
- Nanda Polderman, *De jeugdherinneringen aan Nederlands-Indië* (masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam 2014).
- Romijn, Peter, 'Learning on “the job”: Dutch war volunteers entering the Indonesian war of independence, 1945-46', *Journal of genocide research* 14 (2012) 317-336.
- Ricoeur, Paul, 'Life in quest of narrative', in David Wood (ed.), *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation* (New York 1991) 20-33.
- Salleveldt, Henk, *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* (Alphen aan den Rijn 1980).
- Scagliola, Stef, *Last van de oorlog; de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Rotterdam 2002).
- Scagliola, Stef, 'Silences and myths of a “dirty war”. Coming to terms with the Dutch-Indonesian decolonisation war (1945-1949)', *European Review of History* 14 (2007) 235-262.
- Schoenmaker, Ben (ed.), *200 jaar Koninklijke Landmacht, 1814-2014* (Amsterdam 2014).
- Sleurink, Hans en Arjan van den Berg, *Media-educatie, een kennisinventarisatie* (Assen 2000).
- Stapele, Naomi van, 'Intersubjectivity, self-reflexivity and agency: Narrating about ‘self’ and ‘other’ in feminist research', *Women Studies International Forum* (2014) 13-21.
- Sterkenburg, Jacco, Annelies Knoppers, en Sonja de Leeuw 'Constructing racial/ethnic difference in and through Dutch televised soccer commentary' *Journal of Sport and Social Issues* 36 (2012) 422-442.
- Stoler, Ann Laura, *Carnal knowledge and imperial power: race and the intimate in colonial rule* (Londen 2010).
- Storey, John, *Cultural studies and the study of popular culture* (Edinburgh 2003, tweede druk).
- Stryker, Robin, 'Beyond history versus theory: strategic narrative and sociological explanation', *Sociological methods & research* 24 (1996) 304-352.
- Teitler, G. en P.M.H. Groen (eds.), *De politionele acties* (Amsterdam, 1987).
- Valentino, Benjamin, Paul Huth en Dylan Balch-Lindsay, '“Draining the sea”: mass killing and guerrilla warfare', *International organization* 58 (2004) 375-407.
- Vos, Chris, 'Een open zenuw. Televisie over de koloniale oorlog in Indonesië', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 2 (1999) 69-99.
- Willemsse, Karin, '“Everything I told you was true”. The biographic narrative as a method of critical feminist knowledge production', *Women Studies International Forum* (2014) 38-49.

- Willinsky, John, *Learning to divide the world. Education at Empire's end* (Minneapolis en London 1998).
- Zerubavel, E., *Time maps. Collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003).
- Zweers, Louis, “Doodzwijgen leek de beste oplossing”. *Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Rotterdam 2013).

Internet- en krantenartikelen:

- Auteur onbekend, ‘Indonesië en Nederlands-Indië. Koloniale oorlog en politieke acties’, *NRC stijlboek*: <http://apps.nrc.nl/stijlboek/indonesi%C3%AB-en-nederlands-indi%C3%AB> (28-12-2014).
- Baudet, Floribert, bespreking van Louis Zweers, *De gecensureerde oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Rotterdam 2013), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden – Low countries historical review* 129 (2014): <http://bit.ly/1Irx0IL> (29-07-2015).
- Born, Karin van den, e.a., ‘De excessennota’: <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2001-2002/De-excessennota.html> (28-12-2014).
- CBS (ed.), ‘Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899’: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37556&D1=0-44&D2=46&VW=T> (30-06-2015).
- Chorus, Jutta, ‘In ieder mens schuilt een beul’, *NRC-Handelsblad*, 17 juni 2015.
- Elands, M. en J.A. de Moor (eds.), ‘Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950. Een bibliografisch overzicht.’ *Nederlands Instituut voor Militaire Historie*: <http://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/brochures/2011/11/28/bibliografie-indie/bibliografie-indie.pdf> (02-01-2015).
- Koninklijke Landmacht (ed.) ‘Landoperaties Doctrine Publicatie 3.2’ (2014): <http://goo.gl/YKV7bq> (3-07-2015).
- Kuijk, Jan, ‘...werd de zevende december belangrijk’, *Trouw*, 8 december 2003: http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1778709/2003/12/08/werd-de-zevende-december-belangrijk.dhtml?cw_agreed=1 (21-05-2015).
- Nicolasen, Lidy, “Nieuwe studie nodig naar geweld politieke acties”, *De Volkskrant*, 19 juni 2012: <http://www.volkskrant.nl/binnenland/nieuwe-studie-nodig-naar-geweld-politieke-acties~a3273441/> (31-12-2014).
- NIOD (ed.), ‘Zoekresultaten “dagboeken politieke acties”’: [http://www.niod.nl/nl/bronnen/zoekresultaat?n_o_m=facet&list=0&query=%28dagboeken+politieke+acties%29+\(type:\(text+OR+archiefstuk\)\)](http://www.niod.nl/nl/bronnen/zoekresultaat?n_o_m=facet&list=0&query=%28dagboeken+politieke+acties%29+(type:(text+OR+archiefstuk))) (01-01-2015).
- Wilhelmina der Nederlanden, ‘Rede van Koningin Wilhelmina’ http://www.npogeschiedenis.nl/speler.WO_VPRO_712852.html (11-05-2015).
- Parengkuan Denise, ‘De 'Ethische Politiek' in Indonesië (1900-1950). Verborgen Verhalen: Aaf Brandt Corstius (1)’: <http://www.npogeschiedenis.nl/verborgenverleden/verborgenverhalen/De-Ethische-Politiek.html> (2 juli 2015).

Appendix A: Codeerschema

Codeerschema voorlichting

Titel variabele	Label	Instructies notatie	Codering
ID	ID variabele voor voorlichtingsfragmenten		
Titel	Titel van het voorlichtingswerk	Vermeld bijvoorbeeld de titel van de krant, de brochure of radiotoespraak. Geef anders een omschrijving	
Doelgroep	Doelgroep van het voorlichtingsboekje	Vermeld bijvoorbeeld 'alle Nederlandse militairen' of de 'U-brigade'	
Publicatiedatum	De datum waarop het voorlichtingsmateriaal is uitgegeven	Wanneer alleen een jaartal of jaartal en maand worden vermeld, dient te worden afgerond. Uitgegeven in 1947 wordt: '1947/01/01'	1600/01/01 = ontbrekende/onbekende gegevens
Auteur	Auteur van het fragment		
tot_pag	Totaal aantal pagina's van het voorlichtingswerk	Ook de ongenummerde pagina's tellen mee	
Fragment	Een citaat van het gehele fragment	Het fragment moet betrekking hebben op de legitimering van militair ingrijpen in Indonesië	
Pagina	Paginanummer van het fragment	Als het werk geen paginanummers heeft, tel dan door	
arg_ond	Het type argument dat wordt aangehaald om militair ingrijpen in Indonesië te legitimeren	Aan de hand van welk onderwerp wordt het militair ingrijpen in Indonesië gelegitimeerd? Het gaat hierbij om zowel de missie als het optreden. Het is ook mogelijk dat	0 = Recht/orde/veiligheid/rust brengen en daarmee de bevolking beschermen en een staatskundige eenheid creëren (zoals de VSI) 1 = Vaderland dienen/nationale trots 2 = De bevolking helpen

		juist uitdrukkelijk tegen dit onderwerp wordt ingegaan. Wanneer het fragment aan meerdere opties voldoet, voeg het fragment dan meerdere keren in	3 = Het land opbouwen 4 = Indonesië bevrijden (van Japan/de Republiek/terroristen/peloppers) 5 = Vijandbeeld 6 = Indonesië niet toe aan zelfstandigheid 7 = Nederland werd tot optreden gedwongen (Nederland is welwillend, maar Indonesië staat niet open voor onderhandeling) 8 = Vaderland dienen/nationale trots 9 = Economische belangen
arg_et	De specifieke kernwoorden die aan een onderwerp gekoppeld worden	Het gaat hierbij om inhoudsvolle woorden die samenhangen met het jargon van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Bij een onderwerp als 'vijandbeeld' kan bijvoorbeeld een etiket 'peloppers' of 'ploppers' of 'collaborateurs' horen.	
argumentatiewaardeoordeel	Het waardeoordeel dat aan de etiketten wordt gekoppeld	De vraag is of het in het fragment aangehaalde onderwerp door de voorlichter als legitiem wordt beschouwd. In 'peloppers' ligt bijvoorbeeld al een negatief vijandbeeld besloten waarin zij als extremisten worden weggezet. Optreden wordt daarmee gelegitimeerd en het argumentatiewaardeo	-9 = ontbrekende gegevens 0 = positief 1 = negatief 2 = gemengd (positief en negatief) 3 = onverschillig 4 = kritisch

		oordeel is dan ook positief.	
--	--	---------------------------------	--

Codeerschema dagboeken (gegevens auteur, egodocument en fragmenten)

Gegevens auteur		Label	Instructies voor notatie	Codering
Algemene gegevens auteur	ID	ID variabele voor data auteurs		
	Naam	De voor- en achternaam van de auteur	'Achternaam, Voornaam, tussenvoegsel'	-9 = ontbrekende gegevens
	Geboortedatum	De geboortedatum van de auteur	'jjjj/mm/dd'	1600/01/01 = ontbrekende/onbekende gegevens
	Geboorteplaats	De geboorteplaats van de auteur		-9 = ontbrekende gegevens
	Geboorteland	Het geboorteland van de auteur	Vermeld 'Indonesië' als een apart land	-9 = ontbrekende gegevens
	Opleidingsniveau	De hoogste opleiding die de auteur heeft gevolgd		-9 = ontbrekende gegevens 0 = geen opleiding 1 = lagere school 2 = ambachtsschool 3 = mulo 4 = HBS-A 5 = HBS-B 6 = gymnasium 7 = hogeschool 8 = universiteit
	Burgerlijke staat	Burgerlijke staat van de auteur		-9 = ontbrekende gegevens 0 = getrouwd, geen kinderen 1 = relatie/verloofd, geen kinderen 2 = geen relatie, geen kinderen 3 = getrouwd, kinderen 4 = relatie/verloofd, kinderen 5 = geen relatie, kinderen 6 = onbekend
	Opmerkingen burgerlijke staat	Opmerkingen over de burgerlijke staat van de auteur	Bijv. weduwe/weduwnaar	

	Type persoon	Is de auteur een militair of een burger?		0 = militair 1 = burger
	Militair	Type militair	Wat voor soort type militair is de auteur?	Vrijwillig, dienstplichtig, beroeps of anders 0 = dienstplichtig 1 = vrijwillig 2 = beroeps 3 = anders
		Type strijdkracht	Bij welk krijgsmachtonderdeel is de auteur werkzaam?	KNIL, KL enz. 0 = Koninklijke Landmacht (KL) 1 = Koninklijke Marine (KM) 2 = Koninklijke Luchtmacht 3 = Koninklijke Marechaussee 4 = Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) 5 = Anders
		Eenheid	De militaire eenheden waar de auteur deel van uitmaakt	Noteer bij voorkeur het bataljon (divisies en brigades werden in Indonesië meestal opgedeeld)
		Rang	De hoogstbehaalde rang van de auteur ten tijde van het verblijf in Indonesië	
		Functie	Functie van de auteur	Bijvoorbeeld contactofficier of hospik -9 = ontbrekende gegevens

Gegevens egodocument		Label	Instructies voor notatie	Codering
Algemene gegevens egodocument	ID	ID variabele voor data egodocumenten		
	Auteur	De auteur van het egodocument	Vermeld het corresponderende ID-nummer uit de database 'gegevens auteur'	
	Type egodocument	Het soort egodocument	Brief, memoires, dagboek, op dagboeken gebaseerde	0 = dagboek 1 = memoires 2 = op dagboek gebaseerde

			memoires, enz.	memoires 3 = brief
	Vorm van publicatie	Is het egodocument gepubliceerd of ongepubliceerd?		0 = gepubliceerd 1 = ongepubliceerd
	Jaartal van publicatie	Het jaartal van publicatie	Indien gepubliceerd	-9 = ontbrekende gegevens/niet van toepassing
	Plaats van publicatie	De plaats van publicatie	Indien gepubliceerd	-9 = ontbrekende gegevens/niet van toepassing
	Locatie		Archiefgegevens of ISBN	
	Titel	Titel van het egodocument	Titel wanneer deze bekend is. Wanneer dit een document zonder titel is, geef dan een omschrijving 'Voornaam achternaam dagboek 19XX-19XX'	
	Dagboek	Loop-tijd begin	De datum waarop voor het eerst in het dagboek geschreven is	
		Loop-tijd eind	De datum waarop voor het laatst in het dagboek geschreven is	
		Vertel-de tijd begin	De begindatum van de periode waarover de tekst vertelt	
		Vertel-de tijd eind	De einddatum van de periode waarover de tekst vertelt	
	Aantal pagina's	Totaal aantal pagina's van het egodocument		

Gegevens fragmenten	Label	Instructies voor notatie	Codering
ID	ID variabele voor data egodocumenten		
Auteur	De auteur van het fragment	Vermeld het corresponderende	

		ID-nummer uit de database 'gegevens auteur'	
Egodocument	Het egodocument waaruit het fragment komt	Vermeld het corresponderende ID-nummer uit de database 'gegevens egodocument'	
Tekst fragment	Een citaat van het gehele fragment	Het fragment moet betrekking hebben op de legitimering van het militair ingrijpen in Indonesië	
Datum fragment	Datum waarop het citaat geschreven is		1600/01/01 = ontbrekende/onbekende gegevens
Plaats fragment	Plaats waar het citaat opgeschreven is	Vermeld wanneer het de boot op de heenweg betreft 'boot heen', op de terugweg 'boot terug' en in Indonesië, om zich tussen acties door van eiland naar eiland te begeven 'boot tussen'	-9 = ontbrekende/onbekende gegevens
Land/eiland	Plaats van het Indonesische eiland of nabijgelegen land waar het citaat opgeschreven is	Wanneer de militair zich op de boot bevindt, voldoen termen als 'Suezkanaal' of 'Spanje'	
Type plaats	Vermeld of het een rustige post of een post in gevechtszone betreft	Dit kan per plaats verschillen	-9 = ontbrekende gegevens -8 = onbekende gegevens 0 = hoofdkwartier (rustige post) 1 = buitenpost (waar veel wordt gevochten) 2 = aan de bestandslijn (vlak bij buitenposten)
Pagina	Paginanummer van het fragment	Alleen vermelden als het een gepubliceerd document betreft met paginanummers	-9 = ontbrekende/onbekende gegevens

Argumentatieonderwerp	Het type argument dat wordt aangehaald om militair ingrijpen in Indonesië te legitimeren	Aan de hand van welk onderwerp wordt het militair ingrijpen in Indonesië gelegitimeerd? Het gaat hierbij om zowel de missie als het optreden. Het is ook mogelijk dat juist uitdrukkelijk tegen dit onderwerp wordt ingegaan. Wanneer het fragment aan meerdere opties voldoet, voeg het fragment dan meerdere keren in	0 = Recht/orde/veiligheid/rust brengen en daarmee de bevolking beschermen en staatskundige eenheid creëren (zoals de VSI) 1 = Vaderland dienen/nationale trots 2 = De bevolking helpen 3 = Het land opbouwen 4 = Indonesië bevrijden (van Japan/de Republiek/terroristen/peloppers) 5 = Vijandbeeld 6 = Indonesië niet toe aan zelfstandigheid 7 = Nederland werd tot optreden gedwongen (Nederland is welwillend, maar Indonesië staat niet open voor onderhandeling) 8 = Kolonie behouden 10 = Economische belangen 11 = Religieuze overtuiging 15 = Wraak of actie/reactie 16 = Gedwongen (want dienstplichtig of in opdracht) 18 = het doden van Indische Nederlanders voorkomen
Argumentatie-etiket	De specifieke kernwoorden die	Het gaat hierbij om inhoudsvolle	

	aan een onderwerp gekoppeld worden	woorden die samenhangen met het jargon van de Indonesische onafhankelijkheids- orlog. Bij een onderwerp als 'vijandbeeld' kan bijvoorbeeld een etiket 'peloppers' of 'ploppers' of 'collaborateurs' horen.	
argumentatiewaardeoordeel	Het waardeoordeel dat aan het fragment wordt gekoppeld	De vraag is in feite of het in het fragment aangehaalde onderwerp door de schrijver als legitiem wordt beschouwd. In 'peloppers' ligt bijvoorbeeld al een negatief vijandbeeld besloten waarin zij als extremisten worden weggezet. Optreden wordt daarmee gelegitimeerd en het argumentatiewaarde- oordeel is dan ook positief.	-9 = ontbrekende gegevens 0 = positief 1 = negatief 2 = gemengd (positief en negatief) 3 = onverschillig 4 = kritisch
Bron legitimatie	De bron waaruit de legitimatie afkomstig is	Als de militairen vermelden waar hun informatie of mening met betrekking tot legitimatie vandaan komen, wordt dit hier genoteerd. Bijvoorbeeld: uit <i>wapenbroeders</i> , van vrienden, van de radio, enz.	-9 = onbekende gegevens 0 = Voorlichting tijdens de opleiding 1 = Indische vorming 2 = Brochures 2.1 = <i>Indië, waarom wij erheen gaan</i> (1946) 2.2 = <i>Soldatengids voor Sumatra</i> [oktober] 1946) 2.3 = <i>Onze taak overzee</i> (Legervoorlichtingsd- ienst, oktober 1947) 2.4 = <i>Welkom</i>

			<p><i>mannen</i> (december 1947)</p> <p>2.5 = <i>De laatste loodjes</i>..... (februari 1950)</p> <p>3 = Pamfletten/posters</p> <p>4 = Kranten/tijdschriften van de voorlichtingsdiensten (of sterk beïnvloed door de voorlichtingsdiensten)</p> <p>4.1 = <i>Indisch weekoverzicht/Oriëntatie</i></p> <p>4.2 = <i>De Pen Gun/Het Lichtspoor</i></p> <p>4.3 = <i>wapenbroeders</i></p> <p>4.4 = <i>Blijf op de hoogte</i></p> <p>4.5 = <i>De Klewang</i></p> <p>5 = Handboek</p> <p>5.1 = <i>Voorschrift voor de Politiek Politionele taak van het Leger (VPTL)</i></p> <p>6 = Toespraken</p> <p>6.1 = Dagorders</p> <p>6.2 = Commandant/leider van de eenheid</p> <p>7 = Radiotoespraak</p> <p>8 = Films</p> <p>9 = Dia's</p> <p>10 = Geruchten</p> <p>10.1 = Van familie of vrienden in Nederland</p> <p>10.2 = Van vrienden (andere militairen in Indonesië)</p> <p>10.3 = Van de lokale bevolking</p> <p>10.4 = Van de tegenstander</p> <p>11 = Kranten (los van legervoorlichting)</p>
--	--	--	---

			11.1 = <i>De waarheid</i> 12 = School 13 = praktijkervaring in Indonesië 14 = voorlichting van de Republiek 15 = inlichtingendienst
Opmerkingen bron	Opmerkingen over de bron waaruit de legitimatie afkomstig is	Dit kan een nadere specificatie betreffen, zoals een datum of de naam van een persoon die over de radio sprak	

Appendix B: Informatie over de dagboekschrijvers en hun egodocumenten

Gegevens over de auteur

Naam auteur	Geboorteplaats	Opleiding	Type militair	Strijdkracht- onderdeel	Eenheid	Rang	Standplaats	functie
Adriaan van Helvoort	Vlijmen (NB)		Dienstplichtig	KL	34ste HpvA	Sergeant	Oost-Java	Hospik
Gerben Deters	Ede (GD)	Lagere school	OVW'er	KL	3 (7)-RS	Soldaat	Zuid-Sumatra	Infanterist
Roelf Spreeuwens	Musselkanaal (GR)		OVW'er	KL	2-5 RI		Oost-Java	Infanterist
Frans Kerkhof	Keldonk (NB)	Mulo	Dienstplichtig	MP	3-MP III	Marechaussee I	Zuid-Sumatra	Militaire Politie
Bert Ronner	Dokkum (FR)	Mulo	Dienstplichtig	KL	3-1 RI	Soldaat	West-Java	verbinding; Dienst Geestelijke Verzorging; infanterist
Ad van Mulbregt	Breda (NB)	HBS A	Dienstplichtig	KM		Marinier III	Oost-Java	Marinier
Wim Buiting	Holthuizen (GD)	Ambachtsschool	Dienstplichtig	KL	5-5 RI		Midden-Java	Pionier

Gegevens over de egodocumenten

Naam auteur	Titel dagboek	Jaar van publicatie	Type egodocument	Aantal pagina's
Adriaan van Helvoort	De verzwegen oorlog. Dagboek van een hospik in Indië 1947-1950	1988	Dagboek	184
Gerben Deters	Dagboek van een oorlogsvrijwilliger	1994	Op dagboek gebaseerde memoires	293
Roelf Spreeuwens	De lange weg. Als oorlogsvrijwilliger naar Ned. Indië	1980	Op dagboek gebaseerde memoires	208
Frans Kerkhof	Duizend dagen	1984	Dagboek	511
Bert Ronner	Van huis en van haar naar het land van de tokkèhs. Indië-dagboek '46 – '49 – '92	1993	Op dagboek gebaseerde memoires	328
Ad van Mulbregt	Indisch dagboek van Ad v. Mulbregt	-	Dagboek	132
Wim Buiting	Dagboek van Wim Buiting. Pionier van 5-5 R.I. in Indië	2006	Dagboek	259

Appendix C: De locatie van militairen per maand weergegeven

	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Naam	1945												1946											
Helvoort																								
Deters																								
Spreeuwers																								
Kerkhof																								
Ronner																								
Van Mulbregt																								
Buiting																								
	1947												1948											
Helvoort																								
Deters																								
Spreeuwers																								
Kerkhof																								
Ronner																								
Van Mulbregt																								
Buiting																								
	1949												1950											
Helvoort																								
Deters																								
Spreeuwers																								
Kerkhof																								
Ronner																								
Van Mulbregt																								
Buiting																								

- In training Noot 1: Roelf Spreeuwers ontving na aankomst in Zuidoost-Azië nog twee maanden jungletraining in Singapore alvorens Indonesië te betreden.
- Op transport Noot 2: Wim Buiting overleed op 22 mei 1949 in Indonesië als gevolg van een trekbom.
- In Indonesië Noot 3: De maandbesteding is in dit schema is afgerond naar boven. Bijvoorbeeld: als een militair op de twaalfde van de maand van de boot ging en in Indonesië aankwam, dan reken ik die gehele maand als 'in Indonesië-maand'.